

Saver es Bueno

İsak Eskinazi'nin Yazıları

Şalom ve El Amaneser'de yayımlanmış Judeo-Espanyol makaleler, 2019–2025
Türkçe baskı · ailesi tarafından derlenmiştir · 2026

Babamıza

Değerli babamız hayatını her zaman dolu dolu yaşamıştır. Okumayı, öğrenmeyi ve bildiklerini paylaşmayı severdi. Bu hayat tarzını ve yaşam felsefesini rehberlik hayatında, mason locasında, B'nai B'rith'te ve emekliliğinde aksatmadan sürdürdü.

Ona her şey ilginç gelirdi; merak sardığı her konuyu derinlemesine özümseyip en sade biçimde etrafındaki kişilerle paylaşırdı. Ladino yazı yazmak onun için bir bilmece çözmekle aynı ayarda bir uğraş olmuştu; bilmediği bir kelime varsa onu yaratırdı.

Aşağıdaki yazılar babamızın yıllar içinde değişik konularda ürettiği makalelerden derlenmiştir.

Seni çok sevgiyle özlüyoruz, huzur içinde yat.

Jakop, Anna, İsak ve Riva — Ağustos 2025

Ben Genç İken

İsak'ın ölümünden kısa süre önce (Mart 2026) Türkçe yazdığı şiir

Türkçe

Ben yirmilerimde iken,
Zor gelirdi bana uyanmak.
Şimdi seksenlerimdeyim,
Zor geliyor bana uyumak.

Ben yirmilerimde iken,
Endişem sivilcelerimdi.
Şimdi seksenlerimdeyim,
Endişem ise kırışıklıklarımda.

Ben yirmilerimde iken,
Birinin elini tutmayı özlerdim.
Bugün seksenlerimdeyim,
Birinin elimi tutmasını özlüyorum.

Ben yirmilerimdeyken,
Ebeveynlerimin beni yalnız bırakmalarını isterdim.
Şimdi seksenlerimdeyim,
Yalnız kalmaktan endişeleniyorum.

Ben yirmilerimde iken,
Bana öğüt verilmesinden nefret ederdim.
Şimdi seksenlerimdeyim,
Etrafımda konuşacak veya öğüt verecek kimseyi arıyorum.

Ben yirmilerimde iken,
Güzel şeylere hayrandım.
Şimdi seksenlerimdeyim,
Etrafımdaki her şeyde güzeli görüyorum.

Ben yirmilerimde iken,
Sonsuz olduğumu hissederdim.
Şimdi seksenlerimdeyim,
Pek yakında sıramın geleceğini biliyorum.

Ben yirmilerimde iken,
Her anımı kutlardım.
Şimdi seksenlerimdeyim,
Ancak anılarımla avunuyorum.

Ben yirmilerimde iken,
Yürek yakan biri olmak isterdim.
Şimdi seksenlerimdeyim,
Kalbimin her an durabileceğini bilip, endişeleniyorum.

Bu kitap hakkında

İsak Eskinazi (İstanbul) uzun yıllar Judeo-Espanyol (Ladino) dilinde yazdı. Makaleleri **Şalom** gazetesinin Judeo-Espanyol sayfasında ve **“Saver es Bueno”** (“Bilmek iyidir”) başlığı altında, İstanbul Sefarad Kültürü Araştırma Merkezi'nin yayımladığı Şalom'un aylık Ladino eki **El Amaneser**'de çıktı.

Bu kitap bulabildiğimiz her yazıyı bir araya getiriyor: **Şalom'dan 73 köşe yazısı** (Temmuz 2019 – Kasım 2025) ve **El Amaneser'den 36 “Saver es Bueno” yazısı** (Ocak 2020 – Nisan 2025); toplam 109 makale, konulara göre düzenlenmiş. Bu Türkçe baskıdır: şimdiye kadar 109 makale çevrildi; ötekiler çevirileri hazır olana kadar Ladino aslıyla veriliyor. Çeviriler aslına yakın tutuldu; örnekleri, araya girdiği sözleri ve kullanmayı sevdiği Türkçe ve İbranice kelimeler korundu. Aynı kitabın bir Ladino ve bir İngilizce baskısı da vardır.

Kitapta dolaşmak. İçindekiler'deki her satır bir bağlantıdır; her makale “İçindekiler” düğmesiyle biter ve PDF'in yer imleri bütün bölümleri ve makaleleri listeler. Her başlığın altındaki kaynak satırı makalenin internetteki aslına bağlanır (El Amaneser sayıları için Sefarad Merkezi aboneliği gerekir).

İçindekiler

Babamıza 2

Ben Genç İken (şiir) 3

Bu kitap hakkında 4

Antik Çağ ve Arkeoloji · La Antikuedad i la Arkeolojiya 8

Yeruşalayim'in Adı (Şalom, 31.7.2019) . . . 9
Aşkelon Pazarı — Ucuza Al, Pahalıya Sat (Şalom, 28.8.2019) . . . 10
Babil Tufanı (Şalom, 30.10.2019) . . . 12
Antik Çağda Çocukların Eğitimi (1) (Şalom, 6.11.2019) . . . 13
Antik Çağda Çocukların Eğitimi (2) (Şalom, 13.11.2019) . . . 14
Antik Çağın Önemli Ürünleri (1) (Şalom, 20.11.2019) . . . 15
Antik Çağın Önemli Ürünleri (2) (Şalom, 27.11.2019) . . . 16
Antik Çağın Önemli Ürünleri (3) (Şalom, 18.12.2019) . . . 17
Antik Çağda Yeni Yıl (Şalom, 22.1.2020) . . . 19
Atalarımız Ne Yedi (Şalom, 12.2.2020) . . . 20
Mavi Gözlü Göçmenler (Şalom, 28.4.2020) . . . 21
Sinagogların Arkeolojik Kalıntıları Üzerine (El Amaneser, 3.6.2020) . . . 22
Yahudilerin Birası (Şalom, 24.6.2020) . . . 24
Masada'nın 'Vantuzu' (Şalom, 28.7.2020) . . . 25
Tarihte İsrail Adı (Şalom, 19.8.2020) . . . 26
İskenderiye Kütüphanesi (El Amaneser, 14.10.2020) . . . 27
Hayat Ağacı (Şalom, 4.11.2020) . . . 30
Negev Kayalarındaki Figürler (Şalom, 1.12.2021) . . . 31
Yeni Yılın Kökleri (Şalom, 19.1.2022) . . . 32
Hammurabi (Şalom, 9.2.2022) . . . 33
Antik Çağda Giyim (Şalom, 19.10.2022) . . . 34
Antik Çağda Yemek (El Amaneser, 9.11.2022) . . . 35
Antik Çağda Çöp (Şalom, 7.12.2022) . . . 37
Antik Çağda Güzellik (Şalom, 28.12.2022) . . . 38
Dünün Bazı Tuhaflıkları (El Amaneser, 11.10.2023) . . . 39
İskenderiye Kütüphanesi (Şalom, 23.11.2023) . . . 42
Antik Çağda Bir Kadın Doktor (El Amaneser, 14.2.2024) . . . 43
Kumran Üzerine (Şalom, 28.6.2024) . . . 45
Antik Çağda Sağlık (Şalom, 10.7.2024) . . . 46
Yeruşalayim Üzerine (El Amaneser, 10.7.2024) . . . 47
Abdiel ve Yosef aTsadik (Şalom, 23.10.2024) . . . 49
Olimpiyatlar (El Amaneser, 8.1.2025) . . . 50
Çöp (Şalom, 19.11.2025) . . . 52

Yahudi Tarihi ve Şoa · Istorya Djudiya i la Shoa 53

Bu Nes Gadol'dur: Struma Gemisinden Kurtulan Bir Kişi Daha (El Amaneser, 8.1.2020) . . . 54

İstanbul'un Fethinde Yahudiler (El Amaneser, 12.8.2020) . . . 55
Yahudi Gladyatör (El Amaneser, 11.8.2021) . . . 57
Holokost (Şalom, 26.1.2022) . . . 59
Küçük Asya'da Yahudiler (Şalom, 16.2.2022) . . . 60
Yahudi Çikolatası (Şalom, 23.2.2022) . . . 61
Osmanlı İmparatorluğu'nda Sefarad Kültürü (El Amaneser, 8.6.2022) . . . 62
Tenten Hayfa'da (Şalom, 29.6.2022) . . . 65
Yahudiler Hakkındaki Bizans Yasaları (El Amaneser, 20.7.2022) . . . 66
Nazilerden Binlerce Yahudi'yi Kurtaran Samuray (Şalom, 27.7.2022) . . . 68
Baruch Spinoza'yı Affetmek (Şalom, 10.8.2022) . . . 69
Adolf Eichmann (Şalom, 25.1.2023) . . . 70
Paris: Kamondo Evi (El Amaneser, 8.2.2023) . . . 71
Hazarlar (El Amaneser, 8.3.2023) . . . 73
Hazar Yazışması (El Amaneser, 10.5.2023) . . . 76
Moriya Dağı (El Amaneser, 13.12.2023) . . . 79
Nuremberg Mahkemesi (El Amaneser, 8.5.2024) . . . 81
Ivan Moscovich (Şalom, 24.7.2024) . . . 83
Hitler'i Öldürmek (Şalom, 14.8.2024) . . . 84
Sinagog (El Amaneser, 13.11.2024) . . . 85
İspanya'da Yahudiler (El Amaneser, 16.4.2025) . . . 86

İstanbul ve Türkiye · Estanbol i Turkiya . . . 88
Gezintiler (El Amaneser, 6.5.2020) . . . 89
Aramiler ve Süryaniler (Şalom, 1.7.2020) . . . 90
Konstantinopolis'in Sarnıçları (El Amaneser, 1.7.2020) . . . 91
Azınlıklar (Şalom, 22.12.2021) . . . 93
İstanbul'da Kar (Şalom, 23.3.2022) . . . 95
İki Roma (Şalom, 25.5.2022) . . . 96
İstanbul'da Deniz (El Amaneser, 10.1.2024) . . . 97
Türkiye'de Yin Yang (Şalom, 30.5.2024) . . . 99
İstanbul'un En Eski Sinagogu (El Amaneser, 11.12.2024) . . . 100

Yahudi Bayramları ve Gelenekleri · Fyestas i Tradisyones Djudiyas . . . 101
Roş Aşana Gelince (Şalom, 2.10.2019) . . . 102
Güvercin (El Amaneser, 8.9.2021) . . . 104
Purim (Şalom, 16.3.2022) . . . 106
Pesah (Şalom, 20.4.2022) . . . 107
Yahudi'nin Şapkası (Şalom, 23.11.2022) . . . 109
Bayramlarda Neşe (El Amaneser, 13.9.2023) . . . 110
Hanna ve Hanuka Üzerine (Şalom, 29.11.2023) . . . 111

Âdetler ve Dil · Kostumbres i Lingua . . . 112
'Hindi'ye Ne Oldu? (Şalom, 6.5.2020) . . . 113
Noel Haftası (Şalom, 29.12.2021) . . . 114
Kadınlar Günü (El Amaneser, 13.4.2022) . . . 115
Kurban (Şalom, 20.7.2022) . . . 117

Kem Göz (El Amaneser, 12.10.2022) . . . 118
Diwali (El Amaneser, 14.12.2022) . . . 119
Yılbaşı Çamı (El Amaneser, 11.1.2023) . . . 120
Kaşlar (Şalom, 29.3.2023) . . . 122
Nisan Şakası (Şalom, 12.4.2023) . . . 123
Anneler Günü (Şalom, 17.5.2023) . . . 124
Babalar Günü (Şalom, 21.6.2023) . . . 125
Esperanto Üzerine (El Amaneser, 13.3.2024) . . . 126
Anne (El Amaneser, 12.6.2024) . . . 128
El Sıkışmak (Şalom, 28.8.2024) . . . 129

Bilim ve Doğa · Syensya i Natura . . . 130
Dünyanın Yaşı (Şalom, 4.9.2019) . . . 131
İlk Kez Yapılanlar (El Amaneser, 8.4.2020) . . . 132
Ağaç Mucizesi: Jabuticaba (Şalom, 20.5.2020) . . . 134
Ağaçların İletişimi (Şalom, 1.3.2023) . . . 135
Kediler Üzerine (Şalom, 22.3.2023) . . . 136
Doğanın Değişimleri (Şalom, 24.5.2023) . . . 137
Dünün ve Bugünün Şeyleri (diş fırçası ve başka icatlar) (El Amaneser, 17.4.2024) . . . 138

Düşünceler, Aile ve Hayat · Refleksyones, Famiya i Vida . . . 139
Bilim ile Dinin Birlikte Varoluşu (Şalom, 15.1.2020) . . . 140
Olabilecekler (Şalom, 18.3.2020) . . . 141
Sunay Akın'dan Bir Hikâye (Şalom, 10.6.2020) . . . 142
Karanlıktan Sonra (El Amaneser, 11.11.2020) . . . 143
Lviv, Lvov, Lemberg (Şalom, 13.4.2022) . . . 145
İktidar (Şalom, 18.1.2023) . . . 147
Hayatta Kalmayı Bilmek (El Amaneser, 9.8.2023) . . . 148
Eğitim (El Amaneser, 8.11.2023) . . . 149
Ruh (Şalom, 15.2.2024) . . . 151
Önem (Şalom, 1.10.2025) . . . 152

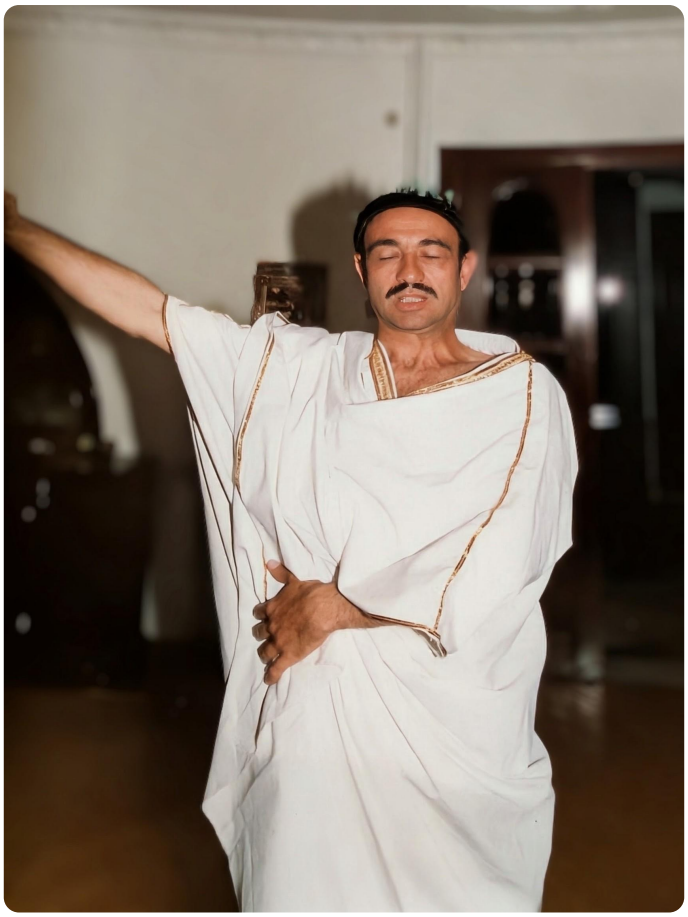
Mizah — Riir es Bueno · Riir es Bueno . . . 153
Gülümsemek İçin Bir Fıkra (Şalom, 26.2.2020) . . . 154
Yahudi Anneler (Şalom, 11.5.2022) . . . 155
Banka Soygunu (Şalom, 27.7.2022) . . . 156
Şarlo ile Einstein (Şalom, 24.8.2022) . . . 157
Bizi Nereden Tanıdın? (Şalom, 7.9.2022) . . . 159
Ay'daki Yahudi (Şalom, 28.9.2022) . . . 160
Balina mı Deniz Kızı mı (bir Fantezi) (Şalom, 14.12.2022) . . . 161
Kadın Üzerine Sözler (Şalom, 12.3.2025) . . . 162

İsak Hakkında . . . 163

Kronolojik liste . . . 164

Antik Çağ ve Arkeoloji

La Antikuedad i la Arkeolojiya · 33 makale

Yeruşalayim'in Adı · Aşkelon Pazarı — Ucuza Al, Pahalıya Sat · Babil Tufanı · Antik Çağda Çocukların Eğitimi (1) · Antik Çağda Çocukların Eğitimi (2) · Antik Çağın Önemli Ürünleri (1) · Antik Çağın Önemli Ürünleri (2) · Antik Çağın Önemli Ürünleri (3) · Antik Çağda Yeni Yıl · Atalarımız Ne Yedi · Mavi Gözlü Göçmenler · Sinagogların Arkeolojik Kalıntıları Üzerine · Yahudilerin Birası · Masada'nın 'Vantuzu' · Tarihte İsrail Adı · İskenderiye Kütüphanesi · Hayat Ağacı · Negev Kayalarındaki Figürler · Yeni Yılın Kökleri · Hammurabi · Antik Çağda Giyim · Antik Çağda Yemek · Antik Çağda Çöp · Antik Çağda Güzellik · Dünün Bazı Tuhaflıkları · İskenderiye Kütüphanesi · Antik Çağda Bir Kadın Doktor · Kumran Üzerine · Antik Çağda Sağlık · Yeruşalayim Üzerine · Abdiel ve Yosef aTsadik · Olimpiyatlar · Çöp

Yeruşalayim'in Adı

Şalom (Judeo-Espanyol), 31.7.2019 · orijinal

İsrail Eski Eserler Kurumu'na göre, 2100 yıllık bir yazıt, Yeruşalayim kelimesini tam haliyle (bugün telaffuz edildiği gibi) içeren muhtemelen ilk yazıttır.

Kongre merkezi Binyaney Ha'uma yakınındaki yolun ilk taşları döşenmeden önce bulunan bir sütunda bu yazıt orijinal haliyle duruyordu. MÖ 1. yüzyıla ait bir Roma yapısından kalma taş sütunun üzerinde Aramice şöyle yazıyor: 'Hanania Ben Dodalos Mi Yeruşalaim' (Aramice o dönemde bölgenin ortak diliydi). Anlamı: 'Yeruşalayimli Dodalos oğlu Hanania'.

Arkeologlar Hanania ile Dodalos'un kim olduğundan pek emin değiller. Bu ikisinin kazan yapılan bir çömlek atölyesinde çalışan işçiler olması da mümkün, çünkü atölyenin kalıntıları sütuna çok yakındı.

İlginç olan, yazıtın bize onların nerede yaşadığını tam olarak söylemesi: Yeruşalayim.

O dönemde Yeruşalayim tek 'yod' ile yazılıyor olmalıydı; bugün ise Yeruşalayim'i iki 'yod' ile yazıyoruz.

Sütun bugün İsrail Müzesi'nde, İkinci Bet Amikdaş salonunda sergileniyor.

(Haaretz'den alınmıştır)

↑ İçindekiler

Aşkelon Pazarı — Ucuza Al, Pahalıya Sat

Şalom (Judeo-Espanyol), 28.8.2019 · orijinal

Aşkelon adı şekel'den gelir.

Şekel, İsrail'in para biriminin adıdır. Şekel kelimesi, 'tartmak' anlamına gelen lişkol ile aynı köktendir.

Eskiden malın bedeli aynı ağırlıktaki şeylerle ödenirdi. Bu yüzden bazı para birimlerinin adları aynı zamanda ağırlık birimlerinin adıdır.

Drahmi–dirhem; pound hem para hem ağırlık demektir (yaklaşık yarım kilo); libra–lira; peso–peseta ise 'tartmak' anlamındaki pesar'dan gelir.

Aşkelon böylece önemli bir ticaretin yapıldığı bir alım satım merkeziydi. Arkeologlar antik çağın ekonomisini incelemek için bir yer arıyorlarsa, en iyi yer Aşkelon'dur. O dönemde Aşkelon, Akdeniz'in en büyük limanına sahipti.

2700 yıl önce Aşkelon'un surları içinde on iki ile on beş bin arasında insan yaşıyordu. Aşkelon'un sürüp ekecek bu kadar az toprağıyla bu kadar insanı beslemek imkânsızdı. Ama Aşkelon ticaret yapmayı biliyordu. Ne yazık ki Aşkelon da Yeruşalayim de Demir Çağı'nın sonunda yeni dünya gücü Babil tarafından yıkılacaktı.

Yaklaşık otuz yıl önce Aşkelon'da yapılan kazılarda bugünün süpermarketlerine benzeyen bir pazar bulundu ve bu, Orta Doğu'nun ekonomik faaliyetlerini anlamamızı sağladı. Bulunan ayrıntılar, o dönemde bir pazarın nasıl işlediğini öğretti bize. Daha önce var olmayan düşünce biçimi, bugün 'girişimcilik' dediğimiz şeydi: yeni bir iş kurabilme yeteneği.

Kayseri yakınlarında, Asurluların büyük ticaret merkezi Kaniş'te bazı kil tabletler bulundu. Kayseri, İsrail'deki Kaysarya ile aynı adı taşır. Bugün de Kayserililer alışverişte çok kurnaz diye bilinir. Kaniş'te Asurlular, Mersin ile Niğde arasındaki, Orta Toroslar'ın bir parçası olan Bolkar Dağı'ndan gelen altın ve gümüş karşılığında giysilik kumaş satıyorlardı. Bu dağlar 3.500 metre yüksekliğindedir ve Alplerin devamıdır.

Kil tabletlerde vergiler, gümrükler, arz ve talep, nakliye, maliyet ile fiyat farkı hakkında bilgiler okuyoruz. Bütün bu ayrıntılar bize bugünün ticaretini düşündürüyor.

Aşkelon yakınlarında batmış iki Fenike gemisi 1999'da keşfedildi. Bu iki gemi, Asurluların 'lojistik', yani en iyi şekilde planlama bilimindeki ustalığını gösteriyor. Bir gemiye yağ ya da şarabı zarar görmeden nasıl yükleyeceklerini çok iyi biliyorlardı. Malı en yüksek değerden satmak için kimin en iyi fiyatı verdiğini de biliyorlardı. Hezekiel (27:5-7) bize Tarşiş'ten (Tarsus) demir, kalay ve kurşunun; Bet-Togarma'dan (Kapadokya) ünlü atların ve katırların geldiğini söyler. Buğday, bal, yağ, şarap, yün ve daha nice ürün. Bütün bunlar denizin dibine batacaktır (Hezekiel'in kehaneti, 27:27).

Yine de ne Asur yazıları, ne Fenike gemileri, ne de Hezekiel'in kehaneti bize o zamanların ekonomik tablosunu verebilir. Belli bir sokakta ağırlıklar ve teraziler bulununca, orada hizmetlerin ve malların bedelini ödemek için gümüş tartıldığı anlaşıldı. Profesör Mordehay Kislev ve Ehud Weiss o döneme ait buğday tanelerini inceleyip tahılın Mısır'dan geldiğini saptadılar. Tahılın yanı sıra pazarda et, balık, içinde balıkla yumurta yenen kaplar ve Yavan'dan (Yunanistan) ithal edilmiş seramik tabaklar bulundu. Yani günlük hayat için gereken hemen her şey ünlü Aşkelon pazarındaydı. Perakende ile toptanın aynı yerde satıldığı bir pazar.

Arkeologların kazılarında bulunan bütün bu şeyler, insanların nasıl yaşadığı ve o zamanın ekonomisinin nasıl olduğu hakkında bize bir fikir veriyor.

Aşkelon'un yıldızı Nabukadnezar'ın gelişiyle söndü.

D.M. Master ve L.E. Stager'ın makalesinden uyarlanmıştır.

↑ İçindekiler

Babil Tufanı

Şalom (Judeo-Espanyol), 30.10.2019 · orijinal

Babil'de yazılmış Tufan hikâyeleri, pek çok farkı olsa da, 'Bereşit'te (Tekvin) yazılı olana çok benzer.

TUFAN hakkında üç ayrı yazı vardır: Sümerlerin efsanesi, Gılgamış destanı, Atrahasis efsanesi ve 'Bereşit'te yazılı olan. Sümer efsaneleri arasında en çok bildiğimiz Gılgamış destanıdır; çivi yazısıyla yazılmış ilk metinlerden biridir ve 1872'de George Smith tarafından Asur kralı Asurbanipal'in Ninova'daki (bugün Irak'ta Musul'un yanında) kütüphanesinde keşfedilmiştir. Bu tabletin dışında Ninova'da, sözünü ettiğimiz tabletten 1000 yıl önce yazılmış başka tabletler de vardı. Bunlar, çağımızdan önceki ikinci binyılda yaşamış Sümerlerin dilinde yazılmıştı.

Öteki Babil destanı Atrahasis, en yakın zamanda keşfedilendir. 1956'da bütünüyle derlendi; bu destandaki Tufan hikâyesinin Sümerlerden etkilenip etkilenmediği ya da doğrudan Akadca (o dönemin ortak dili), Babil'in Sami dilinde, çağımızdan önce 1650/1600 yıllarında yazılıp yazılmadığı tam olarak bilinmiyor.

Bereşit'te (3/15) benzer bir yazı olduğunu unutmayalım; ama Gılgamış destanını Bereşit peraşasıyla karşılaştırmamalıyız. Gılgamış'ta anlatılan Tufan, ölümsüzlük arayışı üzerine kuruludur. Utnapiştim, Gılgamış'a, tanrılar bir gemi yapması için kendisini seçtiği için ölümsüz olduğunu anlatır ve tanrı Ea'nın ondan geminin içine canlı olan her şeyin tohumlarını koymasını istediğini açıklar; her şeyin yok olduğu Tufan'dan bir hafta sonra bir güvercin, bir kırlangıç ve bir kuzgun gönderir. Güvercin ile kırlangıç gemiye döner, ama daha sonra gönderilen kuzgun geri dönmez. Utnapiştim karaya yakın olduğunu böyle anlar.

Utnapiştim, Tufan'ın neden olduğunu söylemez. Göstermek istediği, ölümsüzlüğe onun ulaştığı yoldan ulaşılamayacağıdır.

Atrahasis destanında, Ziusudra adlı kahraman Tufan'dan sağ çıktıktan sonra ölümsüz olur. Tufan'ın nedenlerini Bereşit'tekilerle karşılaştırdığımızda, Gılgamış'ta anlatılanın aksine, bu destandakiler çok benzerdir.

Çözüm, insanı ahlaka aykırı davranışından ötürü cezalandırmaktır. Bu Atrahasis destanı bize dünyanın nasıl değiştiğini düşündürüyor. Noah'ın (Nuh) durumunda çok açık olan şey, mübarek Tanrı'nın Noah'a ve oğullarına insan öldürmemelerini söylemesidir. Bu, On Emir'de de tekrarlanır. Bir insanın hayatı kutsaldır. Bir insanı kurtaran, bütün dünyayı kurtarır.

Chicago Üniversitesi'nden Profesör Tikva Frymer-Kensky'nin bir makalesinden uyarlanmıştır.

↑ İçindekiler

Antik Çağda Çocukların Eğitimi (1)

Şalom (Judeo-Espanyol), 6.11.2019 · orijinal

Bize öyle gelir ki antik çağda yalnızca yazıcılar (soferim) okuma yazma bilirdi. Çocukları okullarda eğitmek ve hayata hazırlamak büyük şehirlerde yaşayanlar için bir görevdi. Kırsalda çocuklar büyürken ana babalarına yardım ederdi.

Çocuklar delikanlı olunca, aile reisi sayılan babalarının yerini alırlardı. Bu eğitimden yalnızca oğullar yararlanırdı. Kızlar evlenmeye, çocuk doğurmaya ve evle ilgilenmeye hazırlanırdı.

Doğan çocuklar arasında kız bebeklerin hayatta kalma şansı azdı. Ana babanın onları geçindirecek yeterli geliri yoksa çoğu zaman açlıktan ölsünler diye sokağa bırakılırlardı.

Antik Yunan'da varlıklı ailelerin oğulları, bedenin eğitimine ruhun eğitimi kadar önem verilen okullara giderdi. Ama Lesbos (Midilli) adasında Sapfo adlı bir kadın pek çok şiir yazdı. Şöyle diyordu: 'Erkek baktığında güzeldir, ama bilge her zaman daha güzel ve iyidir.' 'Altın Jüpiter'in çocuğudur. Ne güve ne kurt, ölümlülerin zekâsını harikulade harekete geçiren altına zarar verebilir.' Kendi çağı için çok feminist ve ilerici şiirler yazdı.

Platon döneminin aydınları, eğitimin ülkeyi yönetecek olanları yetiştirmeye hizmet etmesi gerektiğini söylüyordu. Üstelik yalnızca erkekler yurttaş olabiliyordu; kadınların ne yönetme ne de oy verme hakkı vardı. Unutmayalım ki Fransa bile kadınlara oy hakkını ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İsviçre ise çok daha geç, 1970'lerde verdi.

Eğitim alan çocuklar yöneticilerin ya da aristokrasinin oğullarıydı. Beden eğitiminin yanı sıra ana babaya, tanrılara ve yabancılara saygı kurallarını öğrenmek zorundaydılar.

Gençler Homeros'un İlyada ve Odysseia'sındaki kahramanlar gibi olmayı, zekâya ve ahlaka hâkim olmayı hayal ederdi.

Sokrates'in yüzyılında bu öğretimi 16-17 yaşındaki öğrencilere verecek en iyi öğretmenler filozoflardı. Gençler aynı zamanda iyi birer asker olmaya da hazırlanmak zorundaydı. Bugün de bir ülkeyi savunan askerler kanı deli akan gençlerdir! Evde alınan eğitim annelerden, ninelerden, dadılardan ya da kölelerden gelirdi.

Ailenin reisi babaydı; ev işlerinde hiçbir görevi yoktu, her şeyden çok siyasetle ya da askerlik hayatıyla uğraşırdı. Babanın arkadaşları eve geldiğinde, eskiden 'selamlık' dediğimiz gibi, evin özel bir bölümünde toplanmaları gerekirdi. Evin bu bölümünde yalnızca erkekler bulunabilirdi.

Okul, çocuk 6-7 yaşındayken başlardı (hemen hemen bugünkü gibi). Elbette bugünkü gibi devlet okulları yoktu. Aileler bir araya gelip bir okul kurardı. Bu okulları yönetenlere 'paidagogos', yani pedagog denirdi. Çoğu zaman yaşlı bir adam ya da bir köle, yaşamanın görgü kurallarını öğretirdi: yolda nasıl yürünür, nasıl giyinilir, nasıl düzgün oturulur, nasıl sessiz durulur vb.

(haftaya devam edecek)

↑ İçindekiler

Antik Çağda Çocukların Eğitimi (2)

Şalom (Judeo-Espanyol), 13.11.2019 · orijinal

Öğretim kadrosu üç kategoriden oluşuyordu:

(1) Kelimelerde ve gramerde doğru konuşmayı öğreten 'grammatistai'; (2) müzik öğreten 'kitharistai'; (3) ve beden eğitimi öğreten 'paidotribai'.

Bunların dışında öğretmenler aritmetik, edebiyat ve etik (ahlak) dersleri de verirdi.

Kitharistai 'lir' (küçük bir arp gibi) ya da flüt olan 'düdük' gibi müzik aletlerini öğretirdi.

Beden eğitimi zorunluydu ve 'güreş' gibi oyunlar palaestra'da (bugünün spor salonları) yapılırdı. Oğlanlar için bu temel eğitim 14-16 yaşında biterdi.

Daha zengin aileler oğullarının ortaöğretime devam etmesine izin verirdi; burada iyi konuşma, doğru kelimeyi bulma, sohbet etmeyi bilme bilimi olan retoriği öğrenirlerdi. Bu aileler, ders ve özel ders veren ötekilerden daha pahalı olan sofist filozoflara para ödeyebilirdi.

Oğullar öğrenimlerinin sonunda, 18 yaşında, zorunlu olan askerlik hizmetini yapmak zorundaydı.

Platon ve Aristo döneminde bu gençler ya Platon'un 'Akademia'sına ya da Aristo'nun 'Lyceum'una (lise) giderdi.

Mezopotamya'da zihniyet farklıydı. Her şeyden önce oğullar ana babanın yaşlılığının güvencesiydi. Babanın çocukları üzerinde mutlak bir otoritesi vardı. Çocuklarını köle olarak satabilir ya da başka bir aileye öksüz olarak verebilirdi. Buna rağmen oğul sahibi olmak çok önemliydi; doğsunlar ve sağlıkla büyüsünler diye tanrılara şükretmek, kaparalar (adaklar) yapmak gerekirdi ve âdet, onlara dedelerinin ya da ninelerinin adlarını vermekti (birkaç yıl öncesine kadar bizim âdetimiz olduğu gibi).

Doğum olmazsa erkek ikinci bir eş alabilirdi. Ama bütün bunlar yasalarla düzenlenmişti. Oğula eğitim vermek yalnızca zengin ailelere özgüydü. Sümerlerde okullara 'Tablet Evi' denirdi. Okulun tapınağın yanında olması gerekirdi. Öğrencilerin ayda yalnızca 3 gün tatili vardı, bayram günleri için de 3 gün daha.

Okullar yalnızca zenginlerin mesleklerini değil, matematik, gramer, coğrafya, botanik ve zooloji de öğretirdi. Ama en önemlisi tabletlere yazmayı bilmekti. Tabletlere yazmayı küçüklükten, daha çocukken öğrenmeleri gerekirdi.

Görünüşe göre 4000 yıl boyunca öğretme ve öğrenme tekniğinde çok şey değişmedi. Yalnız günümüzde bilgisayarlarla her şeyin şimşek hızıyla yeni bir yola gireceğine inanıyorum.

↑ İçindekiler

Antik Çağın Önemli Ürünleri (1)

Şalom (Judeo-Espanyol), 20.11.2019 · orijinal

Bir şey imal etmek, dünyaya bir ürün sunmak ekonominin asıl konusudur. Ekonomi, insanlık tarihinde her zaman istilaların, savaşların, soygunların ve hatta keşiflerin nedenlerinden biri olmuştur.

Nadir ve pahalı şeyleri elde etme hırsı, antik çağda ekonominin bakır, tuz, ipek, sedir ağacı ve safran gibi belli ürünlere dayanmasına yol açtı.

Bakır 7500 yılı aşkın bir süre önce kullanılmaya başlandı. Hammadde olarak, yani madenden çıkarıldığı ilkel haliyle bile kullanılan bir üründü. Bakır, yaklaşık 7000 yıl önce eritilen ilk metal ve 6000 yıl önce kalıba dökülen ilk metaldi. Bronz elde etmek için kalayla karıştırılan ilk metal de oydu.

Bakır (copper) kelimesi, Latincede 'Cyprus' olan 'Kıbrıs' adasından gelir. Yüzük ve bilezik gibi eski bakır takılar Mısır'da, İran'da ve Anadolu'da bulunur.

Bakır borular sanayide kullanıldı ve bu Mısırlılardan kopyalandı. Antik Herkulaneum şehrini tamamen örten Vezüv'ün lavlarının altında bakır bir sıhhi tesisat görülür.

Türkiye'de, Çatalhöyük'te (Konya) saf bakırdan iğneler, kancalar ve küpeler bulundu. Çatalhöyük'teki 3 bakır iğne dünyanın en eski metal eşyalarıdır.

Bakır kap yapmak bugün de Türkiye'de önemli bir sanattır. İstanbul'da, Kapalıçarşı ile Beyazıt Camii arasında 'Bakırcılar Çarşısı' adlı bir çarşımız var. Bugün bakırı çekiçle işleyen o zanaatkârlardan hiçbiri kalmadı. Çekicin sesi müzik gibiydi. 30-40 yıl öncesinden söz ediyorum.

Ekonomiye yön veren bir başka ürün tuzdu. 8000 yılı aşkın süredir tuz insan hayatında önemli bir rol oynadı. Yalnızca Yahudiler değil, Çin, Hindistan, Mısır, antik Yunan ve Roma İmparatorluğu da tuz elde etmek için çok mücadele etti. Sağlık için ölçülü miktarda tuz gereklidir. Eti ve balığı bir yerden başka bir yere taşırken korumak için tuz vazgeçilmezdir. Tuzlu balık yemek 4000 yılı aşkın süre önce biliniyordu ve aynı dönemde Fenikeliler tuz ticareti yapıyordu bile. Bu ürün her şeyden çok kazandırıyordu.

Romalıların tuza özel bir ilgisi vardı. 'Via Salaria' yolu yalnızca tuzu Roma'dan Adriyatik Denizi'ne taşımak için yapıldı.

Tuzun fiyatını 'saltinator' denen görevli belirlerdi. Öyle bir dönem geldi ki işçilere, memurlara, askerlere 'tuz' ile ödeme yapıldı. 'Salaryo' (maaş) kelimesi işte bu yüzden ortaya çıktı.

Sahra çölünde tuzun ağırlığı altının ağırlığına eşitti. 20. yüzyılın ortasına kadar tuz, Habeşistan'da, bugünkü Etiyopya'da para olarak kullanıldı.

Bu para, 'amoleh' denen ve yaklaşık yarım kilo gelen tuz çubukları biçimindeydi. Bugün Sudan'ın bazı bölgelerinde tuz hâlâ paradır. Tuz, 1789 Fransız Devrimi gibi savaşlara ve katliamlara neden oldu: halk, Kral'ın tuza koyduğu yüksek vergiye tepki gösterdi. Gandi, ülkesi Hindistan'ı İngilizlerden kurtarmaya bir avuç tuzu havaya savurarak başladı.

↑ İçindekiler

Antik Çağın Önemli Ürünleri (2)

Şalom (Judeo-Espanyol), 27.11.2019 · orijinal

Ekonominin üçüncü ürünü ipekti. Tarih bize ipeğin Çin'de 4000 yılı aşkın süre önce ortaya çıktığını ve Çinlilerin bu tekeli binlerce yıl ellerinde tuttuğunu söyler. Bir yabancı ipeğin sırrını Çin dışına çıkarmak isterse hemen öldürülürdü.

Çinliler ipeği Çin'den çıkan, Orta Asya ülkelerinden geçen, ya Karadeniz'in kuzeyinden ya da Konstantinopolis üzerinden Avrupa'ya ulaşan bir yoldan ihraç ediyordu. Bu yol 'İpek Yolu' olarak tanındı.

İpek her zaman çok pahalı bir maldı. Yalnızca krallar ve imparatorlar ipekten yapılmış herhangi bir şeye sahip olma hakkına sahipti.

Çin'de ipek altınla aynı değerdeydi. Çinliler ipek kâğıdı yapmayı o kadar iyi biliyordu ki bu ipek kâğıdını yazı yazmak için yalnızca kral kullanabilirdi.

Mısır firavunlarından birinin 'Krallar Vadisi'ndeki yaklaşık 3000 yıllık mezarında keşfedilen ilginç bir şey, Çin'den ithal edilmiş ipek bir giysiydi.

Antik çağda ipeğin altınla, fildişiyle ve hatta atlarla takas edilebilen bir şey olduğunu biliyoruz.

Roma İmparatorluğu'nda ipek büyük bir çılgınlıktı; bir komutanın bütün yıllık maaşı olan 300 dinara satılıyordu.

Roma İmparatorluğu'nun ipeğin sırrını 6. yüzyılda, ünlü Ayasofya'yı, Aya İrini'yi ve Yerebatan Sarnıcı'nı yaptıran İmparator Justinianus döneminde öğrendiği söylenir; Justinianus ipeğin sırrını öğrenmeleri için Çin'e iki keşiş göndermişti. Keşişler, çok sıkı kontrol yapan muhafızlara yakalanmamak için kozaları bastonlarının içine saklayarak Çin'den döndüler.

Japonların bu sırrı 4. yüzyılda Japonya'ya götürülen Çinli köle kadınlardan, Hindistan'ın da 5. yüzyılda öğrendiğini biliyoruz. Ama Roma İmparatorluğu'nda ipek yalnızca dutun merkezi olan Bursa'da üretilmedi; neredeyse her şeyi Hindistan'dan öğrenmiş olan İran Sasanilerinden tekniği alıp doğuda da ipek ürettiler.

İpek, bilindiği gibi, havayla temas edince yoğunlaşıp life dönüşen ipek böceğinin salyasından elde edilir. İlkbaharda böceğin yumurtası, kelebeği verecek kozayı örer. Lifleri kullanmak için, kelebek doğmadan önce koza sıcak suya konur ve ipek böyle, pek çok lif çıkrıklara sarılarak üretilir. Bir kilo ipek için 10 kilo koza, 1 kilo koza için de en az 500-600 koza gerekir.

↑ İçindekiler

Antik Çağın Önemli Ürünleri (3)

Şalom (Judeo-Espanyol), 18.12.2019 · orijinal

Ekonominin bir başka önemli ürünü, Fenike'de (Lübnan) bolca bulunan ve 5000 yılı aşkın süredir bilinen sedir ağacıydı. Bu ağacın Orta Doğu'nun pek çok eski kültüründe manevi bir anlamı vardı. Sümerler için bu ağaç, aynı zamanda gücü, gizli bilgeliği, mistisizmi ve ölümsüzlüğü simgeleyen 'Hayat Ağacı' sayılırdı.

Mezopotamya ulusları için sedir, inancın, zekânın ve büyünün ağacıydı.

Sedir, Akdeniz üzerinden Mısır, Yunanistan ve başka ülkelere ihraç ediliyordu. Bu ağacın reçinesi Mısır firavunlarını mumyalamak için kullanıldı.

Sedir, kokusuyla ve dayanıklılığıyla çok ünlüdür; çünkü çürümez ve kurtlara direnir.

Gemiler ve önemli yapılar bu ağaçtan yapılırdı. Bet Amikdaş (Tapınak), Sur Kralı Hiram'ın Fenike'den Kral Şelomo'ya (Süleyman) gönderdiği bu ağaçla inşa edildi.

Romalılar bu ağacı en çok İmparatorluğun önemli yapılarında kullandılar. Antik dünyanın yedi harikasından biri olan Efes'teki ünlü Artemis Tapınağı da bu ağaçla yapıldı. Tarihte sedir yağı öksürüğe, idrar sökmeye, sinirleri yatıştırmaya, mideye, ter kokusuna ve masaja ilaç olarak bilinirdi. Bugün de sedir balı oldukça pahalıya satılıyor.

Son olarak, antik çağ ekonomisinde önemli olan bir ürün safrandı. Ticareti 4000 yıl önce başladı.

Bir kilo safran için, tepeciklerini almak üzere en az 150.000 çiçek gerektiği söylenir; bu yüzden çok pahalıya satılırdı ve satılır.

Antik çağın Yunanlıları ve Romalıları safranı deodorant olarak ve tanrılara sunu yapmak için kullandılar. Persler safranı boya ve ilaç olarak kullandılar; afrodizyak olarak da işe yarayabildiği söylenir.

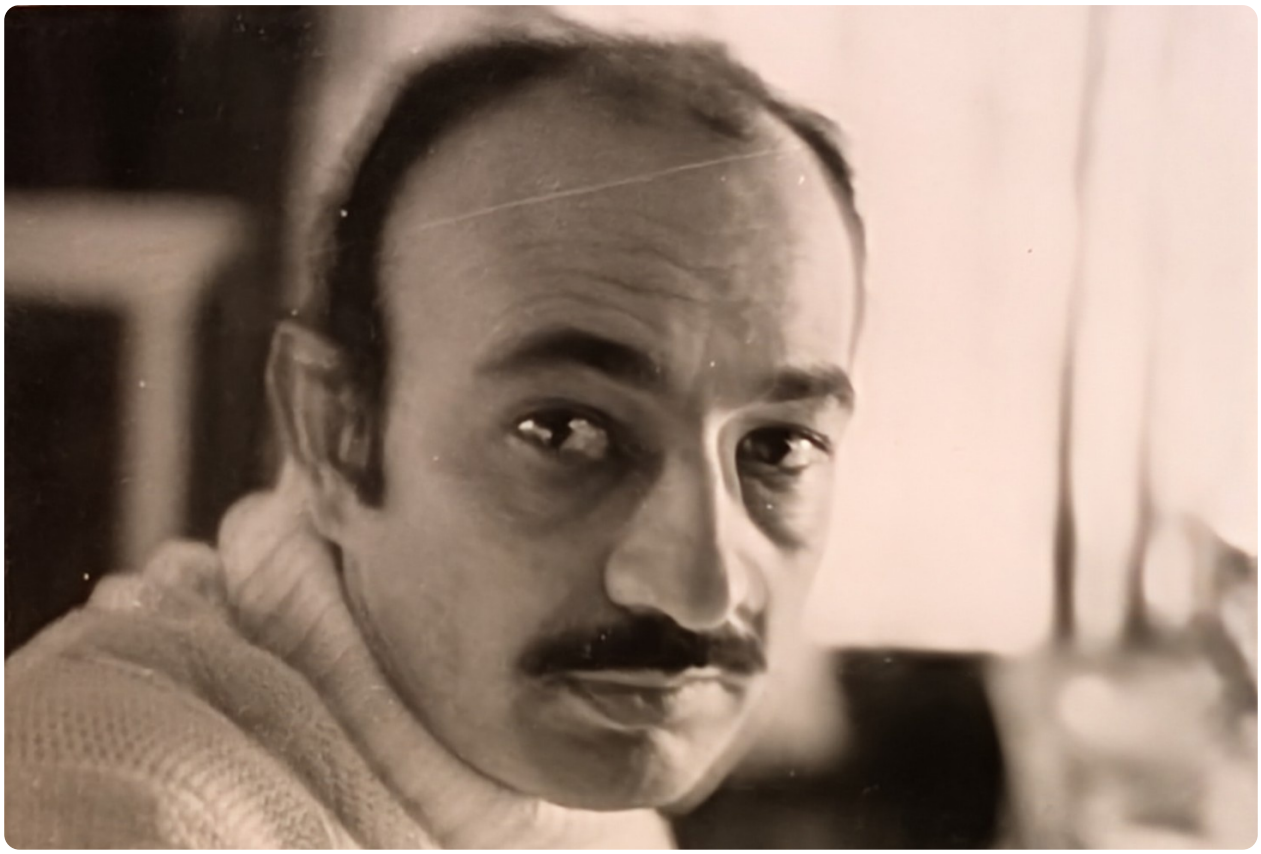
Safran kelimesi, Arapçada 'asfar' olan 'sarı' kelimesinden gelir.

Sarı olan safran bitkisine Arapçada 'zaferan' denir. Mardin'de bugün de faal olan ve 'Deyrülzafaran' (sarı ev) denen bir Süryani manastırı vardır.

Fransızlar 'asfar'a safran dediler ve safran, bu bitkinin adı olarak pek çok ülke tarafından benimsendi.

Safranbolu, Türkiye'de safranın yetiştirildiği şehrin adıdır. Bu şehir tipik ahşap evleriyle de ünlüdür.

↑ İçindekiler

Antik Çağda Yeni Yıl

Şalom (Judeo-Espanyol), 22.1.2020 · orijinal

Yahudiler Babil'e sürüldüklerinde orada Akitu adlı bir bayramla karşılaştılar. Bu bayram yeni yılda kutlanırdı. Nissannu ayının ilk günü başlar ve 12 gün sürerdi. Bu ilk gün, bugünkü takvimde 21 Mart olan ilkbahar ekinoksuna denk geliyordu. Mezopotamya'nın bazı kasabalarında bu bayram hem Nisan'da hem de sonbahar ekinoksu olan Tişri'de kutlanırdı.

Akitu bayramına Babil Kralı önderlik ederdi ve bu, yıllık bir döngünün başlangıcıydı. Yeni yıl, kuramsal olarak evrenin ve kozmosun başlangıcına karşılık geliyordu. Bayram İştar Kapısı'ndan başlardı (Ester adı bu tanrıçadan gelir; bu kapının kalıntılarının küçük bir bölümü İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde, çok büyük bir bölümü Berlin'deki Pergamon Müzesi'ndedir) ve Akitu Tapınağı'nda biterdi. Kral Kiros (Cyrus) Babil'i fethedince bu bayram bir daha kutlanmadı.

Mısır'da yeni yıl, Etiyopya'nın yağmurlarının Nil'i taşırmasıyla, nehir yatağının Mısır'a hayat veren alüvyonla dolmasıyla başlardı. Mısırlıların sabit bir işareti vardı: Sirius yıldızı gözden kaybolup 70 gün sonra yeniden göründüğünde yeni yıl başlardı ve iyice sarhoş olup yeni yılı neşeyle kutlarlardı. Bu tarih aşağı yukarı Temmuz ortasına denk geliyordu. Nil'in taşkınları az olursa kıtlık olur, fazla olursa yıkıma yol açardı.

İlginç olan, Mısır takviminin dünyanın başlangıcından bu yana 6259 yılında olduğumuzu söylemesidir. Bu, dünyanın başlangıcından bu yana 5780 yılında olduğumuzu söyleyen bizim takvimimizden çok az farklıdır. Yalnız unutmayalım ki Mısırlılar bu takvimi bizimki gibi ay sistemine göre değil, dünyanın güneşin çevresinde 365 günde döndüğünü dikkate alarak güneş sistemine göre yaptılar. Bu 365 günün her biri 30 gün olan 12 aydan oluştuğunu söylediler. Fazladan 5 gün 'kısa ay' denen ayrı bir ay oluşturuyordu. Bu yüzden 13 değil 12 ay saydılar. Bu takvimi bugün yalnızca Kıptiler kiliselerinde kullanıyor.

Romalılar yeni yılı Mart ayında kutlamaya başladılar. 'Kapı' anlamına gelen ve iki yüzü olan tanrı Janus'a tapıyorlardı. Yüzün biri sağa, öteki sola bakardı. Bu, başlangıcı ve sonu simgeliyordu. MÖ 153 yılında Senato, yılın Janus ayının, yani Ocak'ın ilk günü başlaması gerektiğine karar verdi. Sezar takvimde bir değişiklik yaptı; bu yüzden ona 'Jülyen takvimi' denir. Daha sonra Gregorius adlı bir papa 1582'de bir değişiklik daha yaptı ve takvim böylece 'Gregoryen takvimi' adını aldı.

Bugün İran, Afganistan, Etiyopya, Nepal, Suudi Arabistan gibi birkaç ülke kendi takvimleriyle devam ediyor.

Ünlü Sümerolog Muazzez İlmiye Çığ'e göre, Müslüman olmadan önce Türklerde yeni yıl kutlaması şöyleydi: gök kutsaldı, gündüz ile gece birbiriyle savaşırdı. 21 Aralık yılın en kısa günü ve en uzun gecesi olduğundan, 'AKÇAM' yani 'Beyaz Çam' dedikleri bir çam dalıyla kutlama yapar, Gök dünyaya iyilik getirsin diye dalın altına küçük armağanlar koyar, dala ufak şeyler bağlarlardı. Sayın Çığ ayrıca 'Noel Baba'nın bir Türk figürü olduğunu, çünkü giysilerinin Orta Asya Türklerinin giydiklerine çok benzediğini ve bu figürün Batı geleneğine Hunlar aracılığıyla girdiğini söylüyor.

↑ İçindekiler

Atalarımız Ne Yedi

Şalom (Judeo-Espanyol), 12.2.2020 · orijinal

Yemek, bir hayatta kalma aracı olmaktan öte, renk, lezzet ve kültür zenginliğiyle halkları bir araya getirir, bir aile ve kardeşlik duygusu oluşturur.

Yemeğin milliyetçiliğin sütunlarından biri olduğu bile söylenebilir. Yemek aynı zamanda mutfak sanatı, tutku ve meslek olarak da hizmet etti.

Yemeğin hazırlanma biçiminin, insanın mağaralarda yaşayıp eti ateşte kızarttığı çağdan bu yana pek değişmediğine inanıyoruz.

Bugün 'etli türlü' dediğimiz yemek 8000 yılı aşkın süre önce yapılıyordu. Bunu Yitshak Avinu'nun (İshak) Rivka ile düğününün hikâyesinde görüyoruz. Mercimek yemeği 2000 yılı aşkın süredir biliniyor.

Roma dönemine ait, balık yemeklerinden ya da kuzu bağından (yahni) söz eden tariflerimiz var. Sebzeyle doldurulmuş hamurdan yapılan yemek 4000 yılı aşkın süre önce yapılıyordu. İnsanlığın başlangıcından beri bilinen ekmekten söz etmeye bile gerek yok.

Peynir tüketimi, insanın süt içmeye başladığı zamandan beri bilinir. Peynirle çeşitli yemekler ve hatta tatlılar yapmak 5000 yılı aşkın süre önce biliniyordu. Arkeologlar bilinen en eski peynir tatlılarının, tam Kuşadası'nın karşısındaki Sisam (Samos) adasından olduğunu düşünüyor. Bu tatlı, çağımızdan önce 776 yılında yapılan ilk olimpiyatta koşan atletlere verilirdi.

Atheneus'un 230 yılında yazdığı kitapta da, püre haline getirilmiş peynire yumurta katılan bir peynir tatlısı tarifi görüyoruz.

Pilav adıyla pirinç, pirincin yanına bol aromatik otla sebze, et ya da balık konan İran'dan gelir. Pilav Hindistan'da çok tüketilir; orada 'pirinç topu' anlamına gelen 'pulaka' demişler. Pirincin Çin'de 13.000 yılı aşkın süredir tüketildiği biliniyor. Oradan Hindistan'a, sonra da Sanskritçe 'pulao'nun 'pilaf'a dönüştüğü İran'a geçti. Çağımızın 7. yüzyılında safran ve başka aromatik otlar katmaya başladılar; bu yemeğe bugün 'büryan' diyoruz. Bu pirinç bugün İspanyolların 'paella'sını da doğurdu.

Balığı tuzda bırakıp çiğ yemek de çok öncelerden biliniyordu. Bizanslılar bu tuzlu balığa 'garum' derdi. Arkeologlar Napoli yakınında, Vezüv yanardağının püskürmesiyle gömülen Pompei'de 'garum' dolu küpler buldular.

Bana öyle geliyor ki bizim lezzetli 'garato'muzun adı eski 'garum' adına çok benziyor.

Bugün en eski yemek tarifi bize 3750 yıl önce yaşamış Babil kralı Hammurabi'nin döneminden ulaşıyor. Kil tabletlerden birinde 40 farklı tarif buluyoruz. Açıklamalar çivi yazısıyladır.

Mutfağımızın lezzetli yemeklerinin tadını çıkarmak için sağlığımız, iştahımız ve keyfimiz yerinde olsun.

↑ İçindekiler

Mavi Gözlü Göçmenler

Şalom (Judeo-Espanyol), 28.4.2020 · orijinal

Binlerce yıl önce bugünkü Türkiye'den ve bugünkü İran'dan göçmenler İsrail'in kuzeyine, Galile'ye geldi ve bu göçmenlerin gelişi bu bölgelerin kültürünü değiştirdi. Yeni araştırmalar bu insanların yeni kültürler getirdiğini ve yerel halkın genetiğini de değiştirip gözlerini mavi yaptığını söylüyor; bu coğrafyada bilinmeyen bir şeydi bu.

6500 yıl önceki mezarlarda bulunan 600 bedenin DNA'sına göre arkeologlar, bu tarihi halkların yaptığı değişiklikleri kısa süre önce keşfettiler. DNA analizleri, bu mezarlarda saklanan bedenlerin bu bölgede yaşamış halklardan farklı olduğunu gösterdi. Bazı genetik farklılıklar, şimdi bir kısmı bugünkü Türkiye'de, büyük kısmı bugünkü İran'da olan Anadolu'da ve Zagros dağlarında yaşayan halklara karşılık geliyordu.

Eskiden Galile denen bugünkü İsrail, Levant olarak bilinen bölgeye aitti. Levant bugün Akdeniz'in doğusu sayılır ve çağımızdan önce 4500/3500 yılları arasında bu bölge pek çok değişim geçirdi. En büyük değişim 'Peki'in' mağarasında oldu. Peki'in, İsrail'de Akko ile Nahariya arasında, Heron Dağı denen bir dağdaki bir köydür. Bu köyde bugün Dürziler yaşıyor. Ünlü Yahudi tarihçi Josephus 'Yahudi Savaşı' adlı kitabında bu köyden söz eder. Mağara 17 metreye 8 metredir. Orada 6000 yılı aşkın yaşta yüzlerce bedenle birlikte küpler ve ölüler için sunular bulundu. DNA çalışmaları bazı bedenlerin kemik tozundan yapıldı ve böylece bu DNA'nın bugün Zagros bölgelerinde bulunana karşılık geldiği anlaşıldı. Bulunan genetiğin 'mavi gözlü' kişilere ait olduğunu gösterdiler.

Araştırmalar ayrıca mavi gözlü olanların hepsinin Ürdün, Türkiye ve Danimarka'da yaşamış aynı atalara ait olduğunu gösterdi. Bu soy kadınlardan, yani anne tarafından gelir ve bu bize Galile nüfusunun yüzde 49'unun mavi gözlü olduğunu gösteriyor.

Bütün bu araştırmalar bize dünyanın her zaman art arda göçlerle değiştiğini düşündürüyor.

Live Science'tan uyarlanmıştır.

↑ İçindekiler

Sinagogların Arkeolojik Kalıntıları Üzerine

El Amaneser no. 184, p. 5, 3.6.2020 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Yaklaşık 2000 yıl önce sahip olduğumuz sinagogların nasıl inşa edildiğini bilmenin ilginç olacağını düşünüyorum. Arkeoloji bize Türkiye'de inşa edilmiş sinagogların varlığına dair işaretler veriyor; çünkü Yahudilerin Babil sürgününün hemen ardından burada yaşadığını biliyoruz. Yahudilerin pek çok başka ülkedeki varlığı mezarlıklardaki mezar taşlarında görülür. Mezar taşlarından aile adları ve ölen kişinin mesleği hakkında biraz bilgi edinebiliriz. Kısa süre önce Almanya'da, Köln bölgesinde, Roma dönemine ait bir sinagogun kalıntıları keşfedildi. Bunun bir sinagog olabileceğini düşündüren şey, zemin planında salonun doğuda yarım daire biçiminde bir bölümle bitmesi ve salonun kuzeyinde mikve olabilecek küçük bir havuz gibi bir şeyin bulunmuş olmasıdır.

Bu kalıntılar pek iyi korunmadığından, bu yapının muhtemelen bir sinagog olduğu düşünülüyor. İnsanlık tarihinde ilk kez paranın basıldığı Lidya krallığının başkenti Sardes'te, orada yaşayan Yahudiler, genç Romalıların çıplak beden eğitimi yaptığı ve oyunlardan sonra yıkanıp temizlenmek için hemen yanındaki havuza girdiği gymnasium'un tam yanına bir sinagog inşa ettiler. Bu Sardes sinagogu tek bir büyük salondan oluşur. Benzer döneme ait bir sinagog, Atina yakınındaki Yunan adası Delos'ta bulundu. O sinagogda kadınlarla erkekleri ayıran bir duvar vardı.

Ama Sardes sinagogunda duvar izi yoktur. Sinagogun bir yanı gymnasium'a bitişiktir; öteki yanda, bir pazar yeri olması gereken duvarda dükkân sahiplerinin adları görülebilir. Bu adlar tipik, bilinen Yahudi adlarıdır. Aynı döneme ait bir başka sinagog Priene'dedir. Priene, Ege Denizi'nde limanı olan antik bir İyonya şehridir. Zamanla Menderes Nehri'nin alüvyonlarıyla liman doldu ve şehir, tıpkı Efes gibi, 7 km içeride kaldı. Priene şehrini ünlü mimar Hippodamos inşa etti. Sokakları ızgara biçiminde planlıyordu ve her ev bloğu 8 evlik bir grup oluşturuyordu.

Bugün pek çok Avrupa şehri böyledir. Biz 'blok' diye konuşmaya alışık değiliz, ama ülkemizin antik şehirleri böyleydi. Priene, Kuşadası ile Hippodamos'un doğduğu Milet arasındadır. Şehir bir tepeye, neredeyse dağ denebilecek bir yere kurulmuştur. Şehrin planlaması o kadar iyi yapılmıştır ki bugün şehre su getiren toprak borular çok iyi görülür. Pis suyu nehre boşaltan öteki kanalizasyon boruları sanki yeni, yeni yapılmış gibidir. Priene sinagogu ticari pazarın (Agora) altındaki terastadır. Bu pazarda et, zerzevat, meyve vb. her türlü yiyecek bulunurdu.

Priene'nin bir de Kamu Pazarı, 'Devlet Agorası' vardı. Sinagog çok küçüktü, neredeyse küçük bir ev gibiydi; duvarlarında oturmak için bankların olması gereken yerlerin izleri görülür. Gymnasium'da hamamdaki gibi kurnalar ve her kurnada gençlerin yazdığı grafitiler görülür. Bu gymnasium'u ziyaret eden kişi kendini gerçekten şakacı genç atletlerle dolu bir gymnasium'da hisseder. Sinagogun doğuya bakan duvarında 'Aron a-Kodeş' olması gereken bir niş fark edilir. Bir mermer bloğun üzerinde Menora'nın monogramı vardır. (Sanırım bu mermer bloğu Vandallar kırdı.)

Girişin yanında çok büyük olmayan bir mikve vardır. Şunu bilmek gerekir ki Diaspora'daki (Yeruşalayim dışındaki) sinagogların 'Bet Amikdaş' ile aynı plana sahip olması gerekmiyordu. Sinagog kelimesi 'toplanma yeri' demektir. Aynı tanım kilise ya da cami kelimesi için de geçerlidir. Finike'ye çok yakın küçük bir kasaba olan Myra'nın sinagogu çok tanınmıştır, çünkü 'Aya Nikola'nın, yani 'Noel Baba'nın orada yaşadığı söylenir. Amerikalılar ona 'Santa Claus' der.

Gömüldüğü kilise pek çok turist tarafından ziyaret edilir. Daha sonra, Orta Çağ'da, İtalyanlar Aziz Nikola'nın mezarını İtalya'da Adriyatik Denizi yakınındaki Bari'ye götürdüler.

Bu Myra sinagogunda arkeologlar mermer blok parçaları buldular; birinde Menora ile şofar, ötekinde Menora ile lulav görülür. Mikve de çok iyi görülür; çatıdan yağmur suyunu alıp nehre boşaltır. Bu sinagog çağımızın 5. ile 7. yüzyılından, yani Bizans döneminden olmalıdır. Gelecekte (Korona döneminden sonra) Anadolu'da başka sinagog kazıları bulmayı umuyoruz, çünkü Yahudiler bu topraklarda pek çok yerde yaşadı.

↑ İçindekiler

Yahudilerin Birası

Şalom (Judeo-Espanyol), 24.6.2020 · orijinal

Bira yapmak 3 bin yılı aşkın süredir biliniyor. Mısır piramitlerinde biranın nasıl yapıldığını gösteren figürler görüyoruz. Çağımızdan önce 18. yüzyıla ait Hammurabi kanunlarında biradan söz edilir. Antik Yunan bira yapmayı Mısırlılardan öğrendi ve bu içkiyi Avrupa'ya getirdi. Antik çağda Yahudi ülkesinin adı olan Yahudiye'de şarap biraya tercih edilirdi. Babil sürgününden sonra Yahudiler biranın tadını aldılar ve bu içkiyi günlük hayata soktular. Talmud'da görünüşe göre arpa birası (pirzuma), hurma birası (şehar), incir birası (taini) gibi farklı biralardan söz edilir. Biranın, insanın kendini tatmin etmek için kullandığı mayalı içkilerden biri olduğu bilinir.

Bira kelimesi, 'içmek' anlamına gelen Latince bibere'den gelir. Biraya, bildiğimiz çekici tadı veren biraz 'şerbetçi otu' katmaya alışığız.

Atalarımız bize alkollü içkiyi ölçülü içmenin neşe ve keyif verdiğini, ama 'goyim' (Yahudi olmayanlar) ile içmenin tehlikeli olabileceğini söylediler. Şulhan Aruh da bize goyim ile içmememizi söyler. 1800'lere kadar Almanya'da Yahudiler bira üretemiyordu, ama bira üretimi için çok gerekli olan şerbetçi otunun ticaretini yapıyorlardı. 1930'a kadar bu bitkinin üretiminin %70'ini Yahudiler kontrol ediyordu. Yahudi genellikle Şabat gecesi, Şabat Kraliçesi'ni karşılamak ve sevindirmek için içer.

18. yüzyılda Polonya Yahudilerinin neredeyse %80'i bu sanayide ve meyhanecilikte çalışıyordu. 1800'lerde Yahudilerin bu işin geliriyle yaşaması yasaklanmış olsa da, pek çok Hristiyan patron bu işi yönetmeleri için Yahudi ustalar çalıştırıyordu, çünkü Yahudilerin yüzyıllara dayanan deneyimi vardı. Ölesiye sarhoş olana kadar bira içilen ünlü Alman şenliği 'Oktoberfest', birayı tanıtmak için genç Yahudiler tarafından icat edilip düzenlendi. Bira içmeye yarayan ünlü süslü bardaklar da bir Yahudi icadıdır. Ünlü Löwenbräu markasına Yahudi Joseph Schülein ailesinin elinden el konuldu ve oğlu Dachau toplama kampında öldü.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 'Messiah', 'Menne', 'Jewbilation' gibi bazı ünlü markalar Yahudi üretimidir.

Bugün İsrail'de pek çok bira 4. yüzyıldan kalma tariflerle yapılıyor ve onlara özel, seçkin bir tat vermek için hurma, nar, etrog kullanılıyor.

Ölçülü içmek bilgelik, zarafet ve gastronomi bilgisidir.

Bir dost yolculukta, kâğıt oyununda ve hele alkollü içkinin alındığı neşeli bir sofrada tanınır derler.

Yvette Alt Miller'ın makalesinden uyarlanmış ve düzenlenmiştir.

↑ İçindekiler

Masada'nın 'Vantuzu'

Şalom (Judeo-Espanyol), 28.7.2020 · orijinal

2016'da Rio de Janeiro'da yapılan Olimpiyatlarda seyirciler, altın madalya kazanan ünlü yüzücü Michael Phelps'in sırtında yuvarlak izler olduğunu fark ettiler. Bu izler yüzmeden önce ona çekilen vantuzlardan kalmıştı. Vantuz, binlerce yıldır kullanılan bir tedavi biçimidir. Michael Phelps 8 madalyayla, 7 madalyası olan Mark Spitz'in rekorunu kırdı.

2009'da Masada'da 2000 yılı aşkın süre önce kullanılmış bir vantuz bulundu. Çan biçimindeki vantuzlar antik İsrail'de tıbbi tedavi olarak çok kullanılırdı. Bildiğimiz ilk vantuzlara, 3500 yıl önceki bir Mısır tıp belgesi olan Ebers papirüsünde rastlıyoruz; orada ağrıları iyileştirmek için ağrıyan yerin üzerine sıcak vantuz konduğu yazılıdır. Papirüs, bu belgeyi 1874'te ders verdiği Leipzig Üniversitesi'nin kütüphanesine bağışlayan Alman Mısırbilimci Profesör Georg Ebers'in adını aldı.

Hatırlıyorum, ninem (Cennet'te olsun) sırtıma yanan bir fitil koyar, fitilin üstüne de cam vantuzu yerleştirirdi. Fitil, vantuzun içinde oksijen kalmayıncaya kadar yanar ve bu oksijen eksikliği kanın derinin yüzeyine çıkmasına yol açar, deri kıpkırmızı olurdu. Ağrı işte o noktada yatışır ve geçerdi. Bu tedavi biçimini, bütün doktorların 2000 yılı aşkın süredir iyi doktor olup hastalıkları iyileştirmek için üzerine yemin ettiği ünlü Hipokrat da yazmıştır.

Masada'nın bronz vantuzu, Romalıların Yahudileri yendiği 73 yılında kalenin yıkıldığı katmanda bulundu. Vantuzu, o zamana ait birkaç parayla birlikte bulan Yigal Yadin'di. Vantuzun iki kullanım biçimi vardı: kuru ve yaş. Kuru yöntemde vantuz bir alevin üstünde ısıtılır ve biraz yağla hastanın sırtına konurdu. Vantuz soğuyunca hava eksikliği bir basınç oluşturur ve kanı yukarı çekerdi. Yaş yöntemde küçük bir kesik açılır ve sıcak vantuz kesiğin üstüne konurdu; soğuyunca kan aynı şekilde deriye çıkardı. Bu işlem deride bir süre iz bırakırdı.

Bugün bile pek çok ülkede vantuzun tamamlayıcı tıp olarak kullanıldığını bilmek ilginçtir.

↑ İçindekiler

Tarihte İsrail Adı

Şalom (Judeo-Espanyol), 19.8.2020 · orijinal

İsrail adını Tora'da okuyoruz, ama başka halkların, başka yazarların bu adı yazılarında anıp anmadığını da araştırmalıyız.

Hesiodos ya da Homeros gibi tanıdığımız büyük yazarlar, insan psikolojisine dayanarak yarattıkları tanrılar üzerine destanlar ve mitolojiler yazdılar. Her eylem, her duygu, her insan karakteri efsane, tragedya ya da insan hikâyesi olarak işlendi. Bu yüzden İsrail adı yazdıkları eserlerde bulunmaz. Tanah metinlerinin dışında İsrail adına ilk kez, MÖ 1200 yılında, bir stelde [üzerine metinler, duyurular, antlaşmalar ya da anılar yazılmış oyma taş] rastlıyoruz. Firavun Merneptah yazıtlarından birinde, İsrail'i ve Levant'ın öteki krallıklarıyla uluslarını yendiği askeri seferden söz eder.

Meşa Steli olarak bilinen bir başka Moav steli, MÖ dokuzuncu yüzyılda Moav Kralı Meşa'nın bir yazıtını taşır. Bu yazıt Omri'ye karşı kazanılan zaferi anar:

'Omri İsrail'in kralıydı ve Moav'ı uzun süre ezdi; oğlu da Moav'ı ezmek istedi. Ama ben, Meşa, İsrail'i yenmeyi başardım ve İsrail bir harabeye döndü.'

İsrailli bir turist rehberi olan Avinoam Ben Dor, İsrail adının ilk kez görülmesinin muhtemelen Tora'nın çevrildiği dönemde Mısır'da yaşamış Helenistik rahibe (Büyük İskender dönemi) ait olduğunu söyler. Manetho cüzamlıların hikâyesini yazar ve İsrailoğullarının Mısır'ı, orada yaşamalarına izin verilmediği için işgal ettiğini ekler. Bu rahip böylece tarihi çarpıtarak İsrailoğullarının, Mısırlılar onları topraklarından kovana kadar orada kaldığını söylemiştir.

MÖ ikinci yüzyılda Mısırlı bir yazar, Lysimakhos, cüzamlıların kendi versiyonunu yazar ve Yahudi halkı çöldeyken Moşe'nin (Musa) İsrail topraklarını işgal edip fethetmeyi ve oradaki halkı kovmayı önerdiğini söyler. Tarihçi Lindsay Hall, Josephus ya da Philo gibi Yahudi yazarların İsrail adını kullandığını, ama antik çağın Yunan yazarlarının, Sardes'te, Halikarnassos'ta (bugünkü Bodrum) ya da Smyrna'da (bugünkü İzmir) yaşayan Yahudileri tanımalarına rağmen İsrail'in ne olduğunu bilmediğini söyler.

Bu bölge için Hititlerden söz ederler, İsrail'den değil. Tanah'ta Yunanistan için Yavan denir; bu kelime İyonya'ya gönderme yapıyor olmalı. Öte yandan tarih profesörü Harriet Flashenburg, Yunanlıların, Mısırlıların, Babillilerin ve Perslerin İsrailoğullarını çok iyi bildiğini ve öğrenme ile yaşama biçimlerini onlardan kopyaladığını söyler. Antik Roma'nın rahipleri ile hahamlar birlikte çalıştı. Pek çok Yunanlı ve Romalı, Yahudi dünyasının yaşam biçimini benimsedi.

Yahudiler ötekilerden daha iyi eğitimliydi, çünkü ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardı. Yahudi halkı hayatta kalabilmek için her toplumda nasıl yaşanacağını öğrenmek zorundaydı. Şimdi İsrail bütün Yahudilerin evidir.

↑ İçindekiler

İskenderiye Kütüphanesi

El Amaneser no. 188, p. 20, 14.10.2020 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Büyük İskender çağımızdan önce 323 yılında ölünce, Ptolemaios hanedanı Mısır'ı kontrol etmeye başladı. Kral I. Ptolemaios başkenti İskenderiye'de kurdu ve içinde binlerce kitap bulunan ünlü kütüphaneyi inşa etmeye başladı. Çağımızın 415 yılında, o dönemin ünlü piskoposu İskenderiyeli Kyrillos, ünlü kadın filozof, matematikçi ve astronom Hypatia'yı öldürttü; Hypatia şehrin kilisesinde bir hayvan gibi boğazlandı. Kyrillos onu doğrudan öldüren kişi olmasa bile bu cinayetin sorumlusuydu, çünkü Hypatia gerçeği arayan ve düşündüğünü söylemekten korkmayan bir aydındı.

Matematik ve felsefeyle ilgilenen ilk kadındı. Unutmayalım ki matematik olmadan felsefeyi anlamak kolay değildir. Hypatia büyük bir bilgindi ve yöneticilere, Piskopos Kyrillos ile arası iyi olmayan Kral Ptolemaios da dahil, öğütler verirdi. Hypatia pagandı, ama öğrencilerinin çoğu Hristiyandı. Onlara karşı büyük bir hoşgörüsü vardı ve feminizmin, 'kadın hakları'nın simgesi olmuştu. Piskopos Kyrillos, Doğu Roma İmparatorluğu'nda kendisinden daha saygın olduğu için Hypatia'yı çok kıskanıyordu. Hypatia bu erdemi, İskenderiye'de felsefe ve bilim profesörü olan babası Theon'dan almıştı.

364 yılındaki güneş ve ay tutulmasını önceden bildiren oydu. İskenderiye, 'Museion' yani Musaların Tapınağı (Musalar = ilham perileri) denen bir merkezin kurulması emrini veren Büyük İskender'den beri çok önemli bir kültür merkeziydi. O günlerin dünyasının en büyük kütüphanesi haline gelen işte bu tapınaktı. Bugünün üniversitesi gibi bir merkezdi; sözlükleri, ansiklopedileri, bilim ve astronomi aletleri, araştırmacının, bilim arayıcısının ihtiyaç duyabileceği her şey vardı. Büyük İskender ölünce imparatorluğu üç komutan arasında bölündü: Seleukos, Antigonos ve Ptolemaios.

Seleukos, Babil'i başkent yaparak imparatorluğun doğu kısmını aldı; Antigonos Monophthalmos (tek göz) Makedonya'yı, Yunanistan'ı ve Anadolu'yu sahiplendi; Ptolemaios ise İskenderiye'yi başkent yapıp Büyük İskender'in mezarını başkente getirerek Mısır'ın valisi oldu. Şehrin kentleşmesi çok planlı bir biçimde başladı. Ptolemaios'un en büyük projesi, çağımızdan önce 306 yılından itibaren büyük kütüphanenin inşasıydı. Başından itibaren Mezopotamya'dan, İran'dan, Yunanistan'dan, Roma'dan ve Mısır'dan muazzam zenginlikler topladı. Çağımızın 642 yılında yanana kadar bu kütüphane tek kültür ve öğretim merkezi, Yahudilik ile Hristiyanlık dünyasının arkasındaki tek felsefi ve manevi güçtü.

306'dan sonraki ilk yüzyıllarda kütüphane, filozoflar Aristo ve Platon'un etki merkeziydi. Çağımızın ilk 150 yılında kütüphane ünlü Yahudi filozof Philo'dan etkilendi. Sonra, yanana kadar, 'İskenderiye Okulu' denen akımın etkisi geldi ve entelektüel dünyaya hâkim oldu. Ptolemaios bu projeyi yönetmesi için Atina'dan 'Phaleronlu Demetrios' adlı bir profesör getirtti. Bu projede yalnızca kitaplara değil, öğrenim için bir üniversiteye de yer vardı. Harika bir şey de kütüphanenin 'Pinakes' denen kataloğuydu. Pinakes'in tam adı şöyleydi: 'Bütün Yunan uygarlığının harikulade eserlerinin tabletleri'.

Yunancada Pinakes 'tablet' demektir. Yalnızca bu katalog, Pinakes, kütüphanenin bütün çalışmasının disiplinle, her eserin iyi bir tanımıyla kaydedildiği 120 rulodan oluşuyordu. Bütün eserler başlıklarıyla, yazarın adıyla, yazarın doğum yeriyle, yazarı etkileyen ve yetiştirenlerin adlarıyla, kısa bir biyografiyle, aynı yazarın başka birkaç eseriyle ve bu eserin bilgi kaynaklarıyla tanımlanmıştı. Bu katalog, Gutenberg'in 15. yüzyılda bastığı İncil gibi, Batı uygarlığında bir ilkti.

İyi bir kataloğun kuralları böylece sonsuza dek belirlenmiş oldu. O dönemde kütüphanede 500.000 kitap vardı; 2000 yıl önce kitap sayısı neredeyse 1 milyona çıktı.

Bu kütüphanenin yöneticilerinden biri, matematik, coğrafya, astronomi, filoloji, tarih ve şiirde uzman olan ünlü filozof Eratosthenes'ti. Platon'dan sonraki bilge olarak tanınırdı. Dünyanın çevresini ölçme yöntemini bulan oydu. Kütüphanenin bir başka yöneticisi Bizanslı Aristophanes'ti. Okuduğu her şeyi bir fotoğraf gibi ezberleyebilen ve okuduğunu anında ezbere söyleyebilen dâhi bir adamdı. Öteki ünlü kütüphanenin, Pergamon'un (Bergama) yöneticisi olmaya davet edildi ve Aristophanes kabul etti. Ama Kral V. Ptolemaios kıskançlıktan, Pergamon'a gitmesin diye onu hapse attı; çünkü iki kütüphane arasında büyük bir rekabet vardı.

Ptolemaios her zaman en iyi olmak için, üzerine yazı yazılan bitki yaprakları olan papirüsün ihracatına izin vermedi. Ama Pergamon şehri yazabilmek için, bizim 'parşömen' dediğimiz, çok ince işlenmiş inek ya da keçi derisini icat etti. Tora ruloları da parşömen üzerine yazılır. Roma İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında ve Bizans İmparatorluğu'nun ilk yüzyıllarında, Arapların gelişine kadar, siyasi yöneticiler kütüphanenin şanını oluşturan entelektüel düzeyi korumayı hiç beceremediler; çünkü bu son yöneticiler 'Akıl'ı terk edip 'Din'e derinlemesine daldılar; oysa Philo, Hypatia gibi insanlar bu dönemde yaşamıştı.

Philo Judaeus, İskenderiye'nin çok önemli bir Yahudi ailesine mensuptu. Kardeşi bu şehrin Yahudi cemaatinin başkanıydı. Bu sayede Philo pek çok kitap yazabildi. Bütün bunları aynı dönemde yaşamış Yahudi tarihçi Josephus sayesinde biliyoruz. Yunan sanatına ve uygarlığına büyük bir hayranlığı vardı. Philo'nun Yahudi eğitimi olmayan bir gymnasium'da okuduğuna inanılır. Sofokles, Euripides gibi büyük yazarlarla, hele felsefeyle, matematikle ve tiyatroyla ilgilenirdi. Yahudi 'Alaha'sı ile Yunan-Roma yasaları arasındaki tartışmalarda ikincilerin tarafındaydı.

Yalnız yaşayan ve zenginliği reddeden Essenileri destekliyordu. İskenderiye'de Yahudilere karşı yapılan pogromdan ve sahip oldukları hakların çoğunun kaldırılmasından sonra İmparator Caligula'ya şikâyet götüren heyetin başkanıydı. Araplar Mısır'ı ve elbette İskenderiye'yi fethettiğinde, Arap komutanlar kütüphaneyi yakmadan önce kitapların çoğunu alıp götürdüler. Aristo'nun, Platon'un ve daha nicelerinin eserleri böylece çevrildi... Bütün bunları Araplardan öğrenip dünyaya aktaranlar da Haçlılar oldu.

↑ İçindekiler

Hayat Ağacı

Şalom (Judeo-Espanyol), 4.11.2020 · orijinal

Mitolojilerde pek çok şey kutsal sayıldı. Pek çok halk için ağaç, atalarımıza uzanan kökleri ve kuşakları simgeleyen dallarıyla 'hayat'ı simgeler.

Bu 'Hayat Ağacı' resim ve heykel sanatında, bazı arkeolojik eserlerde ve daha pek çok alanda giderek daha çok görülür.

Ağaç, büyüklüğü nedeniyle bir dua nesnesi de oldu. Başka pek çok şeyin yanı sıra ölümsüzlüğü simgeler. Kışın ağaçların çoğu yapraklarını döker, yazın yeniden doğarlar.

Pek çok kültürde ağaç ilahi bir rol üstlenir; bazı kişiler dileklerinin gerçekleşmesi için ona iplik ya da bez bağlar. Bazı halklar için ağacın kozmik bir gücü vardır; yani size kozmosla, manevi evrenle birleşme duygusu verir.

Dallarıyla ağaç, ateş yakmanın ilk deneyimiydi; ağaç ipek veren kozayı barındırmaya yaradı, bize taze ve kuru meyve verdi, ev ve gemi yapmaya yaradı. Böylece insanın yüzyıllarca yararlandığı ve günümüzde de yararlanmaya devam ettiği sayısız kullanımı oldu.

Ağaç, Menora'da ve Hanukiya'da da simgelenir. 7 koluyla insanlığa ışık verir, 9 koluyla bize özgürlüğü hatırlatır.

'Hayat Ağacı', Gök ile sanal bir birleşmeye yardım eder; 'Gan Eden'i de simgeleyen Gök ile.

Ağaç, toprağın altındaki kökleri, toprağın üstündeki gövdesi ve göğe doğru uzanan dallarıyla geçmişi, bugünü ve geleceği simgeler.

Yunan mitolojisinde Apollon, çok ama çok güzel bir genç kız olan Dafne'ye âşık olur. Apollon onu yakalamak ister, o da bütün gücüyle ondan kaçar. Dafne, Apollon'dan kurtulmanın bir yolu olmadığını görünce Zeus'a onu kurtarması için yalvarır. Zeus Dafne'ye yardım eder ve onu bir ağaca dönüştürür. Aynı mitolojide meşe ağacı Hayat Ağacı'nın simgesidir. Dafne ise imparatorların taçlarını yapmak için yapraklarını veren ağaçtır (defne); bu yapraklar aynı zamanda aromatiktir ve bazı dertlere ilaçtır.

'Bereşit'te 'Hayat Ağacı'nı, 'İyiyi ve Kötüyü Bilme Ağacı'nın yanında buluruz. Bu iki ağaç 'Gan Eden'dedir. Böylece bu 'Hayat Ağacı' kavramının bizim kültürümüzde de olduğu söylenebilir.

'Hayat Ağacı' ile karşılaştırılabilecek ağaçlar hep yeşil kalanlar, büyük olan ve kışı da yazı da yaşayan ağaçlardır: selvi, çam ya da çınar gibi. Bu ağaçlar sonsuzluğu, kutsalı ve ilahi olanı simgeler.

Sonsuzluğun önemi, 'Hayat Ağacı' anlamına gelen 'Etz a Hayim' adlı Ortaköy sinagogu gibi bazı sinagogların adlarında da görülür. İnsan her zaman 'Etz a Hayim'e benzeme umudunu taşıdı.

'Hayat Ağacı' 'hohma'yı (bilgelik), dinginliği ve barışı simgeler. Yaratılışı ve hayatın köklerini simgeler. Yeniden doğuşu ve insanın gelişimini simgeler. Meyvesini, özsuyunu, tahtasını sunarak cömertliği simgeler. Dalları bir güvenlik duygusu verir, gövdesi korumayı simgeler. Doğa'nın gücünü ve güzelliğini simgeler. İnsanlığın devamını simgeler.

↑ İçindekiler

Negev Kayalarındaki Figürler

Şalom (Judeo-Espanyol), 1.12.2021 · orijinal

Sümer ve Mısır uygarlıkları gök gözlemleriyle besleniyordu. Dünyadakilerin geleceğini bilmek için gökteki olaylara dayanırlardı. Güneş, ay ve yıldızlar astronomi çalışmalarının merkeziydi ve farklı uygarlıklarda tanrıları da temsil ediyordu. En küçük komşu olan İsrail bu mitleri ödünç aldı ve tıpkı ilk insanların yazıyı tanımadan önce yaptığı gibi, onları Negev çölünün kayalarına simgelerle kazımaya başladı.

Kayalardaki bu figürlerden bazıları yılın dört önemli gününü, ekinoks ve gündönümü günlerini, yani güneşin yer değiştirdiği 21 Mart, 21 Haziran, 21 Aralık ve 23 Eylül günlerini simgeler. Yılın bu dört günü çok önemliydi, çünkü kutsal sayılan yerlere hac günleriydi. Bu günlerde yeni yılın başlangıcı, hasat, bereket gibi bayramlar kutlanır ve muhtemelen bilgeliklerini ve bilgilerini anmak ve yeni kuşaklara aktarmak için kayalara figürler yapılırdı.

Kaya figürleri sanatı ince bir sanat değildir, ama bu yerlerde yaşamış insanların duygularını ve bilgeliğini aktaran en eski dildir. Bu figürlerin çoğu ayın, gezegenlerin ya da güneşin döngüsünü yansıtır ve astronomiyle ilgilidir. Göğe tapınma, arkeolojik kazılarda, örneğin bir mezarda çok iyi görülür. Figürler çocuk çizimlerine benzese ya da baştan savma, acele yapılmış gibi görünse de, içerikleri çok daha derindir; çünkü sanatçının inancını yansıtırlar.

İnsan göğe bakmaktan her zaman büyülendi. Yıldızlar ve gezegenler ona her zaman bir takvim oluşturmada yardımcı oldu. Pek çok gözlemden sonra ne olacağını, hayatın, tarımın ve dini bayramların ritminin ne olacağını söyleyebilirdi. Gök gözleminde en iyi bilinen şey aydı ve elbette takvimi oluşturmanın bir nedeniydi.

Negev kayalarındaki figürlerin çoğu, 28 ayaklı kurt kopyasında görüldüğü gibi, Ay'ın her ay 28 gün süren yolculuğunu gösterir.

Ay tanrısını temsil eden bilge yaşlı adam, Negev'in başka bir kayasında, Ay'ın döngüsü olan çok önemli bir başka 28 sayısının altındadır. Böylece neredeyse bütün Mezopotamya'da ve Orta Doğu'da takvimin temeli her zaman, 365 günlük güneş yılına karşılık 354 günlük ay yılını oluşturan Ay oldu. Bu yüzden bayramlarımız hep aynı tarihe gelmez ve bu yüzden atalarımız 19 yıllık bir döngüde her 3 ya da 2 yılda bir ay eklediler. Yani: 3+3+2+3+3+3+2=19.

Negev kaya sanatının bir başka figürü, 12 ayı temsil eden 12 parmaklı tekerlektir.

Negev'deki kaya sanatı yalnızca astronomiyle sınırlı değildir; antik çağ uygarlıklarında büyük rol oynayan bereketi de ele alır. Baba Gök ile Ana Toprak'ın kutsal evliliği... (yayımlanan metin burada kesiliyor)

↑ İçindekiler

Yeni Yılın Kökleri

Şalom (Judeo-Espanyol), 19.1.2022 · orijinal

Antik çağda yeni yıl coğrafyaya ve astronomiye göre kutlanırdı. Mısır'da yeni yıl, Nil nehrinin taştığı gündü. Orta Doğu'da sonbahar ekinoksunun günlerinde, yani Eylül sonunda, ya da ilkbaharda, Nisan ayında kutlanırdı. Persler ilkbahar ekinoksunda kutlardı; antik Yunan'da kutlama kış gündönümünde, yani Aralık sonunda yapılırdı.

Elimizdeki en eski belge, on bir ya da on iki gün süren ve Akitu bayramı denen Babil'deki kutlamadır. İlkbaharda yeniden doğmaya başlayan doğayı övmek için danslı ve şarkılı bir bayram. Unutmayalım ki Tora'ya göre yeni yıl, ilkbahar olan 'Nisan' ayında başlamalıdır.

Gregoryen takviminde yılın ilk gününü, yeni yılı kış gündönümünde başlatmak isteyen ve bu aya tanrı Janus'un adını veren Jül Sezar'a borçluyuz. Janus başlangıcın, sonun, geçişin, ikiliğin tanrısıdır. Janus'un iki yüzü vardır: biri öne, öteki arkaya bakar. İngilizcede January, Fransızcada janvier, İspanyolcada enero, Janus adından gelir. İki yüzüyle geçen yılı ve gelen yılı da temsil eder.

Romalılar yılın ilk günü mutlu geçerse bütün yılın mutlu geçeceğine inanırlardı. Bu yüzden o gün birbirlerine armağanlar verir, öpüşür, kucaklaşır, evlerini yeşil çam dallarıyla süsleyerek bu günü kutlar, büyük ziyafetler verir, zar oyunlarıyla eğlenirlerdi. Bütün bunları, bayramların tasviri olan 'Fasti' adlı kitabında ünlü Ovidius'un yazdıklarından biliyoruz.

Bugün yeni yıl kutlaması konusunda Ovidius'tan pek uzak olmadığımızı düşünüyorum. Yeni bir yıl için süt ve bal yolları; insanlığın barışı ve esenliği için yeniliklerle dolu bir evren umuduyla.

Kaynak: E. Bingöl

↑ İçindekiler

Hammurabi

Şalom (Judeo-Espanyol), 9.2.2022 · orijinal

5 Aralık'ta, Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkının kabul edildiği gün anıldı. Pek çok ülkede kadınların Türkiye'den çok sonra elde ettiği bir hak. Ülkemizde bu yasa 1934'te kabul edildi; Fransa'da 1945'te, İsviçre'de 1971'de.

Bugün mutlu yaşıyoruz, çünkü bizi koruyan yasalarımız var. Antik çağda en bilinen yasa, 3800 yılı aşkın süre önce yaşamış Babil kralı Hammurabi'nin kanunlarıdır. Adı 'Büyük Aile' anlamına gelir. İş sözleşmeleri, toprak sahipleri, aile ilişkileri ve daha pek çok konuda yazdı. Toplam 282 yasa bir diyorit stelin üzerine, o dönemin ortak dili olan Akadca kazınmıştır. 4 tonluk bu anıt Fransa'da, Paris'teki Louvre müzesindedir. Kilden yapılmış kopyalardan bir tablet İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde, 'Eski Şark' bölümündedir.

İlginç olan, bu anıtın 1901'de İran'da, Huzistan bölgesinde, Hammurabi'nin yaşadığı yerden 400 km uzaktaki Elam başkenti Susa'da kazı yapmak isteyen Fransız maden mühendisi ve arkeolog Jacques de Morgan tarafından bulunmuş olmasıdır.

Şunu bilmek gerekir ki Hammurabi'nin yasası, çoğu kişinin sandığı gibi dünyanın en eski yasası değildir; çünkü Mezopotamya'da 4000 yılı aşkın süre önce kazınmış 'Ur-Nammu' yasaları denen yasalar vardır. Hammurabi'nin bazı yasaları Tora'dakilere benzer. Pek çok yasa da 'göze göz, dişe diş' gibi 'intikam yasaları' kategorisindendir. Şüpheliye, suçu ya da kabahatiyle suçlanmadan önce masum sayılma hakkı veren yasa gibi ilerici yasalar da vardır. Bir başka yasa, evli bir kadın ölürse getirdiği çeyizin yalnızca çocuklarına kalacağını söyler. Anıtın başında bu yasaların ezileni güçlünün şiddetinden korumak, dulu ve yetimleri korumak için yapıldığı yazılıdır. Yine de bu kanunlar erkeği kadından çok daha fazla kayırır: erkeğin zinası suç sayılmazken, kadının zinası idamıyla sonuçlanır.

Neyse ki bugün intikam yasası neredeyse hiçbir ülkede görülmüyor; ama intikamın adaletten geçmeden doğrudan öldürerek alındığı yerler var ve adaletin o kadar geç geldiği yerler var ki bize 'hiç yoktan iyidir' dedirtiyor.

En iyisi vicdanın her zaman temiz ve açık olmasıdır.

↑ İçindekiler

Antik Çağda Giyim

Şalom (Judeo-Espanyol), 19.10.2022 · orijinal

Antik çağdan söz ettiğimizde, Mısırlılar, Sümerler, Asurlular, Romalılar ya da Çinliler gibi halkların her birinin iç çamaşırı giyme ve giyinme konusunda farklı âdetleri vardı. Elimizdeki fresklere göre Romalı kadınların, öteki uygarlıkların aksine, göğüsleri örten ve arkadan bağlanan 'strophion' denen bir bant kullandığını görüyoruz. Öteki halkların çoğu bugün bir tür 'peştemal' diyeceğimiz şeyi takardı.

Erkeklerin giysisi, Alplerde Avusturya ile İtalya arasında, 3200 metre yükseklikte Ötztal denen yerde bulunan mumyanınki gibi çok ilkeldi. Bu yüzden mumyaya 'Ötzi' dendi ve karın altında fotoğrafta görüldüğü gibi kaldı. Giysisi şöyleydi: deri, lif, kesilmemiş ve dikilmemiş kumaş, bir tür broşla tutturulmuş, bir de başlık.

Binlerce yıl boyunca Mısırlıların giysisi ketendendi. Bu ülkenin iklimi her zaman sıcak olduğundan hafif ve serin keten çok uygundu. Yunanistan'da, omuzlardan birleştirilmiş iki dikdörtgen kumaştan oluşan bir tunik olan 'khiton' kullanılırdı. Roma İmparatorluğu'nda bir tunik olan 'toga' giyilir, ayakkabı olarak 'sandalet' takılırdı. Giysi ketendendi ve rütbeye göre ipektendi.

Giyimin 150.000 yıldan eski olduğu söylenebilir. Soğuktan ya da sıcaktan başka, insan toplumsal rütbesini duyurmak için de giyindi.

Giysinin içinde taşıdığımız çamaşıra gelince, onu ne zamandan beri kullandığımızı bilmek zordur. Çünkü bu kesinlikle korunma ve sağlık ihtiyacıyla başladı. Daha sonra dinlerin kısıtlamaları eklendi. İç çamaşırı giymenin nedenlerinden biri de iklim değişikliğinin koşullarıydı. Bugün hâlâ tamamen çıplak yaşayan kabileler görebiliyoruz.

Bugün giyim modaya bağlıdır; hele kâh uzun kâh kısa etek giyen kadınlar için. 20. yüzyılın başında kadın denize tamamen giyinik girerdi. Bugün bikinisi ya da hafif bir mayosu yoksa ayıptır.

Giyim, Kohelet'te okuduğumuz gibidir: 'Güneşin altında yeni bir şey yok.'

↑ İçindekiler

Antik Çağda Yemek

El Amaneser no. 213, p. 14–15, 9.11.2022 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

İnsan yaşamak için her zaman yemek yeme ihtiyacı duydu. Her uygarlığın yeme biçimi, pişirme tarzı, sebze karışımı, kesilen hayvanın eti ve daha pek çok konuda kendi âdetleri ve gelenekleri olduğu bilinir. Yalnız, antik Yunan ve Roma dışında ne Sümerlerden, ne Mısırlılardan, ne de başka bir uygarlıktan bize yazılı çok şey kaldı. Aristofanes ya da Athenaeus gibi yazarlar Yunan mutfağını tanımamız için bize yeterince malzeme bıraktı. Her şeyden önce Yunan mutfağı çok sadedir. İnsanların sedirlerde bir dirseğe yaslanıp uzandığı sosyal toplantılarda bile mutfak sadeliğe dayanırdı.

Yazar Polyaenus'a göre Büyük İskender, İran'da karşılaştığı yemek zenginliğiyle alay etti. Bir başka yazar, Pausanias, şöyle der: 'Bu kadar zengin bir mutfağı olan Persler, Yunanlıların bu kadar yoksul yemeğini çalmaya geldiler.' Yunan mutfağının bir başka önemli yönü, temelinin zeytin, buğday ve şarap için üzümle Akdeniz'den gelmesiydi. Et çok zenginler içindi. Yemek için hayvan kesmek çok nadirdi, çünkü yenebilen hayvanlar daha yararlı başka işlere yarıyordu. Sütünden yararlanabilmek için asla yenmeyen keçi gibi. Kaloriler ya buğdaydan ya da arpadan, ekmek, pide ya da tatlı biçiminde gelirdi.

Kahvaltı, şaraba batırılmış arpa ekmeğiyle, bazen de biraz incir ya da zeytinle yapılırdı. Öğle yemeği gün ortasında yenirdi; yine şaraba batırılmış ekmek, incir, tuzlu balık (garato muydu, çiroz muydu, liparida mıydı bilmiyorum), zeytin ve peynir. Günün en önemli yemeği hava kararırken yenirdi. O zaman yumurta, balık, zeytin, peynir, lahana, havuç, salatalık gibi her türlü sebze ve daha fazlası yenirdi... Balık peynirle pişirilir, şaraba bolca su ve sarımsak katılırdı. Tatlı her zaman bal ya da incir gibi doğal bir tatlıydı. Tereyağı en çok Trakya'da, Küçük Asya'nın batı kesiminde kullanılırdı.

Sebzeler büyük şehirlerde çok pahalı olduğundan yoksullar güneşte kurutulmuş sebze yer, mercimek çorbası içerdi. Kadınlarla erkekler birlikte yemek yiyemezdi. Ev büyükse köleler önce erkeklere, sonra kadınlara hizmet eder, en sonunda kendileri yiyebilirdi. Ev küçükse kadınlar erkeklere hizmet ettikten sonra yiyebilirdi. Yemek, hamurdan ya da kilden (terracotta) bir çanakta yenirdi. Çatalı bilmediklerinden yemeği bir lokma ekmekle ağza götürürlerdi. Kaşık ve bıçağın ne olduğunu biliyorlardı. Roma döneminde 'ientaculum' denen kahvaltı biraz ekmek, bal ve peynirden oluşurdu.

Öğle yemeği, 'cena', üç tabağı olduğu için en zenginiydi. İlk tabak, gülmece kabilinden ufak şeylerle 'gustatio' denen başlangıçtı. İkincisi ana yemek 'primae mensae', tatlı ise meyveden oluşan 'secundae mensae' idi. Çoğunluğu oluşturan yoksullar bir arpa lapası yer, kandil yağına paraları olmadığından 'cena'yı daha geç yer ve hava kararınca yatarlardı. Ekmek balla, zeytinle, peynirle ya da yumurtayla yenirdi. Ekmeği şaraba batırırlardı. Pompei'de 30 fırın bulundu. Bu bize Romalıların her zaman tuzla birlikte bol ekmek yediğini söylüyor.

Tereyağı kullanmazlardı. Patlıcan Arapların saldırılarıyla tanındı. Domates ve patates Amerika'dan geldi. Kereviz, lahana, turp, havuç, kuchunugurya, bezelye ve salatalık gibi sebzeler çok tüketilirdi. Portakal bilinmezdi. Limon Roma sofrasına 5. yüzyıldan sonra girdi. Romalılar tavuk etini domuz ve sığır etine tercih ederdi. Yazılanlara göre Romalılar tatlı ekşi lezzetli yemekleri severdi; bu yüzden bolca bal ve sirke kullanırlardı. Zenginler epey balık tüketirdi; orta sınıf için durum böyle değildi, ama herkes bol alkol içerdi, çünkü suyun çok bakteri içerebileceğini ve tatsız olduğunu düşünürlerdi.

Şarapta çok alkol vardı, bu yüzden ona bol su katarlardı. Bazen şaraba bal koyup sıcak içerlerdi. Şarabın dışında Romalılar 'cerevisia' dedikleri birayı da içerdi; bugün İspanyolcada 'cerveza' denir. Bugün İtalya'da çok ünlü olan kahve 'Müslüman içeceği' olarak bilinirdi, çünkü Yemen'de içilmeye başlandı ve Avrupa ülkeleri onu Osmanlılar aracılığıyla tanıdı. Çay 17. yüzyıldan sonra Hollandalılarla geldi. Romalılar bıçak, eti tutmak için büyük çatal, bugünkü gibi uzun saplı tava, ölçmek için testi, şekil vermek için kalıp, rendelemek için rende, hem ateş hem et için maşa, süzmek için üçayak kullanırdı.

Bunlar mutfağın duvarındaki kancalara ya da zincirlere asılırdı. Özel mutfaklar yalnızca çok zenginlerin evlerinde görülebilirdi. Orta sınıfın pek çok ailenin yararlandığı ortak bir mutfağı vardı. Roma yöneticilerinden bize kalan bir şey de 'çeşnici', yani yöneticilerin yemeğini ve içkisini tadan köledir; çünkü zehir, tıpkı bugünkü gibi, bir yöneticiden kurtulmak için çok kullanılırdı. İmparator Claudius'un çeşnicisi Halotus tarihte çok ünlendi; çünkü sadık olacağına ve yemekte ya da içkide olabilecek zehirle imparator için öleceğine yemin ettiği halde Claudius'u kendisi zehirledi.

Görünüşe göre bugün de bu âdet kaybolmadı; çünkü Amerika Birleşik Devletleri başkanlarının çeşnici bulundurma geleneğini sürdürdüğü söylenir. Ekmek gibi bazı yiyecekler Taş Devri'nden bugüne hiç değişmedi. Bir başka eski yiyecek de Türkçede 'pilav' dediğimiz pirinçtir. Bu pilav kelimesi Farsçadaki 'polof'tan gelir ve oraya 'pulaow' dedikleri Hindistan'dan girip bütün Orta Asya'ya yayıldı. Büyük İskender Özbekistan'daki Semerkant'ı fethettiğinde pilavı o kadar beğendi ki bu yemeğin bütün Makedonya'da pişirilmesini emretti. Avrupa pirinci böyle tanıdı; oysa Çin'de 13.000 yılı aşkın süredir biliniyordu.

Moğolların Hindistan'a gelişiyle pilav etle karıştırılıp 'biryani' adını aldı ve bu karışım İspanya'nın ünlü 'paella'sını doğurdu. KAYNAK: Anya Leonard, Ben Potter, Victor Labate, Wu Mingren

↑ İçindekiler

Antik Çağda Çöp

Şalom (Judeo-Espanyol), 7.12.2022 · orijinal

Antik çağda insan çok az çöp bıraktı. Bugün bıraktığımız genellikle ambalaj, yalnızca bir kez kullanılabilen şeyler ve pişirmeden önce meyvelerden ve çiğ sebzelerden soyduklarımızdır. Roma İmparatorluğu'nun başkenti Roma gibi bir şehirde çöp sokağa atılırdı. Yağmurlar ve çoğu zaman anıtsal bir çeşme, çöpün doğrudan nehirlere ya da denize gitmesine yardım ederdi. Öteki tür atık tarlalarda gübre olarak kullanılırdı. Roma 7 tepeli şehir olarak bilinir, ama kırık seramik parçalarıyla 'Monte Testaccio' denen sekizinci tepesi de oldu. O zamanın dokuz kanalizasyonundan 2'sinin hâlâ kullanımda olduğu söylenir.

Romalılarla Yahudilerin çöple en iyi ilgilenen halklar olduğunu söyleyenler var. Bir kişinin çöpünün o kişi hakkında çok şey söylediğini biliyoruz. Aynı şekilde bir ulusun çöpü de o ulus hakkında çok şey söyler. Romalılarla Yahudilerin çöpü toplama ve taşıma yöntemleri benzerdi. Tel Aviv Üniversitesi'nden arkeolog Yuval Gadot bize Yeruşalayim'de çöp dolu bir tepe bulunduğunu açıklıyor. Arkeolog için çöp bir zaman kaybı değildir; tam tersine ona yiyecek, beslenme âdetleri ve ticaret hakkında pek çok şey öğretir. Bu tepe bugün 'Davut'un Şehri' dediğimiz yerde bulundu. Bu araştırma bize bu işin bir kişinin değil, belediyenin ya da devletin kamu işi olduğunu söylüyor. Farklı çöp ve toprak katmanları, kötü kokuyu önlemek ve halk sağlığını korumak için çöpü gömdüklerini açıklıyor. Arkeologlar çöpün evlerden ve sokaklardan toplanıp eşeklerin üstünde sepetlerle tepeye taşındığını varsayıyor.

Roma döneminde temizlik yalnızca sağlık için değildi; aynı zamanda bir kutsallıktı. Yeni Hristiyan diniyle temizlik biçim değiştirdi. Yurttaşlar için bir ritüel, her gün gitme ritüeli olan Roma hamamları bir günah yeri sayıldı. Her Roma hamamının yanında gençlerin, 'sağlam kafa sağlam vücutta bulunur' sözündeki gibi sağlıklı bir vücut için çalıştığı bir gymnasium da olabilirdi; bunlar da başka bir günah yeri sayıldı, çünkü gençler tamamen çıplak çalışırdı. Roma sokakları genellikle suyun fışkırıp sokağı temizlediği anıtsal bir çeşmeyle başlardı. Roma hamamlarının ve anıtsal çeşmelerin sonu, salgınların ve pek çok hastalığın başlangıcı oldu. Din, inanca aykırı olduğunu söyleyerek erkeğin tıraş olmasını bile yasakladı. Bugün Efes'te ve antik çağın öteki Roma şehirlerinde gördüğümüz kanalizasyon sistemi olmadan, çöp dolu sokaklar fareleri ve hastalıkları birbiri ardına getirdi. Bilgeliği korumak yerine batıl inanç ve cehalet geldi.

Bugün çöple ilgilenmenin değerini çok iyi biliyoruz ve İstanbul'un da çöpün kötü muamelesinden çektiği günleri hatırlıyoruz.

↑ İçindekiler

Antik Çağda Güzellik

Şalom (Judeo-Espanyol), 28.12.2022 · orijinal

Hayatta her şeyin değiştiği söylenir. Değişmeyen tek şey değişimdir. Güzellik için de öyle. Her çağda değişir, ama kavram asla değişmez. Taş Devri'nde güzelliğin önemli olup olmadığını bilmiyoruz, ama yazılı antik çağda güzellik kavramının pek çok kanıtı var.

'Bereşit'te Yaakov'un hikâyesinde şöyle yazılıdır: 'Lea'nın gözleri narindir, ama Rahel bedence ve yüzce güzeldir.' Kral David, Hititli Uriya'nın karısı Batşeva'ya çok güzel olduğu için âşık oldu. 'Şir aŞirim'de (Ezgiler Ezgisi) şunu okuruz: 'O kadar güzelsin ki hiçbir kusurun yok.'

Antik Yunan'da kadın biraz balık etinde olmalı, güneşten bronzlaşmamalıydı; ama erkeğin kötü yapılmış bir kopyası sayılırdı. Yani güzellik genellikle erkekten söz ederdi. Çünkü erkeğin güzelliği tanrıların kutsamasıydı. Erkeğin bedeninin güzelliği ruhunun güzelliğini korurdu. Bir kişi güzelse, o kişi iyi bir kişidir. Sanırım o dönemdeki güzellik anlayışı hayvanların doğasına dayanıyordu; onlarda da güzellik dişilerde değil erkeklerdedir: aslan ile dişi aslan, horoz ile tavuk, binlerce renkte binlerce gözlü, yelpazeye benzeyen kocaman kuyruğu olan tavus kuşu gibi; dişisinde bu kuyruk yoktur. Kadınlar saçlarını açmak için sirke kullanırdı; bu saç dökülmesine yol açardı, bu yüzden takma peruk kullanırlardı. Uzun saç çok makbuldü, ama yalnızca yüksek aristokrasinin kadınlarının uzun saçlı olma hakkı vardı.

Çin'de kadınların ayakları çok küçük olmalıydı; bu yüzden 5-7 yaşından itibaren ayaklarına bandaj sararlardı. Kaşlarını kazıtıp farklı renkte bir çizgiyle ya da Çin mürekkebi denen siyah bir mürekkeple çizerlerdi. Derileri, bugün de o ülkede moda olduğu gibi, çok soluk olmalıydı.

Mısır'da kadınların güzelliği bütün bedenin ince olmasıydı. Hiç kılları olmamalıydı ve başlarına her zaman peruk takarlardı.

Erkeğin güzelliği ince ve biçimli olmaktı. Şişmanlar aşağı sınıf sayılırdı. Sakal ve bıyık ayıptı ve murdar sayılırdı. Ayna sahibi olmak erkekler ve kadınlar için büyük modaydı.

Erkeklerin ve kadınların gözlerinin çevresine yaptığı makyaj, bu kadar sıcaktan oluşan bakterilere ve güneşin çok güçlü ışığına karşı korunmaya da yarardı. Mısır'da güzellik örneği olan kadın adları olarak Kleopatra ile Nefertiti'yi biliyoruz. Kleopatra'nın, rolünü oynayan Elizabeth Taylor dışında hiçbir tasviri elimizde yok.

Ama Nefertiti'nin kim olduğunu çok iyi biliyoruz. Onun için bugünün güzel bir kadını gibi çok modern bir görünüşü olduğu, gerçek bir art deco (1920'lerin modası...) olduğu söylenir. Çağımızın güzel kadınının dogmalarını kusursuz biçimde yerine getirir.

Roma İmparatorluğu'nda Romalı kadını iki bin yıl önce yaşamış şair Ovidius aracılığıyla tanıyoruz. Ovidius, Romalı kadının solgun, pembe yanaklı, kara gözlü ve bedeninde parfüm olmadan olması gerektiğini söyler. Yalnızca doğal güzelliklerini pekiştirmek için makyaj yapmalıydılar. Erkeklerin saçları kısa olmalı, Mısır'daki gibi sakal ve bıyık tıraş olmalı ve her gün Roma hamamlarına gitmeliydiler.

↑ İçindekiler

Dünün Bazı Tuhaflıkları

El Amaneser no. 224, p. 18–19, 11.10.2023 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Bugünün kadını şanslı, çünkü hamile olup olmadığını anında öğrenebiliyor. Ya eskiden? Emin olmak için ne yapıyorlardı? 3500 yıl önce Mısır'daki kadınlar da bugünküler gibi doğacak bebeğin cinsiyetini hemen öğrenmek istiyordu. Papirüslerden ne yaptıklarını anlıyoruz. Birine arpa, ötekine buğday koydukları 2 tabak alır ve idrarlarını bu tabaklara boşaltırlardı. Arpa filizlenirse oğlu olacak demekti. Buğday tabağı filizlenirse doğacak bebek kız olacak demekti. Doğacak bebeğin cinsiyetini merak eden kadınların bu sınamalarını anlatan 12'den fazla papirüs yaprağı var.

Papirüs parçaları bebeğin oğlan mı kız mı olacağını bilmenin öteki yollarını da söylüyor. Müstakbel anne çok tatlı canı çekerse kız doğacaktır. Ama çok sarımsak yiyor ve sağlıklı görünüyorsa oğlan olacaktır; hamilenin gözleri büyürse yine oğlan olacaktır. Ama lekeler çıkarsa kız doğacaktır. Mısır ulusal sağlık enstitüsü 1963 yılında arpa ve buğday denemelerinin %70'inin olumlu sonuç verdiğini doğruladı. Bu bize 3500 yıl önceki deneyimlerin neredeyse doğru olduğunu düşündürüyor. Eski Mısırlıların mürekkebi bize onların çok ileri bir teknolojiye sahip olduğunu söylüyor.

Bu mürekkep bakır içeriyordu ve bugüne kadar papirüsleri inceleyen herkesin sandığı gibi karbon esaslı değildi. Araştırmacılar her zaman bütün mürekkeplerin yalnızca karbonla yapıldığına inandı. Mısırlı yazıcıların (soferim) ne kullandığı Kopenhag Üniversitesi'nin bir keşfiydi. Şunu bilmek gerekir ki 'papirüs' bize bugün 'kâğıt' dediğimiz şeyi verdi. 'Papirüs bitkisi'nin yapraklarını yapmak için bitkinin iliği alınırdı; bu ilik gemi, ip, hasır, sandalet ve sepet yapmaya da yarıyordu. Papirüsün kökü ilaç ve parfüm yapmaya yaradı. Kopenhag Üniversitesi, papirüs parçalarındaki mürekkebin bakır sayesinde kaybolmadığını söylüyor.

Dionysos şarabın tanrısıydı. Dionysos Yunancada iki kez doğmuş demektir. Yunan mitolojisine göre Zeus, Semele'ye âşık oldu. Zeus'un karısı Hera çok kıskançtı. Semele'ye gidip sevgilisi Zeus'a, buluşacakları zaman biçim değiştirmemesini ve ona olduğu gibi görünmesini söylemesini tembihledi. Zeus doğal halinde bir şimşekti ve gerçekten de Semele, Zeus'u kendisiyle sevişmeye geldiğinde biçim değiştirmemeye zorladı. Zeus, Semele'nin istediğini yaptı ve Zeus ona yaklaştığı anda Semele yok oldu. Dramatik bir durum, çünkü Semele hamileydi.

Zeus bebeği ölmeden hemen aldı ve birkaç ay kuluçkada kaldığı baldırına koydu. Doğma zamanı gelince Zeus'un baldırından doğdu. 'Dionysos', 'iki kez doğmuş' adını böyle aldı. Dionysos reenkarnasyonun simgesi oldu, reenkarnasyon da yeniden doğuşun, yani ilkbaharın simgesidir. Bu, neredeyse 'ad lo yada' gibi, danslarla ve şarap içilerek kutlanır. Bugün 'Karnaval' dediğimiz şey bu pagan geleneğinden gelir: Rio Karnavalı, Venedik Karnavalı ve başkaları. Purim de aynı mevsime düşer. Karnavalın sonunda tanrılara sunmak için hayvan kurban eder, sonra da kurbanın failini yargılarlardı.

Kurbanın faili, boğazlamaya yarayan bilenmiş bıçaktı. Bıçağı cezalandırmak için onu denize atarlardı. İşte geçmişten bir tuhaflık daha.

Roma döneminde biri başkasının evine yemeğe davet edildiğinde, artan yemeği kendi evinin kölelerine vermek üzere koyacağı bir bohça yapmak için yanında bir peçete getirmek zorundaydı. Efendi bu bohçayı getirmezse kölenin şikâyet etme hakkı vardı, çünkü mutfağın ustası köleydi.

Bugün bize tuhaf gelen bir şey, erkeklerin kullandığı umumi 'latrinalar'dır (tuvaletler). 'Latrinalar' ihtiyaçtan çok sosyalleşmeye, komşularla konuşmaya, günün haberlerini öğrenmeye, fikrini söylemeye ve dostlarla buluşmaya da yarıyordu.

Efes'te çok süslü bir latrina var. Oturağın altından her zaman yeri temizleyen su akardı. Latrinaları koruyan tanrıça, Tanrıça Fortuna'ydı. Böylece erkekler hasta olmayacaklarını bilirlerdi.

Ostrasizm: Antik Yunan'ın bir tuhaflığı, devlete karşı olduğuna inanılan kişiyi sürmek ya da uzun vadede diktatör olabilecek liderleri önlemekti. Buna ostrasizm denirdi ve sürüleni şehrinden ya da ülkesinden 10 yıl uzak kalmaya mecbur ederdi. Bu, bir diktatörlükten kaçınmanın bir yoluydu. Bu eski âdet, çağımızın çeşitli ülkelerinin bazı yöneticilerine uygulansaydı iyi bir örnek olurdu.

Bir başka tuhaflık, bütün askerlerin heykel biçiminde kilden yapıldığı ve bu binlerce asker heykelinin her birinin farklı bir biçimde olup hiçbirinin ötekine benzemediği antik Çin'in ünlü ordusudur.

Bazıları at üstünde, bazıları yaya giden piyade gibidir. 1974'te keşfedilen bu asker heykellerinin hepsi gömülüydü. Bu askerler, çağımızdan önce 210 yıllarında Xi'an şehrinde yaşamış İmparator Qin Shi Huang'a aitti. Büyük heykeller generalleri temsil ediyordu; yani her heykelin rolüne göre farklı bir boyu vardı. Savaş arabalarının üstünde askerler bile vardı; hepsi terrakotadan, yani kildendi. Toplamda 8000'den fazla asker, 130 savaş arabası, 520 at. Bu ordunun yapılma nedeninin ya imparatoru ölüler dünyasında savunmak ya da imparatorun gücünü ve şanını göstermek istemesi olduğu söylenir.

İnsan kurbanlarının yerine yapıldıkları da söylenir. Kafalar, kollar, eller, ayaklar hazırlanıp tek tek takıldı. Bu heykellerin çoğu kusursuz biçimde korunmuştur.

↑ İçindekiler

İskenderiye Kütüphanesi

Şalom (Judeo-Espanyol), 23.11.2023 · orijinal

Bunca kaybolmuş bilgi arasında, birbirini izleyen birkaç yüzyıl süren aşamalı bir olay olan İskenderiye Kütüphanesi'nin yıkımı, popüler kültürün bize anlattığı kadar felaket değildi. Görünüşe göre bu kütüphane hakkında, antik çağın pek çok eserinin kaybının kütüphanenin yangınından olmadığı gibi, pek çok yanlış bilgimiz var. Çünkü İskenderiye Kütüphanesi antik çağın tek kütüphanesi değildi; Pergamon'daki (Bergama) ve Helenistik dünyanın büyük şehirlerindeki gibi başka pek çok kütüphane o dönemde zaten biliniyordu. Elbette İskenderiye Kütüphanesi hepsinin içinde en saygın ve en büyüğüydü. Ama Pergamon'daki de çok önemliydi, çünkü parşömen dediğimiz şey orada ortaya çıktı. Firavun V. Ptolemaios, öteki kütüphanelerin İskenderiye'dekinden daha iyi olmasını önlemek için papirüsün Mısır dışına ihracına izin vermedi. Böylece inek, koyun ya da keçi derisinden, başka hayvanlardan da gelen parşömeni buldular. Deri, kılı ve yağı etle birlikte alındıktan sonra, üzerine yazılabilmesi için çok daha ince ve temiz olacak şekilde işlenir. Çok daha çabuk bozulan papirüsle karşılaştırıldığında, mürekkebin üzerinde yüzyıllarca dayanabildiği bilinir.

İskenderiye Kütüphanesi'nin metinlerinin çoğunun yazıcılar tarafından parşömen üzerine kopyalandığına ve bu kopyaların Pergamon dışında pek çok başka kütüphanede bulunmuş olması gerektiğine inanıyoruz. Olan şu ki mürekkep kaybolunca yazı yok olur. Hristiyan manastırlarında yapılan, Gutenberg sayesinde baskı icat edilene kadar bu metinleri elle kopyalamaktı. Elle kopyalamak çok zaman aldığından antik çağın az sayıda metni bugüne kadar kaldı.

Unuttuğumuz bir başka şey de, kütüphanenin aniden yandığı ya da yıkıldığı söylense de gerçekte çöküşünün yüzyıllarca sürdüğüdür. Her şey MÖ 145 yılında, çok yediği için şişman denen VIII. Ptolemaios'un, Yunan olan bütün yabancı aydınların ve onlarla birlikte dünya çapında ünlü bir aydın olan kütüphane müdürü Semadirekli Aristarkhos'un (Semadirek, İmroz ile Dedeağaç arasında bir Yunan adası) sürülmesi emrini vermesiyle başladı. Kral onun yerine muhafızlarından birini, bir kütüphaneyi nasıl yöneteceğini bilmeyen Kydas'ı koydu. Cehaletin yanında, binayı ayakta tutacak kaynakların eksikliği çöküşün bir başka nedeniydi. Son olarak, bir şehir olarak İskenderiye'ye ilginin azalması da kütüphanenin ününü yitirmesinin nedenlerine eklendi. Jül Sezar İskenderiye'yi almaya çalışırken çıkan yangın çok az belge yaktı, diyor oradan geçen coğrafyacı Strabon.

Kütüphanenin nihai yıkımı MS 272 yılında, Palmira Kraliçesi Zenobya ile Roma İmparatoru Aurelianus'un İskenderiye önünde savaşmasıyla oldu.

↑ İçindekiler

Antik Çağda Bir Kadın Doktor

El Amaneser no. 228, p. 20, 14.2.2024 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

MÖ 4. yüzyılda bir gün, Atinalı Agnodike adlı bir kadın, öfke dolu erkeklerden oluşan Areopagos'un önüne getirildi ve büyük bir sakinlikle soyunmaya başladı. Areopagos, Atina şehrini yöneten yaşlılar meclisiydi. Mesele şu ki Agnodike erkek gibi giyinmişti ve görünüşe göre Atina'nın kadınlarını baştan çıkardığı için onu suçladılar. Soyunarak erkek olmadığını gösterdi ve kadın doktor hikâyesi böyle başladı. Aslında bu Agnodike hikâyesinin doğru olup olmadığı pek bilinmiyor, çünkü akademisyenler bu hikâye üzerinde uzlaşamadılar.

Doğru olan, onun yazılı tarihte ilk kadın doktor ve jinekolog olarak bilinmesidir. Küçüklüğünden beri doğum sırasında bebeklerin ve annelerin yüksek ölüm oranını fark etmişti ve bu, onu genel olarak tıpla, özel olarak da jinekolojiyle ilgilenmeye yöneltti. Ama o dönemde Atina'nın yasaları kadınların tıpla, hele jinekolojiyle uğraşmasına izin vermiyordu. Bu, ölüm cezasıyla cezalandırılan bir şeydi. İşin ironik yanı, binlerce yıllık deneyimle bebeğin doğumuna yardım eden ebelerin ya da akrabaların her zaman kadınlar olmasıydı.

Ama Atina'da erkekler, kadınları bu kadar becerikli görmekten biraz kıskanarak, o yüzyılda tıbbın babası sayılan Hipokrat'ın öğretilerine dayanarak bu hiçbir işe yaramayan yasayı yaptılar ve bu mesleği yalnızca erkeklerin yapmasına izin verdiler. Böylece ebeler o yüzyılda ölüm cezası korkusuyla çalışamadılar. Ebe eksikliği pek çok doğumun bebeğin ya da annenin ölümüyle sonuçlanmasına yol açtı. Pek çok hamile kadın da, ister utangaçlıktan ister ailenin namusu için, doğum sırasında yabancı bir erkek tarafından muayene edilmek istemiyordu.

Böylece kafasına ölümü önlemeyi, hamile kadınları kurtarmayı koyan Agnodike saçlarını kesti, erkek gibi giyindi ve Kalkhedonlu (Kadıköy – Haydarpaşa) doktor Herophilos (MÖ 335-280) ile tıp okumak için Mısır'da İskenderiye'ye gitti. Herophilos, Hipokrat'ın bir öğrencisi ve İskenderiye tıp okulunun kurucusuydu; aynı zamanda anatominin babası sayılır ve görünüşe göre nabzı tıbbi muayene olarak dikkate alan ilk kişi ve yumurtalıkları keşfeden ilk kişiydi. Agnodike, erkek kılığında kalarak ve tıp ile jinekoloji hakkında pek çok şey öğrendikten sonra Atina'ya döndü.

Bir gün sokakta doğurmakta olan bir kadının çığlıklarını duydu. Ona yardım etmek için kadının evine girdi. Hamile kadının odasına girmek isteyen bir erkek gören komşular ona kötü davranmaya başladı. Hemen soyundu ve kadın olduğunu görmeleri için gerekeni gösterdi. Böylece kabul edildi ve kadını ölümden kurtardı. Doktor ve ebe olarak çalışan ve hamile olsun olmasın bütün kadınların yardımını istediği bir erkeğin ünü böylece bütün Atina şehrine yayıldı. Bu, Atinalı erkeklerin, bir baştan çıkarıcının karıyı, kız kardeşi ya da kızı baştan çıkarmak için evlere girdiğinden ve kadınların bu adam tarafından muayene edilmek için hasta numarası yaptığından kuşkulanmasına yol açtı; işte bu yüzden onu Areopagos'un önüne getirdiler ve o da kadın olduğunu göstermek için soyunmaya başladı.

Kadın ve doktor olma suçunun cezası ölümdü. Jürinin öfkeli erkekleri onu mahkûm edip ölüm cezası verdiler ve idam için bir tarih belirlediler. Atinalı kadınlar bu karara o kadar şiddetle karşı çıktılar, erkek doktorlar tarafından çıplak görülmektense kendilerini öldürmeyi tercih edeceklerini söylediler ki, erkekler yasayı değiştirdi ve kadınların yalnızca kadınları tedavi etmeleri, erkekleri etmemeleri şartıyla tıp okumalarına izin verdi. Agnodike ilk kadın doktor ve ilk kadın jinekolog olma ününü kazandı ve bununla erkeklerle eşitliğin ve kadınların yaratıcılığının simgesi oldu.

Yukarıda söylendiği gibi, bu Agnodike hikâyesinin doğru olup olmadığı pek bilinmiyor. Adının yazılı olarak görüldüğü tek yer Gaius Julius Hyginus'un (MÖ 64 – MS 17) 'Fabulae ve Şiirsel Astronomi' kitabıdır. Kimi mitolojik, kimi gerçek görünen hikâyelerle dolu bir kitap. Fabula hikâye demektir. Bu hikâye, mit olsun olmasın, bize kadının kendi bedenini kontrol etmeyi arzuladığını, ezilenin otoritenin tehditlerine karşı mücadele etme iradesini, mücadele etmek için bir grup olmanın önemini öğretiyor. Şunu bilmek gerekir ki kadınların hepsi anlaşmasaydı şehrin yasaları değişmeyecekti.

Bu yüzden Agnodike bugünün kadınları için bir ilham kaynağıdır. Kaynak: N. Saldarriaga

↑ İçindekiler

Kumran Üzerine

Şalom (Judeo-Espanyol), 28.6.2024 · orijinal

Hirbet Kumran (İbranicede sadece Kumran; Arapçada hirbet harabe demektir — Türkçede aynı kökten gelen 'harabe' kelimesi vardır), hiç kuşkusuz Orta Doğu'nun en çok tartışılan yerlerinden biridir; çünkü 'Ölü Deniz Ruloları' dediğimiz rulolardan biri ilk kez, yetmiş yılı aşkın süre önce orada bulundu. Bu yer genel kültür olarak insanların hayal gücünde büyük bir rol oynadı; pek çok makale yazıldı, geniş bir kitlenin ilgisini çeken pek çok belgesel ve bazen sansasyonel film yapıldı ve her zaman pek çok turist tarafından ziyaret edilir.

Bu yer, Ölü Deniz'in kuzeybatısında yer alan oldukça küçük bir yerdir.

Ölü Deniz metinlerinin keşfedildiği mağaralara çok yakındır. Metinler ya İbranice, ya Aramice ya da Yunanca yazılmıştı. Kalıntıların arkeolojik araştırmalarına göre Kumran, Haşmonayim döneminde bir askeri merkez gibi görünüyor; aynı dönemin ünlü Yahudi tarihçisi Flavius Josephus'a göre bu merkez MÖ 31 yılındaki depremde yıkıldı.

Bu merkezin bir Esseni merkezi olamayacağını düşündüren bir başka şey, Essenilerin kadınları hayatlarından uzaklaştırdığı bilinirken, kadınlara ait pek çok şeyin bulunmuş olmasıdır. 1200 mezarlık mezarlıkta en az 300'ü kadın mezarıydı.

Bugün Arapların Kumran dediği bu merkez, Yeoşua kitabında 'Ir Ha Melah', 'Tuz Şehri' denen şehir gibi görünüyor. Öte yandan arkeologlar Amir Drori ile Yitzhak Magen bize bu kalıntıların tıpkı Masada gibi bir askeri kampa ait olması gerektiğini gösterdiler. Bu kale, ticaret ve askeri faaliyet yollarının kesiştiği bir noktada inşa edilmişti. Bu arkeologlara göre kalıntılar ya bir askeri saldırı yüzünden ya da ünlü Yahudi tarihçi Flavius Josephus'un andığı MÖ 31 yılındaki deprem yüzünden oluştu. Bulunan fırınların ve su sarnıçlarının dışında, o döneme ait bir yığın sikke de buldular. Sikkelerin bu kadar çok olması bize bu yerin Esseniler gibi bir cemaat merkezinden çok ticari ya da sınai bir merkez olduğunu anlatıyor. Arkeologlara göre bu yer MS 70 yılından sonra, yani Yeruşalayim'in düşüşünden sonra düştü. Bütün bunlara rağmen Essenilerin de aynı yerde yaşadığını ve hayatlarının izlerini bıraktığını unutamayız. Pek iyi bilmediğimiz şey, o dönemde burada yaşayan nüfusun büyüklüğüdür.

↑ İçindekiler

Antik Çağda Sağlık

Şalom (Judeo-Espanyol), 10.7.2024 · orijinal

'Hamamlar, şarap ve seks bedene zarar verebilir; ama hayatı yaşamaya değer kılan bu şeylerdir.'

Efes'te MS 2. yüzyıla ait bir mezarda bulunan bir mezar yazıtı. Bu mezara gömülü adamın adı 'Tiberius Claudius Secundus'tu.

'Galenos' adlı çok ünlü bir doktor bu 'hedonist' (hayattan tat almayı bilen) adamla aynı dönemde yaşadı. Doktor Galenos, Türkçede 'Bergama' dediğimiz, İzmir'in kuzeyindeki Pergamon'da yaşadı. Hem Bergama'da hem Roma'da bulunduğundan Roma imparatorlarının doktoruydu. Aynı zamanda hem filozof, hem cerrah, hem eczacı, hem biyologdu.

Kendisi şöyle der: 'Bir şeyi anlamak için iki ayak üzerinde durmak gerekir: Biri Akıl demek olan "logos". Öteki Deneyim. Akıl olmadan ve deneyim olmadan doğruyu bulamazsın,' derdi her zaman. Şunu da eklerdi: 'İyi bir sağlığa sahip olmak için insan kendi bedeninin sorumluluğunu taşımalıdır. Ne yediğini bilmek ve aşırıya kaçmamak, jimnastik yapmak, su içmek, temiz hava solumak ve iyi uyumak sağlık için en temel şeylerdir.'

Yine bu doktora göre ruhun sağlığı bedenin sağlığının bir parçası olmalıydı. Güzel bir rastlantı, tanrı Asklepios'a adanmış Asklepion hastanesinin Galenos'un yaşadığı Pergamon'da olmasıdır. Bu hastane genel olarak ruh hastalıklarıyla ilgilenirdi. Bu tanrının kızının adı 'Hygieia' idi ve temizlikten, yani hijyenden sorumluydu. Bu yüzden temiz suyla yıkanmak bu tanrıçaya saygı göstermenin bir yoluydu. Anadolu geleneklerinde 'Lokman Hekim' adlı bir doktor vardır. Neredeyse Asklepios ile aynı figüre sahip bir doktor. Şifa yapmak için bütün otları bilirdi, hastaların yanına gelip onlara gereken ilaçları verirdi ve insanın sağlık dolu bir bedeni olsun ve uzun yıllar yaşasın diye bin öğüdü vardı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 'Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur' derdi. Sanırım Galenos'un döneminde de aynı şekilde düşünüyorlardı.

↑ İçindekiler

Yeruşalayim Üzerine

El Amaneser no. 233, p. 18–19, 10.7.2024 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Yeruşalayim'de yapılan araştırmalar bize bu şehrin başlangıçta çok küçük olduğunu gösterdi; MÖ 1700 ile 1000 yılları arasında belki 500 ya da 700 kişinin yaşadığına inanılıyor, diyor Yeruşalayim İbrani Üniversitesi'nden Profesör Hillel Geva. Kral David ile Şelomo'nun krallığı döneminde bu nüfus 2000'e çıkmış olmalı, diye düşünüyor Prof. Geva. Başka profesörler aynı dönemde nüfusun 4500 ya da 5000 kadar olabileceğini düşünüyor. Haşmonayim döneminde (MÖ 150-50) Prof. Geva nüfusun 8000'e çıktığını düşünüyor.

Herodes hanedanıyla (MÖ 50 ile MS 70 arasında) en çok 20.000 kadardı. Başka profesörler 75.000 kişiye kadar tahmin etti. Hristiyanlığın gelişiyle Yeruşalayim kozmopolit bir şehir oldu; Hristiyanlar, Yahudiler ve Kutsal Topraklar'da ölmek ya da hac yapmak isteyen Ermeniler, Gürcüler ya da Kıptiler gibi başka uluslardan insanlar şehri doldurdu. Bar Kohba olayından ve Yahudilerin Yeruşalayim'de yaşama izninin kaldırılmasından sonra, Roma askerlerinin kampıyla orada konuşulan dil genellikle Yunancaydı; çünkü kamptaki askerlerin çoğunun Yunanca konuşan Yeruşalayim yerlileri olduğuna inanılıyor.

Rahip Yunanca dua ettiğinde duanın hemen Aramiceye çevrildiğini biliyoruz. Bu bize Aramicenin bu dönemde hâlâ bu şehirde konuşulan dil olduğunu gösteriyor. 4. yüzyılda, Hristiyanlara özgürlük veren İmparator Konstantin ve Hristiyan dinini Roma İmparatorluğu'nun resmi dini yapmaya karar veren İmparator Theodosius ile birlikte pek çok Yahudi, Yeruşalayim'de huzur içinde yaşayabilmek için Hristiyanlığa geçmeye başladı. MS 7. yüzyılda Perslerin istilasıyla, ölen kurbanlar ve Perslere esir düşenler sayıldığında, Yeruşalayim'de 50.000 kadar kişinin yaşadığı tahmin ediliyor.

Roma İmparatorluğu Hristiyan dinini devlet dini olarak kabul ettikten sonra pek çok Latin hac yapmak için Yeruşalayim'e gitti. Bazıları kaldı, ötekiler ülkelerine döndü. Çoğu aristokrasidendi ya da hüküm süren imparatora yakındı. Bu hacılardan bazıları, Yeoşua'nın ya da Yeşu'nun doğduğu söylenen ve eskiden Yeruşalayim'in parçası olan Betlehem'e de yaşamaya gitti. Başkaları pek çok manastır kurdukları Zeytin Dağı'nda yaşamak istedi. Latinler gibi, anadilleri Yunanca olan — çünkü bugünkü Türkiye'de ya da Konstantinopolis'te yaşıyorlardı — pek çok Romalı da hac için Yeruşalayim'e gitti.

Bu Anadolulular arasında iki kraliçe Yeruşalayim'de büyük onur gördü. Bu kraliçelerden biri, küçücük Byzantion kasabasını Roma İmparatorluğu'nun başkenti yapan Konstantin'in annesi Helena'ydı. Helena MS 327 yılında Yeruşalayim'e geldi ve bir mucize gibi, 300 yıl önce Yeşu'nun (Yeoşua) çarmıha gerildiği Haç'ı bulduğu söylenir. Görünüşe göre bu çok tarihi haç, Türkçede 'Çemberlitaş' dediğimiz sütunun temellerindedir; bu, İmparator Konstantin'in diktirdiği ilk anıttır; sütunun tepesinde Apollon biçimindeki heykeli vardı ve bu heykel 10. yüzyılda çok şiddetli bir fırtınadan sonra düştü.

Bugün 'Beyazıt' dediğimiz meydanın çevresinde pek çok yangın çıktığından, yıkılmasın diye sütuna demir çemberler taktılar. Öteki kraliçe, Arkadius'un oğlu olan İmparator II. Theodosius'un karısı Evdoksiya'ydı. Daha iyi anlamak için: Arkadius, Roma İmparatorluğu'nu ikiye bölen İmparator I. Theodosius'un oğluydu. İki oğlu vardı. Honorius Roma'da kaldı ve Batı Roma İmparatorluğu'nun imparatoru oldu. Arkadius Konstantinopolis'te kaldı ve çok sonra 'Bizans' denecek Doğu Roma İmparatorluğu'nun imparatoru oldu. Çok güzel bir genç kız olan Evdoksiya, Atina'dan gelen bir nedime idi.

Akademik bir eğitim ve öğrenim aldığı için çok kültürlüydü; II. Theodosius'un ablası Pulkeria'nın çok hoşuna gitti ve Pulkeria kardeşini bu kızla evlendirmeye karar verdi. Zinayla suçlanınca Yeruşalayim'e gitti ve orada kaldı. Günümüz tarihinde, Prens Philip'in annesi, yani Kraliçe II. Elizabeth'in kayınvalidesi, rahibe (kadın papaz) olan Alice (bizim kültürümüzde kadın papaz olmadığından İspanyolca kelimeyi kullandım) Yeruşalayim'de gömülüdür. Konstantinopolis'in dışında Türkiye'nin merkezi Kapadokya'dan, Konya'dan, Karadeniz bölgesi Pontus'tan, Ankara bölgesi Galatya'dan, Kayseri bölgesi Kaisareia'dan, Türkiye'nin doğusundaki Ermenistan'dan hacılar Yeruşalayim'i doldurdu.

Bugün Yeruşalayim'de 'Ermeni Mahallesi' denen bir mahalle var ve Ermenilerin eskiden beri bu mahallede yaşadığına inanılıyor. Bir başka mahalle Gürcülerin mahallesiydi. Gürcüler Yunanca konuşur ama Gürcüce dua ederdi. İmparator Hadrianus 70 yılından sonra Yahudilerin Yeruşalayim'e girmesine izin verilmemesi emrini verdiğinden, bir Yahudi mahallesi olduğundan pek emin değiliz. Ama Pesah, Şavuot ve Sukot olan üç bayramda Yahudi'nin hac için Yeruşalayim'e çıkması gerektiğini biliyoruz. Bu bize her zaman bu bayramlar için Yeruşalayim'e giden Yahudiler olduğunu ve hatta Tişa beAv gününü anmak için oraya gittiklerini düşündürüyor.

Yine biliyoruz ki yasağa rağmen Siyon Dağı'nda küçük bir Yahudi cemaati vardı. Hristiyanlığı kabul etmeyip paganizme dönmek istediği için 'Dönek' dedikleri İmparator Julianus iktidara gelince, Yahudilerin Bet Amikdaş'ı yeniden inşa etmesine izin verdi. Ama çalışmalar başlamadan öldü. Kraliçe Evdoksiya Yahudilerin yeniden Yeruşalayim'e girmesine izin verince, MS 440 yılının Sukot bayramı için 100.000'den fazla Yahudi geldi. 640 yılında Sasaniler (Persler) Yeruşalayim'i aldığında pek çok Yahudi'nin bu savaşta Sasanilere yardım ettiğini biliyoruz.

Haçlılar ve Selçuklular dönemi ayrı bir makaleyi hak ediyor. Onlarla Müslümanların hâkimiyeti başladı ve Osmanlılarla Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürdü. 1948'de Yeruşalayim'in yarısı İsrail'in parçası oldu. Bugün Yeruşalayim bu ülkenin tek başkentidir. Kaynak: Leah Di Segni, Yoram Tsafrir, Hershel Shanks

↑ İçindekiler

Abdiel ve Yosef aTsadik

Şalom (Judeo-Espanyol), 23.10.2024 · orijinal

1980'de Mısırbilimci (Mısır bilimi uzmanı) Alain Zivie, Kahire'ye çok yakın, firavunların ve ailelerinin mezarlığının bulunduğu Sakkara'da kayaya oyulmuş bir mezarı kazmaya başladı. Kısa sürede bu mezarda olağanüstü bir şey olduğunu anladı; çünkü mezarın Vezir (Osmanlı dönemindeki anlamıyla bakan) 'Abdiel'e, karısı 'Tauret'e ve oğlu 'Huy'a ait olduğunu keşfetti. Mezarda bulunanlar arasında hayatı boyunca yaptığı görev ve işlevlerin listesi vardı. Mezar, Firavun Akhenaton ile Kraliçe Nefertiti'nin mezarlarının yanındaydı.

Bu 'Abdiel' adı Sami kökenli bir addır ve Mısır'ın büyük adamlarının listesinde bulunmaz. ABDİ-EL 'Tanrı'nın kölesi' ya da 'Tanrı'nın hizmetkârı' demektir. Pesah'ta Agada'da 'Avadim ayinu...' yani 'Köleydik...' pasukunu okuruz. Bu adın biçimi 'Tanrı benim yargıcımdır' (Dan = Din) anlamındaki 'Daniel'e, 'Refua'dan gelen ve 'Tanrı beni iyileştirdi' anlamındaki 'Rafael'e ya da 'Tanrı gibi kim var' anlamındaki 'Mikael'e benzer.

Bu adam hakkında bildiğimiz, Vezir olarak taşıdığı unvanların ve yaptığı işlerin listesidir. Başta 'ülkenin başkanı', emreden Vezir. Bu unvan pek çok kez tekrarlanır. Öteki unvanlar 'Firavun'un danışmanı', 'bütün toprağın başkanı', 'generallerin generali', 'kralın elçisi' (askeri anlamda), 'kralın kadınlarından sorumlu', 'kralın çocuklarının eğitiminden sorumlu', 'ATON'UN HİZMETKÂRI'.

Aton, Firavun İkhnaton ya da IV. Amenhotep'in ülkeyi inanmaya zorladığı tek tanrıdır. İkhnaton politeizmi, yani pek çok tanrıya inanmayı istemiyordu. Rahiplerin (o zamanki Mısır'ın din adamları) çok muhalefetine rağmen iradesi yaşadığı sürece kabul edildi.

Öldükten sonra rahipler güçlerini kaybetmemek için yeniden politeizme döndüler. Akhenaton MÖ 14. yüzyılda yaşadı ve MÖ 1350-1330 yılları arasında hüküm sürdü. Karısı ünlü Nefertiti'ydi. Mısır kraliçelerinin en güzeli.

İki şey Abdiel ile Yosef aTsadik'in aynı kişi olabileceğini düşündürüyor: Abdiel (Avad-El) adı ve tek bir Tanrı'ya inancı. Abdiel'in bir Mısırlı olduğunu bilsek de, firavunlar döneminde devlet memuru olan pek çok yabancı vardı. Abdiel adı Sami kökenli bir addır ve Mısır adları arasında yabancıdır. Yabancı olan Yosef, Mısır devletinde yüksek görevler üstlendi. Abdiel'in tek tanrıya inancı bize başka bir şey düşündürüyor: Tek Tanrı'ya inanma konusunda Firavun İkhnaton'un arkasında duran o muydu, yoksa İkhnaton'a tek Tanrı inancını öğreten o muydu? Firavun'un çocuklarının eğitim ve öğretiminden sorumlu olduğuna ve Firavun'un danışmanı olduğuna göre ikinci teoriye de dayanabiliriz.

Kaynak: Alain Zivie

↑ İçindekiler

Olimpiyatlar

El Amaneser no. 239, p. 18–19, 8.1.2025 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Olimpiyatların MÖ 776 yılında başladığı söylenir. Bu tarihten önce yaşadığına inandığımız Homeros'un destanlarında spor oyunlarının düzenlendiğini görsek de, MÖ 776 tarihi herkes tarafından kabul edildi; çünkü olimpiyatlar hakkındaki ilk yazılar bu tarihtendir. Güreş, boks, en hızlı koşma yarışı gibi spor dalları Mısır'da da Mezopotamya'da da biliniyordu, ama kazananların adlarının onur listelerine yazıldığını ilk kez bu MÖ 776 tarihinde görüyoruz.

Bu adlar, Olimpia stadyumunun bulunduğu Elis şehrinde yaşamış filozof ve sofist Hippias'ın bir metninde yazılıdır. Bağımsız şehir devletleri olan kasabalar sporcuları 4 yıl boyunca hazırlar ve onları Mora'da, İyonya Denizi'ne 15 km uzaklıktaki Olimpia köyüne gönderirdi; orada tanrı Zeus'a adanmış stadyum en büyüğüydü ve pek çok seyirci gelebilirdi. Oyunlar Olimpiyat adını bu köyün adından aldı. Bu oyunlar MS 393 yılına kadar her 4 yılda bir tekrarlandı; o yıl İmparator Theodosius Hristiyan dininin Roma devletinin dini olacağını ilan etti ve sporcular çıplak yarışmak zorunda olduğundan başka olimpiyat yapılmasına izin vermedi.

Sporcular özgür Yunanlılar olmalı, zinadan değil normal bir aileden doğmuş olmalıydı. Hayatlarını lekeleyebilecek hiçbir kamu suçları olmamalıydı. 18 yaşından büyük olmalı ve köle olmamalıydılar. Başlangıçta oyunlar tek bir gün sürerdi. MÖ 472 yılından sonra daha çok oyun eklendi ve olimpiyatlar 5 gün sürdü. Üçüncü günün gecesi dolunayla çakışmalıydı. Oyunların başında sporcular dürüst olacaklarına ve kasabalarının ve Zeus'un onuru için yarışacaklarına yemin etmek zorundaydı. Ünlü şairler ve filozoflar eserlerini okumak zorundaydı.

Sonra oyunlar başlardı: pentatlon, araba ve at yarışları, disk atma, uzun atlama (eskiden uzun atlamak için koşmazlardı), güreş, stadyumda birkaç kez koşma. Stadyum kelimesinin 'stad' kökünden geldiğini ve bir stad ölçüsünün aşağı yukarı 185 metre olduğunu bilmek gerekir. Bazı şehirlerde bu ölçü 165 ile 192 m arasında değişebilirdi. Son gün kazananların başına zeytin yaprağından (defne yaprağından değil) taçlar konurdu. Kazananlar şehrin yönetiminde iyi mevkiler de elde edebilirdi. Zeytin dalı barışı simgelediğinden, kazananları zeytin yaprağı tacıyla taçlandırmak, çoğu zaman savaş halinde olan kasabalar arasındaki dostluğu ve barışı simgeliyordu.

Öte yandan stadyum kelimesi ayakta durmak anlamına geliyordu. Mermer oturaklar yalnızca yüksek rütbeliler içindi. Bütün halk oyunları stadyumun çevresinde ayakta izlerdi. Böylece bu stadyum kelimesi sporcular tarafından değil seyirciler tarafından oluşturuldu. Disk atanlar diskin kaymaması için ellerini toprakla ovmak zorundaydı. Eli kumla ovmanın bu biçimi bugün ağır halter kaldıran sporcular tarafından kullanılır. Sporcular çıplak olduğundan kadınlar stadyuma giremezdi. Bir kadın bir kez olsun meraktan oyunlara bakarsa yargılanıp ölümle cezalandırılabilirdi.

Stadyuma yaklaşamazlardı bile. Yalnızca tanrıça Demeter'in rahibeleri oyunları izleyebilirdi. Sporcular gibi hakemler de verecekleri kararların dürüstlüğü üzerine yemin etmek zorundaydı. Bugün spor oyunları için bazı kurallarımız varsa, bunda büyük rol oynayan kesinlikle yukarıda anılan kurallardır. Olimpiyatların sona erişinin resmi tarihi İmparator Theodosius ile MS 4. yüzyıl olsa da, bu son, MÖ 148 yılından itibaren Yunan topraklarının Roma istilasıyla başlamıştı bile. Bu spor oyunlarına olan ilgi, Romalıların gladyatörlere ve daha vahşi oyunlara olan yeni ilgisi karşısında azaldı.

Sokrates'in felsefesinin bile gençleri bazı spor faaliyetlerinden uzaklaştırdığı söylenir. 1875 yılında Olimpia'da kazılar başlayınca Baron Pierre de Coubertin bu tarihi oyunları olimpiyat adıyla yeniden canlandırmayı kafasına koydu. İki dünya savaşı dışında bu organizasyonlar her 4 yılda bir ve her seferinde farklı bir ülkede tekrarlandı. Olimpiyat bayrağında görülen beş halka beş kıtayı simgeler; meşaleyi Olimpia'dan oyunların yapılacağı şehre taşıma ritüeli ise Nazi partisinin bir icadına dayanarak 1936 Berlin Olimpiyatı'yla başladı.

↑ İçindekiler

Çöp

Şalom (Judeo-Espanyol), 19.11.2025 · orijinal

Elusa, Negev'de, Beer-Şeva'dan 20 km uzakta antik bir şehirdir. Elusa, Mısır'a ya da Sina'ya giden kervanların çıkış noktasıydı. Bu şehir Tora'da 'Bered' adını taşır; şarap yapılan bağlarıyla ünlü bir şehir. Yaklaşık 20.000 kişilik bu şehrin beyaz şarabı Akdeniz ülkelerinde bir ilaç sayılırdı.

'Haluza' da denen bu çok gelişmiş şehir MS 7. yüzyılda Negev'in toprağının altına gömülerek yok oldu. Bugün görünen, eski hayatından birkaç kalıntıdır. Tarihçiler Elusa'nın bu çöküşünün, zenginliğinin temeli olan şarabın üretimini yasaklayan İslam'ın varlığından kaynaklandığına inandı. Ama kazı yapıp çöpü analiz eden arkeologlar, şehrin çöküşünün 7. yüzyılda değil, en az bir yüzyıl önce, İslam dininin henüz var olmadığı bir zamanda olduğunu fark ettiler. Böylece bu trajedinin yanardağ püskürmelerine dayanan büyük bir iklim değişikliğinden sonra olduğunu anladılar.

Çöp araştırmaları Hayfa Üniversitesi arkeozooloji profesörü Guy Bar-Oz'un denetiminde yapıldı. Bu araştırmalar küllere, et ve balık kemiklerine, üzüm ve zeytin çekirdeklerine, kırık şarap küplerine dayandı ve 550'li yıllardan sonra artık çöp olmadığını gördüler; çöp atmayı bıraktıkları aynı zamanda Asya'da ve Avrupa'da, MS 6. yüzyılın ortalarındaki yıllarda hayatta kalmayı çok zorlaştıran büyük bir iklim değişikliği olduğunu not ettiler.

İklim değişikliğinin soğuk dönemi Cambridge Üniversitesi'nden çevre analizleri profesörü Ulf Büntgen tarafından hesaplandı ve bu dönemin aşağı yukarı 536 yılından neredeyse 660'a kadar sürdüğünü buldu. Bu yıllarda olanları inceleyen profesör ve arkadaşları aynı dönemde bazı yanardağ püskürmeleri olduğunu gördüler. Lavların külleri güneşi örterek aşırı bir soğuğa yol açtı; bu soğuk, yiyecek yokluğu ve hızla yayılan bazı salgınlar yüzünden hayatı epey zorlaştırdı; daha sonra Bizans İmparatorluğu denen Roma İmparatorluğu'nun imparatoru Justinianus zamanındaki veba salgını gibi; Elusa dahil neredeyse bütün imparatorluğa ulaşan bir salgın.

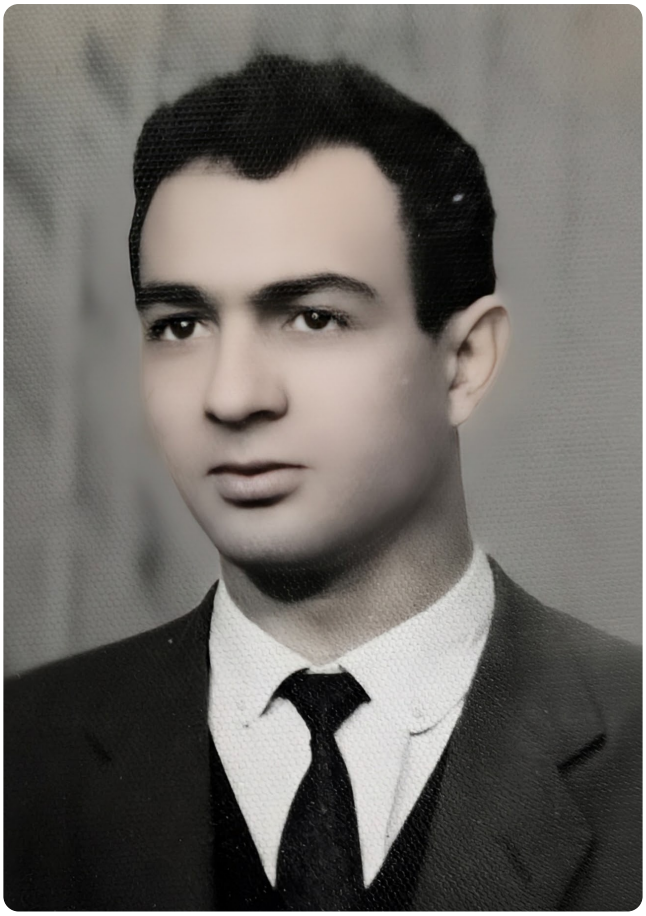
Muhtemelen Elusa'nın çöküşü bu yerin ekonomisinin çöküşüyle geldi. Elusa yalnızca şarap ihracatıyla yaşıyordu. Hastalıklar, açlık ve soğuk ihracata son verince Elusa terk edildi. Bugün pek çok tarihi olayın nedeninin her zaman ekonomi olduğunu biliyoruz.

Kaynak: Megan Gannon

↑ İçindekiler

Yahudi Tarihi ve Şoa

Istorya Djudiya i la Shoa · 21 makale

Bu Nes Gadol'dur: Struma Gemisinden Kurtulan Bir Kişi Daha · İstanbul'un Fethinde Yahudiler · Yahudi Gladyatör · Holokost · Küçük Asya'da Yahudiler · Yahudi Çikolatası · Osmanlı İmparatorluğu'nda Sefarad Kültürü · Tenten Hayfa'da · Yahudiler Hakkındaki Bizans Yasaları · Nazilerden Binlerce Yahudi'yi Kurtaran Samuray · Baruch Spinoza'yı Affetmek · Adolf Eichmann · Paris: Kamondo Evi · Hazarlar · Hazar Yazışması · Moriya Dağı · Nuremberg Mahkemesi · Ivan Moscovich · Hitler'i Öldürmek · Sinagog · İspanya'da Yahudiler

Bu Nes Gadol'dur: Struma Gemisinden Kurtulan Bir Kişi Daha

El Amaneser no. 179, p. 2, 8.1.2020 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Bay Arnold 'Noli' Engler 1927 yılında Romanya'da Çernovitz'de doğdu. Noli, Yahudi Engler ailesinin tek oğluydu. 1940'ta Bükreş'e gidip bir iş açtılar. Ama 1941'de yoğun antisemitizmden çekmeye başladılar ve genç Noli'nin Romanya'dan uzaklaşması gerektiğine karar verip hemen STRUMA gemisi için bir bilet almaya giriştiler. Büyük güçlükle bu geminin son biletini almayı başardılar. Noli'nin gemiye binip Karadeniz'deki Köstence limanından kaçışını görmek için limana geldiler. Struma gemisini yakından gören annesi çığlıklar atmaya başladı ve içine doğan bir önseziyle oğluna, 'Her yanı çürümüş bu gemiye binip yolculuk etmene hiçbir şekilde izin vermem,' dedi. Noli'nin akıllı annesi geminin çok eski olduğunu gördü ve Karadeniz yolculuğuna dayanamayacağını anlayıp çok üzüldü.

Kocası, Noli'nin babası, karısının bu davranışına çok karşı çıktı; çünkü bu geminin Noli'yi ülkeden kaçırmak için tek şans olabileceğini düşünüyordu. Haklı olarak kazanan anne oldu ve zavallı Noli, olup biteni pek anlamadan Romanya'da kalmak zorunda kaldı; ama hayatta kaldı ve geminin ve Struma'dakilerin acı sonundan kurtuldu. Struma'nın sonu ailede büyük bir şok yarattı; başlarına gelen mucizeye (nes) inanamıyorlardı.

1941'in sonunda, Aralık'ta, başka bir şansları oldu: Yahudi Ajansı'nın (Agence Juive) Filistin'e kaçırmak için düzenlediği gençler grubunda olmak. İstanbul'a varması gereken bir trene gizlenmiş 60 çocuktan oluşan bir gruptu. Tren Bulgaristan'a girince Gestapo 13 yaşından büyük bütün çocukları topladı. Noli koltukların üstündeki bavulların arkasına saklandı. Geride Yahudi kalıp kalmadığını denetlemek için trene yeniden giren Gestapo subayı kimsenin kalmadığına bakıp kompartımandan çıkmaya başladı. Birden, terden ve çocuğun yaşadığı müthiş heyecandan kayan tefilin Noli'nin başından düştü.

Alman subay yukarı baktı, Noli'nin gözlerini gördü, ona baktı, baktı, baktı... Hiçbir şey söylemeden sırtını döndü ve trenden indi. Noli Engler'i bir kez daha kurtaran başka bir 'Nes Gadol'... Bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Arnold (Noli), Gestapo'nun bu akıl almaz davranışına bugüne kadar hiçbir açıklama bulamadı. Auschwitz'de kaybolan 60 çocuk arasından yalnızca o sağ kaldı. Tren Sirkeci'ye girip Noli Sultanahmet'in ya da Ayasofya'nın minarelerini görünce kurtuluşun heyecanına daha fazla dayanamadı ve saatlerce ağladı. İstanbul'da Yahudi cemaati, Suriye ve Lübnan yoluyla Filistin'e göndermeden önce birkaç ay Noli'yi korumayı üstlendi.

Noli İstanbul'dayken her gün Yüksekkaldırım'daki Aşkenaz Sinagogu'na gitti. Filistin'e varınca 1920'li ve 1930'lu yıllarda göç etmiş amcaları, dayıları, halaları ve teyzeleri Noli'yi büyütmeyi üstlendi. 1948'de Hagana ile Bağımsızlık Savaşı'na katıldı ve 1949'da Tsahal'a girdi. Yeruşalayim Üniversitesi'nde okudu ve nükleer fizik doktorasını İsviçre'de bir üniversitede tamamladı. İsviçre'deki öğreniminden sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne geçti ve Carnegie Mellon Üniversitesi'nde (Pittsburgh, Pennsylvania) profesör oldu. 1995'te Arnold (Noli), oğlu Jonathan'ın Caddebostanlı Beki Behar ile Aşkenaz Sinagogu'ndaki düğününe katılmak için İstanbul'a geldi ve kafasından geçen, mucizelerle dolu hayatını biçimlendiren bütün bu serüveni yeniden hatırladı. Babasının bu hikâyesini bana, bugün Caddebostan'da yaşayan Beki'nin annesiyle babasını ziyarete Beki ve çocuklarıyla gelen Jonathan anlattı. İşte buna Nes Gadol diyebiliriz.

↑ İçindekiler

İstanbul'un Fethinde Yahudiler

El Amaneser no. 186, p. 5, 12.8.2020 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Sultan Mehmet'in İstanbul'da yaptığı ilk işlerden biri İstanbul'un nüfusuyla ilgilenmek ve İstanbul'un 1453'te çektiği sefaleti düzeltmekti. Konstantinopolis şehri Osmanlı İmparatorluğu'na geçtiğinde nüfusu 30 bin canı geçmiyordu. Surların yıkık olmasının yanı sıra, kurtuluş umudu kalmayan şehir halkı şehri derin bir yoksulluğa düşürmüştü. Bu yüzden Sultan, Konstantinopolis'in yeniden iskân edilmesini, şehrin acıklı durumunun düzeltilmesini ve yıkık olan her şeyin bir an önce onarılmasını emretti. 1480'de nüfusun yaklaşık 200 bin kişiye çıktığı söylenir. İbn Battuta 1330'da Konstantinopolis'ten geçtiğinde şehirde Galata dışında 13 mahalle olduğunu söylüyordu; 1480'de 180 mahalle saydılar. Gerek Anadolu'nun içinden gerek Balkanlar'dan, başka kasabalardan insan getirttiler. İstanbul için insan seçme ölçütleri iyi nitelikler, dürüstlük ve kültürdü. Yahudiler bu ölçütlere uyuyordu. İlk Yahudiler Edirne, Bursa ve Selanik'ten geldi. Elbette Yahudi nüfusu 1492'deki İspanya sürgünüyle çok daha arttı. Bu göçü ayrıntılarıyla bilmek için çok kaynağımız yok. Osmanlı kitaplarının dışındaki tek kaynaklar tarihçiler Dukas, Kritovulos, Eliyahu Kapsali, biraz da II. Mehmet'in vakıfları ve Profesör Halil İnalcık'ın yazılarıydı.

Fetih öncesi Yahudiler için Tudelalı Binyamin, bütün Yahudilerin Konstantinopolis'in karşısında, bugün Galata ya da Pera dediğimiz yerde oturduğunu söyler. 1176'da geldiğinde Yahudilerin ata binme hakkı olmadığını ve yöneticilerle konuşmak için denizi (Haliç'i) kayıkla geçmek zorunda olduklarını gördü. Binyamin bize 3 sınıf Yahudi olduğunu anlatır: Rabbaniler, Karaylar ve Romanyotlar. Aynı mahallede oturuyorlar ama aralarını ayıran duvarlar vardı. Fetihten önce Konstantinopolis'e gelen bir başka gezgin 1330'da İbn Battuta idi. Ona imparatorla nasıl konuşulacağını öğreten kişinin Arapça bilen bir Yahudi olduğunu söyler. Rus hacı Zosima, bugünkü Gülhane Parkı yakınında surlarda 'Porta Judea' denen bir kapı olduğunu anlatır. Aynı kapının adı 1422'de Buondelmonti'nin haritasında görülür. Bir başka gezgin, Bertrandon de la Broquière, 1430'da her zaman ticaret merkezi olarak kalan Galata ya da Pera'da (karşıda) yaşayan Yahudilerden söz eder.

Sultan II. Mehmet'in siyaseti başka kasabalardan Yahudileri İstanbul'a getirmekti. Bernard Lewis'e göre bu, ticareti Bizanslı tüccarlara karşı dengelemenin bir yoluydu. Üstelik Yahudiler Kitap Ehli olarak, becerikli ve ekonomik ve siyasi açıdan güvenilir insanlar olarak tanınıyordu. Fetih dönemindeki Hahambaşı Moşe Kapsali'nin yeğeni Eliyahu Kapsali bize Sultan Mehmet'in Yahudilerin İmparatorluğun herhangi bir kasabasına yerleşmesine izin verdiğini söyler. Kapsali, Sultan'ın bir Yahudi hocadan İbranice bile öğrendiğini söyler. Fethe tanık olan tarihçi Kritovulos bize Yahudilerin İstanbul'a nasıl yerleştirildiğini anlatır. 1455 yılının Nüfus Defteri'nde bugünkü Bulgaristan'ın kasabaları olan Yanbolu, Ohri, İştip, Tırhala, Filibe ve Sofya'dan Yahudilerin hepsinin İstanbul'a geldiği yazılıdır. 1485 yılına ait bir başka Nüfus Defteri 'Niğbolu doğumlu, İstanbul'da oturan Yahudi Salamon'dan, 'Kesriye (bugünkü Yunanistan) doğumlu, İstanbul'da oturan Yahudi Yako'dan söz eder. Sultan Mehmet'in bir fermanında şöyle yazılıdır: 'Konstantiniye'de Edirne Yahudileri mahallesi'. Bütün bunlardan Edirne'den Yahudilerin İstanbul'a geldiğini anlıyoruz.

Bursa'dan İstanbul'a zorla sürülen bazı Yahudilerin Bursa'ya geri kaçtığını ve bunların hapse atıldığını biliyoruz. Bursa, Edirne ve Selanik'in dışında, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinden Yahudiler aynı dönemde İstanbul'a geldi. Selanik Yahudileri Balat'ta oturdu. Sanırım pek çok kişi 'Selaniko' sinagogunu hatırlayacaktır ve bu, bu Yahudilerin Balat'ta oturduğunun

kanıtıdır. Yalnız bu sinagogun 15. yüzyıldan mı 16. yüzyıldan mı olduğundan pek emin değiliz. Avram Galante ile Stefanos Yerasimos bize Antalya, Tire, Sinop, Ayasuluk (bugün Selçuk), Eğridir ve Kastamonu'dan Yahudilerin İstanbul'a yerleşmeye geldiğini söyler. Tahminlere göre fetih zamanında İstanbul'daki Yahudi nüfusu 10.000 ile 13.000 kişi kadar olmalıydı. Ama Sefaradların gelişiyle bu nüfus çok daha fazla cana ulaştı.

Yıllarca süren bir tartışma, Yahudilerin İstanbul'a gelişinin Sultan'ın emriyle zorla mı yoksa gönüllü mü olduğuydu. Bursa'ya kaçıp hapse atılan Yahudi'nin durumu bize zorla olabileceğini düşündürüyor. Tarihçi Bernard Lewis'e göre fetihte gelenler zorla gelmiş olmalıydı; İspanya'dan, Portekiz'den, İtalya'dan gelenler ve Aşkenazlar ise gönüllüydü. Bütün dünyanın Yahudileri artık Kutsal Vatanlarına sahip; kapıları, kendi istekleriyle vadedilmiş topraklara gelmek isteyen herkese ardına kadar açık. Bir üniversite çalışmasından uyarlanıp derlenmiştir.

↑ İçindekiler

Yahudi Gladyatör

El Amaneser no. 198, p. 14, 11.8.2021 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

İtalya'da Pompei'deki arkeolojik kazılarda, ön yüzünde bir menora, daha doğrusu Yahudiye sikkelerinde görülen bir simge olan yedi dallı bir palmiye ağacı bulunan bir miğfer bulundu. Muhtemelen Yeruşalayim'in Romalılarca yıkılışı sırasında yapılmış ve muhtemelen bir Yahudi gladyatöre ait olmuş bir miğfer. Bu simge, yalnızca pagan simgeleri görülen öteki gladyatörlerin miğferlerinde bulunmadı. Palmiyeli sikkeler imparatorlar Vespasianus ile Titus'a ve çağımızın 66-74 yıllarında Romalılara karşı savaşan Yahudilere aitti. Bar Kohba savaşına kadar palmiye ağacı Yahudiye Yahudilerinin simgesiydi. Bu yüzden bu miğferin bir Yahudi gladyatöre ait olması gerektiğini söyleyebiliriz.

Bir Yahudi'nin gladyatör olması mümkün müydü? Normalde hayır; ama tarihçi Josephus aracılığıyla, Makabiler savaşında Romalılara esir düşen pek çok Yahudi'nin gladyatör olarak dövüşmek zorunda kaldığını ve hayatta kalma şansı bulanların özgür olabildiğini ve kendi miğferlerini taşıma iznine sahip olduğunu biliyoruz. Bu isimsiz Yahudi gladyatörün durumu daha özeldir; çünkü palmiye biçimindeki menorasını miğferine koyabilme, Pompei'ye gidebilme ve ne yazık ki Vezüv'ün lavları altında ölme olanağı buldu. Josephus bize başka bir şey daha söyler: 2000 yıl önce Herodes, ilk Roma imparatoru Augustus'un onuruna Yeruşalayim'de ve Akdeniz kıyısında 'Kayseri' ile aynı adı taşıyan bir şehir olan Kaisareia'da her beş yılda bir olimpiyatlar düzenledi.

Pompei, Roma kadar önemli bir şehir değildi, ama 'Yudaikos' ve 'Mari' gibi Yahudi adları taşıyan yazıtlar bulundu. Bu bize Pompei halkının başka etnik köken ve kültürden insanları kabul edecek kadar hoşgörülü olduğunu gösteriyor. Bu miğfer, gladyatörlerin kışlasında, 'Vezüv' yanardağının çağımızın 79 yılındaki püskürmesinin bıraktığı lav ve küllerin altında bulundu. Bu miğferde ilginç olan, ön yüzünde hurma dallarıyla bir hurma ağacı gibi görülen Menora simgesidir. Kışla olduğundan pek çok miğfer bulundu, ama pagan ikonografisinin simgeleriyle süslenmiş öteki miğferlerin yanında bu simgeyi taşıyan tek miğfer buydu.

Bu hurma ağacı simgesi o dönemde, aynı coğrafyanın sikkelerinde de görülen Yahudiye'nin bayrağı olarak mı kabul edilmişti? Yalnız, Kartaca (Afrika, Tunus), Efes gibi hurma ağacının tanrıça Artemis ile görüldüğü şehirlerde üretilmiş sikkelerle karıştırmamak gerekir. Bir istisna, İmparator Tiberius'un onuruna kurulmuş Tiberya şehrinde bulunan sikkedir; orada hurma ağacı coğrafyadan çok tarımı simgeler. Bu gladyatörün 70 yılındaki savaşta Romalılar tarafından yakalanıp savaş esiri olarak Pompei'ye götürülmüş bir Yahudi askeri olduğuna ve bu cezadan kurtulmak için gladyatör olarak dövüşüp rakiplerini yenmek zorunda kaldığına inanılıyor. Pompei'ye varınca, bir kahraman (gibor) olarak, Yahudi kimliğini gösteren bir miğfer taşımaktan korkmadı.

Yine Josephus'a göre Yeruşalayim ve Kaisareia'daki Yahudi gladyatörler öldürmeye izin vermiyordu. Yahudi suçlular, bir gladyatör gibi amfitiyatronun arenasında değil, Hristiyanlar gibi çarmıhta cezalandırılırdı. Benzer bir örnek çağımızın ikinci yüzyılında Smyrna (İzmir) Yahudi cemaatinden gelir. Yahudiler her yüzyılda, her ulusta, her alanda ve her türlü meslekte bulunur; şevkle çalışıp çağımızda da gördüğümüz her türlü önemli mevkiye ulaşırlar. Torunlarımızın büyük bir onur ve gururla en yüksek görevlere ulaşmasını, şan ve barış meşalesini gelecek kuşaklara taşıma ve aktarma şevkini herkese getirmesini umuyoruz. İtalya'da Milano'da doğmuş, Yeruşalayim'e alya yapmış ve Yeruşalayim'deki Kutsal Kitap Toprakları Müzesi'nin küratörü olmuş Samuel Rocca'nın bir makalesinden uyarlanmıştır.

↑ İçindekiler

Holokost

Şalom (Judeo-Espanyol), 26.1.2022 · orijinal

27 Ocak, Yahudilerin Alman Naziler tarafından katledilişini anma uluslararası günüdür. Çünkü 1945'te Sovyetler Birliği orduları o gün Polonya'daki toplama ve imha kampı, lanetli 'Auschwitz-Birkenau' kampına girdi. İnsanlık tarihinde pek çok trajedi yaşandı, ama hiçbiri bunun kadar büyük değildi. Bir devletin düzenlediği sistematik bir katliam; altı milyon Yahudi'yi — erkek, kadın, çocuk — sırf Yahudi oldukları için, milyonlarcasını da Çingene, eşcinsel ya da zihinsel veya bedensel engelli oldukları için yok etti. Bu katliam yalnızca o devlet tarafından değil, onunla işbirliği yapan uluslar tarafından da kabul edildi.

Almanlar bu katliama 'Yahudi sorununun Nihai Çözümü' dedi. Biz ona 'Holokost' ya da 'Şoa' diyoruz; Yeruşalayim'in çağımızdan önce 6. yüzyılda Babil tarafından yıkılmasından ve çağımızın 70 yılında Bet Amikdaş'ın Romalılarca ikinci kez yıkılmasından sonra kullanılan bir kelime. Holokost kelimesi, Tanrı'ya sunulan yakılmış kurban anlamına gelen Yunanca 'holokauston'dan gelir; tıpkı krematoryum fırınlarında yakılan Yahudilerin ölü bedenleri gibi. Holokost kelimesi, Roma hamamının sıcak havasını veren fırın anlamına gelen 'hipokost' kelimesiyle aynı köktendir.

Ruslar kampa girdiğinde, bu kampta yaşadıkları cehennem hayatından sağ çıkabilmiş 7000 tutsak buldular. Elbette 'Holokost' ya da 'Şoa' kelimesi yalnızca bu kamptan gelmiyor; çünkü beş milyondan fazla Yahudi açlık, kötü muamele ve en acısı, Hitler'in bu delilik savaşında silahla seri katliam gibi başka yollarla öldürüldü. Böylece 27 Ocak 1945, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 60/7 sayılı kararıyla Şoa'yı anma günü olarak kabul edildi; bu karara göre uluslar, gelecekte tekrarlanmaması için Holokost'u öğretmek zorundadır.

Ulusların çoğu bu günü anma günü olarak tutar; ama İsrail ve diasporadaki Yahudiler onu 'Yom aAtsmaut'tan önce gelen 'Yom aZikaron' günü tutar. Bize sonsuza dek şunu söylemek kalıyor: 'BİR DAHA ASLA'.

↑ İçindekiler

Küçük Asya'da Yahudiler

Şalom (Judeo-Espanyol), 16.2.2022 · orijinal

Kısa süre önce eski Zülfaris Sinagogu'nda yapılan ve bize eskiden Küçük Asya denen bugünkü Türkiye'de Yahudilerin yaşadığı yerleri gösteren bir sergiyi ziyaret etmiştik. Babil sürgününden sonra bazı Yahudiler Kutsal Topraklar'da kalmak yerine başka topraklara gidip başka ülkelere yerleşmeyi tercih etmişti. Böylece Küçük Asya o dönemin pek çok Yahudisi için çok değerli bir toprak oldu; kendi Yahudi kültürlerini koruyarak yerel nüfusun parçası oldular ve muhtemelen o dönemin İbranicesini, Aramicesini ya da Yunancasını korudular.

Küçük Asya'daki Yahudi varlığına dair elimizdeki en eski yazı, Şaul'un 2000 yıl önce yazdıklarıdır. Şaul, Türkiye'nin güneyinde Akdeniz kıyısındaki Mersin şehrine bağlı bir kasaba olan Tarsus'ta doğdu. Antonius, Mısır'ın ünlü kraliçesi Kleopatra ile bu şehirde karşılaştı ve büyük bir aşk hikâyesi yaşadılar. İşte Binyamin kabilesinden saf bir Yahudi ailesinde doğan bu Şaul (kendini bu sözlerle tanıtır) Yeruşalayim'de Rav Gamaliel'in yanında öğrenim gördü, siyah keçi kılı ipliğiyle çadır diken bir terzi olarak çalıştı ve bir gün adını Şaul'dan Pavlos'a değiştirdi; Yeşu'nun ölümünden sonra, onu hiç tanımadığı halde en ateşli misyoneri oldu. İyi bir Yahudi olarak ve misyonu hakkındaki fikirlerini anlatmak için neredeyse bütün Türkiye'yi dolaşıp sinagoglara gidip fikirlerini vaaz etti. Sinagog dediğimizde Yahudi cemaatlerinin kehilalarını kastediyoruz.

Bütün bunları cemaatlere yazdığı mektuplardan biliyoruz. Garip fikirleri yüzünden sinagoglarda dövüldüğünü de yazdı. Sonunda Romalılar onu hapse attılar ve Roma yurttaşı olduğu halde Roma'da başı kesildi. Bu Şaul hikâyesini anlatıyorum, çünkü bu bize Yahudilerin 2000 yılı aşkın süre önce Türkiye'nin bu bölgelerinde yaşadığını anlatıyor. Bugün arkeologlar gerek mezar taşlarında, gerek Menora'da, gerek tipik mikve mimarisinin kalıntılarında Yahudilerin varlığının pek çok kanıtını buldular ve 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, Yahudilerin yaşadığı bu yerler hakkında çok başarılı bir kitap bastı. 'Taşlara Kazınmış Yahudi Kimliği' adlı ve Beki Kumru'ya ithaf edilmiş kitap, akademisyenler Siren Bora ile İnci Türkoğlu'nun ve Profesörler Nicholas D. Cahill, Nevzat Çevik, Martin Seyer, Christof Berns ve Nadin Burkhardt'ın ayrıntılı çalışmalarını içeriyor.

↑ İçindekiler

Yahudi Çikolatası

Şalom (Judeo-Espanyol), 23.2.2022 · orijinal

Michael Leventhal'in yazdığı 'Dünyanın Yahudi Çikolata Tarifleri' kitabında, Yahudi'nin çikolatadaki rolünün çok büyük olduğu söyleniyor. Ona göre, Engizisyon döneminde Hristiyan görünmek için sahte bir din değiştirmeye giden Yahudi tüccarlar ya da Konversolar, kakao çekirdeği ithal etme ve satma ticaretinin tam içindeydiler. Kuşkusuz bu çekirdeklerle çikolata yapmayı öğrendiler ve sürülünce bu bilgiyi diasporaya taşıdılar.

Üç yıl önce bu kitabın yazarı, Fransa'nın güneyinde, tam İspanya sınırındaki Bayonne şehrine gitti; Bayonne'un bu ülkede çikolata üretiminin merkezi olduğunu ve hâlâ olduğunu bilerek, bu şehirdeki iki çikolata müzesinde araştırma yaptı. Orada 17. yüzyılda Bayonne'da kendini kakao çekirdeği sanayisine adamış bir Yahudi cemaatinin yaşadığını öğrendi.

Yahudi fırıncılar çok beğenilen çikolatalı pastalar yapmaya başlayınca, 1720'de Bayonne Yahudilerinin çikolata üretmesini yasaklayan yasa çıktı. Yazar aynı araştırmalardan çikolata sanatının Avrupa'ya ve Kuzey Amerika'ya Yahudi tüccarlar sayesinde yayıldığını öğrendi. 1650'de Jacob adlı bir Yahudi, İngiltere'de ilk kez kahve ve sıcak çikolata servis edilen kahvehaneyi açtı. Belçika'da bir başka Yahudi bildiğimiz çikolatayı yapmaya başladı. Anneden kıza aktarılan en eski çikolatalı ve bademli pasta tarifi, Bayonne'lu bir Yahudi ailesi tarafından önce Ladino, sonra Fransızca olarak yazıya geçirildi.

Bu kitabın satış geliri, İngiltere Yahudi cemaatinin üyelerine yardım eden 'Chai Cancer Care' kuruluşunun fonlarına yardımcı oluyor.

Hayırseverlik ile çikolatanın eşsiz lezzetinin bu kadar yüksek bir düzeyde birbirini tamamlaması ne güzel.

Kaynak: Rachel Ringler'in makalesinden alınmıştır

↑ İçindekiler

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sefarad Kültürü

El Amaneser no. 208, p. 18–19, 8.6.2022 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

İspanya'dan sürülen Sefarad Yahudileri Osmanlı İmparatorluğu'na gelince büyük çoğunlukla İstanbul'a, Edirne'ye, İzmir'e, Selanik'e, Halep'e, Şam'a, Bağdat'a, Kahire'ye, İskenderiye'ye yerleşti. Kuzey İtalya Yahudileriyle ve Hollanda'nın, çoğunlukla Amsterdam'ın Sefaradlarıyla ilişkiler her zaman çok canlıydı. Osmanlı İmparatorluğu nüfusunu Müslüman olup olmamasına göre değerlendirirdi. Herkes Sultan'ın korumasındaydı. Ama Müslüman olmayanlar 'cizye' adlı bir vergi ödemek zorundaydı ve onları aşağılamayı amaçlayan bazı kısıtlamaları vardı: farklı renkte giysi gibi kısıtlamalar; ata binemez, kardeşlik kurumlarına (Ahilik) ve meslek kuruluşlarına (loncalar) giremezlerdi.

Yahudilerin kültürü 19. yüzyıla, ya da modernizmin ve Batı etkisinin başladığı 20. yüzyılın başına kadar neredeyse hiç değişmedi. Çok tutucu olan Yahudiler Alaha yasalarına göre yaşadı ve pek dindar olmayanlar önemsiz bir azınlık oluşturdu. Osmanlı Sefarad Yahudi toplumu İspanya Sefaradlarının kültür düzeyine ve bilgeliğine hiçbir zaman ulaşamadı. Osmanlı başkenti İstanbul'un Sefaradları bu şehrin kültürüne o kadar bağlandı ki Yeruşalayim, Safed ve Selanik Yahudileri arasında bir tür rekabet doğdu. Sefaradlar, 1492 sürgünü öncesi İspanyol cemaatleri (aljamalar) biçiminde, İspanya'daki 1432 tarihli Valladolid yasalarına dayanarak cemaatler (Kahal-Kehila) kurdular (Gilles Veinstein).

Sefaradların Romanyotlara (Bizans İmparatorluğu'ndan kalan Yahudiler) karşı davranışı başlangıçta pek dostça değildi. Zamanla Romanyotlar Sefarad çoğunluğuna tamamen asimile oldu. Aşkenazlara karşı davranış farklıydı. Osmanlı topraklarına pek çok Aşkenaz göç dalgası oldu. 15. yüzyılda, 1492'deki büyük Sefarad dalgasından önce Macaristan ve Moldavya gibi ülkelerden gelen bir Aşkenaz göçü; 16. yüzyılda Budin'in (Budapeşte) ve başka yerlerin Osmanlı fethiyle gelecek başka Aşkenaz göç dalgaları. Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu içinde hareket edebilmek için, günümüzün pasaportu gibi, 'Yol Hükmü' denen ve onları koruyan, daha doğrusu sahibini Sultan'ın lütfu ya da 'aman'ı altında tutan bir belgeye sahip olmaları gerekiyordu. Müslüman topraklarında 'Yol Hükmü' olmayan biri idam edilebilir ya da köle olabilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Sefaradlar, İspanya'dan beri bildikleri tekstil sanatında mükemmeldi. İmparatorluğun ihtiyaç duyduğu mali sermayeyi getirdiler ve yabancı dil bilgileri sayesinde Sultan'ı diplomaside desteklediler. Sefaradlar geldikleri şehre göre örgütlendiler. Ohri'den (Kuzey Makedonya) gelenler Kehila Ahrida ile bir Kahal, Kesriye'den (Yunanistan) gelenler Kehila Kasturya ile başka bir Kahal, Yanbolu'dan (Bulgaristan) gelenler Kehila Yambol ile bir Kahal kurdu. Dine, aidiyete, aileye, yere, toplumsal sınıfa ve kültürel oluşuma bağlı bir toplumsal grup kimliği vardı. Dine aidiyet yaşam biçimini, toplumsal rütbeyi ve aile ilişkilerini belirliyordu. Müslüman Osmanlı ortamındaki bu Yahudi kimliği, Yahudi olmaktan gurur duymalarına, bu duyguya sahip olmayanları küçümseyip kapalı gruplar halinde yaşamak için onlardan uzak durmalarına yol açıyordu.

Özel ve toplumsal hayat Yahudi takvimine dayanırdı; tıpkı bugün Bar Mitsva'yı ya da meldadoları Yahudi takvimine göre kutladığımız gibi. İmparatorluğun ya da Sultan'ın ve ailesinin zafer günlerinin kutlamaları, Ramazan ya da kurban kesimi gibi Müslüman bayramları bile Yahudi takvimine göre yazılırdı. Sanılanın aksine, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yahudi pek kültürlü değildi. Büyük çoğunluk duaları okumak için İbranice harfleri ancak tanırdı; yazmayı, hatta adını imzalamayı bilmesi gerekmezdi. İlkokul diyebileceğimiz şey, yalnızca oğlanların gittiği Talmud

Tora'ydı. 19. yüzyıla kadar kızlar hiçbir eğitim almadı ve neredeyse hepsi kültürsüzdü. Bu yüzden bu yüzyıllarda Yahudilerin yazdığı edebi eser yoktur.

Kültürden söz ederken iki kültür olduğu söylenebilir: İspanyol Yahudi kültürü ve Osmanlı Yahudi kültürü. İspanyol dili Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Sefarad Diasporası'nın bütün Yahudilerini birleştirmenin anahtarıydı. Dille birlikte Alaha, âdetler ve Sefarad mutfağı birliği tamamlamaya yardım etti. İlginç olan, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Sefarad Yahudilerinin zamanla sürgünü unutup İspanya özlemini hiç bırakmaması, İspanyol dilini anadil olarak benimsemesi ve sahip oldukları kültürü, örgütlenme biçimini ve hazırladıkları yemekleri pişirmenin İspanyol tarzını korumasıdır. Lezzetli İspanyol yemeklerini çok sever ve çok iyi pişirmeyi bilirlerdi. Bu özlem, Sefarad Yahudilerinin kırsal hayatın aksine büyük şehirlerde, kent hayatında iyi bütünleşmesini engellemedi. Böylece Sefarad Yahudisi kahvehanede ya da Türk hamamında Müslümanlarla karşılaştığında kendini yabancı hissetmedi.

Sefarad Yahudilerinin ekonomik faaliyeti her şeyden önce ticaretti; tüccardılar. Becerilerine göre her türlü ticaret yaparlardı. Önemli bir ticaret Avrupa'nın yabancı ülkeleriyleydi. Küçük atölyelerde üretimle uğraşırlardı ve önemli ürün tekstildi. Makamlarla mali hizmet önemliydi, çünkü vergi, resim ve gümrük toplama görevini kiralayabilirlerdi. Büyük bankerler vardı; diplomatik danışmanlık yapar ve yabancı diller bilirlerdi. Yahudiler tıpta da çok ünlüydü. Oyuncu, akrobat, şarkıcı olarak tanınırlar, müziğe yeni makamlar katarlar ve kuklaları iplerle, parmaklarla ve ellerle oynatmada büyük beceriye sahiptiler. Osmanlı mevzuatı azınlıkları Müslümanlardan aşağı görmek istese de, günlük hayatta bu fark edilmezdi ve Müslümanların sahip olduğu avantajlar, Sabetay Sevi'nin ve onu taklit eden ailelerin din değiştirmesi gibi, 17. yüzyılda bu dine geçişin hızlanmasına yol açtı. Kabul etmek gerekir ki bu dönmeler Osmanlı toplumunun entelektüel nüfusunu oluşturdu. İspanya'da Hristiyanlığa geçmiş pek çok Yahudi, Marranolar, 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na gelince yeniden kendi dinlerine döndü ve Osmanlı Devleti'nin refahına yardım etti.

İmparatorluğun bize serbest bıraktığı şeyler önemlidir: dil, inançlar, zihniyet, dini uygulamalar. Dil, musafir, fostan, maale, balta gibi bazı Türkçe kelimelerle Ladino'ydu... Erkeklerin duaları okuyabilmek için İbranice harfleri öğrendiğini söylemiştik; ama bilginler İbranice biliyordu ve dünya Yahudileri arasındaki yazışma genellikle bu dilde yapılırdı. Küfretmek Türkçeydi. Osmanlı folklorundan Yahudiler Coha, yani Nasreddin Hoca karakterini, Ladino'ya çevrilmiş bazı deyişleri, maftirimlerle Türk müziğinin makamlarını sahiplendi. Hatta bazı makamlar Haham Algazi gibi Yahudi bestecilerce bestelendi. Yaşam biçimi Osmanlı ulusununkinden farklı değildi. Yani kadınların ve erkeklerin eğlenmek için kendi çevreleri vardı. Yahudi kadınlar erkeklerin kahvehanelerine asla gitmezdi. Komşular arasında ya da evlerin avlularında toplanarak eğlenirlerdi. Sefarad Yahudileri, Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında zihniyet aynıydı: bir salgın, bir pandemi, bir yangın, bir fırtına günahların sonucuydu. Genel olarak Yahudiler yaşadıkları ülkelerin âdetlerine ve geçerli yasalarına uyum sağladı ve bugün de dünyanın farklı ülkelerinde aynı şekilde devam ediyorlar. Makalenin kaynağı: Yeruşalayim İbrani Üniversitesi Yahudi Tarihi Bölümü; Amnon Cohen'in bir çalışmasından uyarlanmıştır. Eylül 2020

↑ İçindekiler

Tenten Hayfa'da

Şalom (Judeo-Espanyol), 29.6.2022 · orijinal

'Tenten' kitabı Ladino olarak çıktıktan sonra, Hayfa'daki serüveniyle bir Tenten daha bulundu.

Birden bir duyuru işitildi: 'İsrail Topraklarının Sakinleri: bela çıkarmaya eğilimli, Arap kılığına girmiş bir Belçika vatandaşı Hayfa'da görüldü. Bu kişi kendine "Tenten" adını veriyor. Araştırmaması gereken yerlerde araştırma yapan ve çok soru soran biri olarak tanınır. Bu kişinin nerede olduğunu bilen varsa lütfen polisi arasın.'

Anladığınız gibi bu duyuru, ünlü 'Tenten'in Serüvenleri' dizisinin 1939-1940'ta 'Tenten Kara Altın Diyarında' adıyla yayımlanan kitaplarından birinde çıktı.

Hikâye, Orta Doğu'daki petrol kuyularında yapılacak gizli bir sabotaj komplosunu anlatır ve bu hikâyenin kötü adamı Alman Dr. Müller'dir. Arap kılığında Hayfa sokaklarında yürüyen bizim Tenten, hem Araplarla hem İngilizlerle savaşan gizli örgüt İrgun tarafından kaçırıldı.

Bu serüvenlerin çizeri, 'Hergé' adıyla tanınan Georges Prosper Remi, eserlerini askerlik hizmetindeyken gönderiyordu. Tam Almanların Belçika'ya girdiği gün, şiddetli bir sinüzit yüzünden askerlikten çıkarıldı. Doğal olarak savaş yüzünden serüvenleri çizmeyi kesti ve okurlar Tenten'in çöldeki kum fırtınasından ve kötü Dr. Müller'in kötülüklerinden nasıl kurtulduğunu öğrenmek için yıllarca beklemek zorunda kaldı.

Kaynak: Chen Malul

↑ İçindekiler

Yahudiler Hakkındaki Bizans Yasaları

El Amaneser no. 209, p. 18, 20.7.2022 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

İmparator Büyük Konstantin gelene kadar Yahudiler kendi topraklarında azınlık olmaktan hiç şikâyet duymadılar. Büyük Konstantin Hristiyan inananları özgürleştirmeye karar verip dini hareket onların lehine değişmeye başlayınca, İznik Konsili'nden sonra Hristiyanlık denen bu yeni din bütün Roma İmparatorluğu'nda hızla yayıldı; ta ki İmparator I. Theodosius bu dinin İmparatorluğun resmi dini olacağını ilan edene kadar. Yasaları gördüğümüz 'Codex Theodosianus'u çıkaran ikinci Theodosius'a kadar — bazıları var olan sinagogları koruyan, bazıları onların onarımını ve yenilerinin yapımını yasaklayan yasalar — bazen Hristiyanlar sinagogları yıktıkları ya da tahrip ettikleri için cezalandırıldı, bazen de o dönemin Bizans makamlarınca desteklendi.

İmparator I. Theodosius ile Yahudiler azınlık sayıldı ve Alaha'yı uygulamada kısıtlamalarla karşılaşmaya başladı. Konstantin'in 331 yılındaki bir fermanı, sinagog yöneticilerinin Yahudi yasalarını uygulayabilmek için kamu yükümlülüklerinden muaf tutulacağını söyler. Bu tür fermanlar bize Bizans hâkimiyetinin başında sinagogların Hristiyan kiliseleriyle aynı düzeyde olduğunu gösteriyor. 397 yılında İmparator Arkadius'un çıkardığı bir yasa, kimin kastedildiğini belirtmeden, kamu yükümlülüklerinden muaf olacak 'ünlü patriklerden', 'arşisinagoglardan', 'din uzmanlarından' söz eder. İlk resmi yasa 393 yılında İmparator I. Theodosius tarafından çıkarıldı: 'İmparatorluğun Doğusunun yöneticilerine ve askeri komutanlarına: Yahudi mezhebi hiçbir yasayla yasaklanmamıştır.' Bunu, bazı yerlerde sinagoglara saldırılar olduğunu hatırlatmak için, yerleri ve Hristiyan dini adına bunları yapan kişileri belirtmeden söyler.

Antisemitizm, 'Altın Ağız' anlamına gelen ünlü rahip 'Yani Hrisostomos', 'St. Jean Chrysostome' ile, sinagoglara tiyatro ve genelev, hırsızlar ve hayvanlar yeri muamelesi yapan sekiz vaazıyla başladı. 388'de sinagoglar yakıldı ve kimse hapse atılmadı. 397'de İmparator Arkadius, 412'de II. Theodosius, 423'te Honorius tarafından sinagogları ve Yahudileri korumak için önlemler alındı. Bu önlemler bütün Roma topraklarında değil, İmparatorluğun yalnızca bazı bölgelerinde alındı. Bu korumanın Yahudilere duyulan sevgiden mi, yoksa Roma barışını korumak için mi yapıldığı pek bilinmiyor. Her halükârda 415 yılından sonra imparatorlar yeni sinagog yapımını yasakladı ve Yahudi nüfusunun az olduğu yerlerde sinagogların yıkılmasını teşvik etti.

II. Theodosius'un Konstantinopolisli bir haham olan Gamaliel'e karşı, neden cezalandırıldığını belirtmeden 'Fahri Vali' unvanını elinden alan fermanı bilinir. Bu fermanla gelen öteki yasaklar Hristiyanlara brit mila yapma, Hristiyan köle bulundurma ve Yahudilerle Hristiyanlar arasındaki anlaşmazlıkları yargılama yasağıydı. Ferman şu sözlerle biter: 'Hiçbir yeni sinagog yapılmayacak; var olanlar olduğu gibi kalacak.' 438 yılı fermanında şunu okuruz: 'Yeni sinagog yapmaya cüret etmeyecekler; çünkü yaparlarsa 50 altın para ceza ödeyecekler; ama terk edilmiş sinagogların harabelerini onarma izinleri olduğunu bilmeliler.' Bu fermandan şehirde harabe görülmesini ve Hristiyanların bu terk edilmiş alanları kullanmasını istemedikleri anlaşılıyor.

6. yüzyılda, ünlü Ayasofya'yı inşa ettiren İmparator Justinianus döneminde, bugün 'Diyarbakır' denen 'Amida' şehrinin Yahudileri, sinagogu korumak ve Hristiyanların kilise yapabilmesi için büyük bir bağış yapmak zorunda kaldı. Aynı dönemde, 4. ile 6. yüzyıllar arasında, arkeologlar bugün İsrail'in kuzeyinde, Yukarı Galile'de Sardes/Sart sinagogununkiler gibi sanatsal mozaik motifli sinagog kalıntıları buluyorlar. Sinagogların ve genel olarak Yahudilerin bu zayıf da olsa korunmasının, Roma Barışı'nı korumak ve Yahudilere karşı tepkiler yüzünden sorun yaşamamak için olduğuna inanılıyor. Catherine Hezser'in bir makalesinden uyarlanıp düzenlenmiştir.

↑ İçindekiler

Nazilerden Binlerce Yahudi'yi Kurtaran Samuray

Şalom (Judeo-Espanyol), 27.7.2022 · orijinal

Genellikle bir trajedi olduğunda pek çok kişi olumlu bir yan keşfetmeye çalışır, kahramanlar ve fedakârlıklarını bulmaya bakar. Şoa (Holokost) döneminin kahramanlar panteonunda, Litvanya'nın Kaunas (Kovno olarak da bilinir) şehrinde Japonya Başkonsolosu olan Chiune Sugihara yer alır. Sugihara bu göreve, komşu Polonya'nın Alman işgalinden altı ay önce, Mart 1939'da geçti. Polonyalı ve Alman Yahudiler Litvanya'ya kaçmaya başladı. Ama Litvanya'nın sığınak olma durumu, Sovyetler Birliği'nin Litvanya'yı işgal ettiği 15 Haziran 1940'ta aniden sona erdi. Sovyetler, Polonyalı Yahudilerin Sovyetler Birliği üzerinden Litvanya'dan çıkmasına izin verdi. Ama Temmuz 1940'ta Almanların Litvanya'ya doğru ilerlemesiyle Sovyetler bütün yabancı diplomatik temsilciliklerin Kaunas'tan çıkmasını emretti. Sugihara süre uzatımı istedi ve aldı. Kaunas'ta kalan tek öteki diplomat Hollanda'nın konsolos vekili Jan Zwartendijk'ti.

Bazı Yahudi mülteciler Karayipler'deki iki Hollanda adasının, Curaçao ile Hollanda Guyanası'nın (bugün Surinam olarak bilinir) resmi giriş vizesi istemediğini öğrendi. Konsolos Zwartendijk pasaportlara giriş izni damgası vurmaya yetkiliydi. Ama Karayipler'e varmak için SSCB'den geçmek gerekiyordu. Sovyet çıkış vizesi almanın koşulu olarak Sovyet konsolosu Japon transit vizesi istiyordu; çünkü neredeyse yarım dünya uzaktaki Hollanda adalarına varmak için Japonya'dan geçmek gerekiyordu.

Bu gerekliliği öğrenen çaresiz Yahudi mülteciler Kaunas'taki Japon Konsolosluğu'nun kapısının önünde yığıldı. Chiune Sugihara'nın Japonya Dışişleri Bakanlığı'na transit vizesi verme talebi kayıtsız şartsız reddedildi. Sugihara çok zor bir karar vermek zorundaydı. Bir yanda geleneksel disiplinli Japon itaatini, öte yanda ihtiyacı olanlara yardım etme Samuray vazifesini tartmak zorundaydı. Sugihara ve ailesi hükümetlerine karşı gelmeyi ve insanca mümkün olduğu kadar çok kişiye yardım etmeyi tercih etti.

Sonraki 29 gün boyunca, 31 Temmuz'dan 28 Ağustos 1940'a kadar, Sugiharalar uyumadıkları bütün saatleri elle vize yazarak geçirdiler; günde ortalama 300 vize, bu Kaunas konsolosluğunun bir aylık işine eşdeğerdi. Chiune birkaç saat bile dinlenmeyi reddetti ve sandviçlerle idare etti; Bayan Sugihara Yukiko her gece kocasının ağrıyan ellerine masaj yaptı. Kaunas'ta Japon konsolosu olarak son anlarında bile, 1 Eylül 1940'ta onu Berlin'e götüren trene binerken Chiune vize yazıyor ve tren penceresinden gördüklerine veriyordu. Tren uzaklaşmaya başladığında bile, birkaç transit vizesi daha yazabilsin diye konsolosluk vize damgasını bir mülteciye attı. Sugihara'nın kahramanlığının doğrudan sonucu olarak 6000 mültecinin hayatı Nazi barbarlığından kurtuldu; böylece Japonya'nın Kobe şehrine giden Trans-Sibirya trenine binebildiler.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sugihara itaatsizliği yüzünden Japon diplomatik kadrosundan atıldı. Ailesini geçindirmek için çevirmen olarak, sonunda da iş adamı olarak çalıştı. Sugihara'nın inanılmaz kahramanlığı ve fedakârlığı ancak 1969'da, kurtardığı bir hayatta kalan tarafından ortaya çıkarıldı. Chiune yaptıklarından hiç söz etmedi. Chiune Sugihara 31 Temmuz 1986'da, 86 yaşında öldü.

Ölüm yıldönümünde size kahramanlığını hatırlatmak istedim.

↑ İçindekiler

Baruch Spinoza'yı Affetmek

Şalom (Judeo-Espanyol), 10.8.2022 · orijinal

27 Temmuz 1656, genç Baruch'u, Amsterdam'daki Sefarad Yahudi cemaatiyle bağdaşmayan fikirleri yüzünden aforoz etme, ona herem verme kararının alındığı gündü. Hristiyan Engizisyonu tarafından Portekiz'den sürülmüş ve Yahudi dinini korkusuzca yaşama özgürlüğüne sahip olacaklarını bilerek Hollanda'ya yerleşmiş bir Yahudi cemaati. O sırada Baruch 24 yaşındaydı ve herem kararı şöyle diyor:

'Bu cemaatin ileri gelenleri, uzun zamandır Baruch de Espinoza'nın yanlış görüşlerini ve davranışını görerek, onu pek çok vaatle bu kötü yolundan döndürmeye çalıştıklarını bildirirler. Hiçbir sonuç alamayınca ve her gün korkunç düşüncelerini uyguladığı bilgisini alınca, bu Espinoza'nın herem almasına karar verdiler.

'Meleklerin ve Azizlerin hükmünden sonra, lanetli Baruch de Espinoza'yı, mübarek Tanrı'nın ve Kutsal Cemaat'in rızasıyla, bu Kutsal Kitapların ve altı yüz on üç mitsvanın önünde aforoz ediyor, kovuyor ve lanetliyoruz. Gündüz lanetli olsun, gece lanetli olsun, uyanırken, yatarken, sokakta ve evde. Tanrı onu affetmeyecek; gazabı ve öfkesi ona karşı olsun. Tanrı adını göklerin altından silecek. Kimse onunla ne konuşarak ne yazarak iletişim kurmayacak, ona hiçbir iyilik göstermeyecek, onunla aynı çatı altında kalmayacak, ona iki metreden fazla yaklaşmayacak, onun yazdığı hiçbir şeyi okumayacak.'

Gerçekte Spinoza Tanrı'ya inanmaktan vazgeçmedi. Ama ona göre Tanrı Evren'dir. Bu yüzden tarihçiler onu ilk laik Yahudi sayacaktır. Geçen yüzyılın aydınlanması ve akılcılığıyla Spinoza düşünürler tarafından bir şehit sayıldı. 1924'te ölümünün 250. yıldönümü için düzenlenen bir konferansta tarihçi ve akademisyen Joseph Klausner şöyle der: 'Yahudi Baruch Spinoza'ya; Scopus Dağı'ndan, Yeruşalayim İbrani Üniversitesi olan bu yeni Tapınak'tan: Heremin kaldırılmıştır. Yahudiliğe karşı günahın ne olursa olsun affedilecektir. Kardeşimizsin, kardeşimizsin, kardeşimizsin.'

1953'te David Ben Gurion, Baruch Spinoza'nın yazılarını İbranicede yeniden canlandırmayı düşünerek Davar gazetesinde 'Haksızlığı düzelteceğiz' başlıklı bir makale yazdı: 'Son iki bin yılda İbrani halkından çıkmış en derin filozofun özgün yazılarını kültürümüze ve İbranice dilimize geri getirmek her İsrail yurttaşının görevidir.'

Bugün Yahudi Düşüncesi tarihine dayanan hiçbir çalışma, 'Filozofların Filozofu Baruch Spinoza' adını anmadan tam sayılamaz.

Kaynak: İsrail Ulusal Kütüphanesi. Chen Malul

↑ İçindekiler

Adolf Eichmann

Şalom (Judeo-Espanyol), 25.1.2023 · orijinal

1961 yılında Yeruşalayim'de, Yahudi halkının tarihindeki en önemli davalardan biri görüldü: Adolf Eichmann davası. Binlerce ve binlerce Yahudi'yi öldürten bu Alman suçlu, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 16 yıl sonra kendini Yahudi Devleti'nde bulup orada yargılanacağını asla hayal edemezdi. Bu adamın Şoa'daki rolü, Nazi liderlerinin yargılandığı Nuremberg davasından beri biliniyordu. 1941 yılından itibaren Yahudilerden sorumlu lanetli IV B4 bürosunu yönettiği biliniyordu. Alman Devleti'nin ve Gestapo'nun 15 liderinin Yahudilerin kaderine karar verdiği Wannsee konferansının sekreteri olduğu biliniyordu. Auschwitz katliamlarını bizzat düzenlediği biliniyordu. Ama 1945'te Amerikalıların kontrolünden kaçmayı, 5 yıl boyunca Ricardo Klement adıyla Almanya'da saklanmayı ve Avusturya ile İtalya üzerinden Arjantin'e gitmeyi bildi. Pek çok işe girdi, Buenos Aires'te bir çamaşırhane işletti, sonunda Buenos Aires dışındaki Mercedes Benz fabrikasında makinist oldu.

Arjantin'de geçen bu yıllarda saklanan Nazilerle, hatta pek sık görüşmese de korkunç doktor Josef Mengele ile temas halinde olmaktan hiç pişmanlık duymadı; ama öldürme işini bitirememiş olmaktan hep pişmandı. Elbette İsrail'in gizli servisi Mossad için suçlu Eichmann'ı yakalayıp İsrail'de yargılayabilmek bir saplantıydı. Sonunda, Münih'teki Dachau kampında hapsedildiği için 1938'de Arjantin'e göç etmiş Lothar Hermann adlı bir Alman, Eichmann'ın Arjantin'de Ricardo Klement adıyla yaşadığını keşfetti. Lothar'ın kızı Eichmann'ın oğluyla arkadaştı. Aralarında samimi konuşurken oğlan, Lothar'ın kızına babasının kim olduğunu anlatmıştı. Lothar bu haberi Almanya başsavcısı Fritz Bauer'e gönderdi ve Bauer, İsrail Hükümeti'ni uyarmanın daha iyi olacağını düşündü.

O zaman başbakan olan David Ben Gurion, Eichmann'ın yerinin bilindiğini öğrenince onu yakalamaktan ibaret olan 'Atilla' operasyonunu başlattı. Planlandığı gibi, bir gün evinden çıkarken yakalandı ve onu İsrail'e götürecek bir El-Al uçağı gelene kadar Mossad'ın kiraladığı bir evin bodrumuna kondu. Gümrükten geçmek ve gümrükçülerin fark etmemesi için onu uyuttular ve çok hasta, neredeyse baygın bir El-Al görevlisi gibi giydirdiler. Gizli servislerin başkanı Isser Harel şöyle diyordu: 'Bizim için en zoru, onu sağ salim İsrail'e götürüp orada yargılayabilmek için sağlığına bakmak, yemek vermek, tıraş etmek, saçını kesmek, kısacası bunca bin Yahudi'yi öldürten bu adama hizmet etmek zorunda olduğumuzu bilmekti.'

23 Mayıs 1960'ta Ben Gurion, Knesset'e ve bütün dünyaya 'Şoa'nın büyük suçlusu Adolf Eichmann'ın artık İsrail'de bir hapishanede olduğunu söylüyordu. Davası çok ses getirdi, ama sonunda 1962'de asıldı, bedeni yakıldı ve külleri İsrail sınırlarının dışında denize atıldı.

↑ İçindekiler

Paris: Kamondo Evi

El Amaneser no. 216, p. 9, 8.2.2023 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Paris'in 8. bölgesinde (8ème arrondissement), Monceau caddesi boyunca uzanan Monceau Parkı adlı güzel bir park vardır. Bu zarif parkın yakınında, Nissim de Camondo'nun Paris'teki konutu olan müzesi bulunur. Yaşadığı bu ev Zafer Takı'na ve çok ünlü Champs-Élysées caddesine çok yakındır. Bu harika ev Kont Moïse de Camondo tarafından yaptırıldı ve mimarisi ünlü Versailles sarayından esinlendi. Büyük kapılardan geçip büyük ve güzel bir avlu gördükten sonra, üst kata çıkmak için kıvrılan zarif bir merdivenin bulunduğu salona girilir. Bu merdiven bize Damdaki Kemancı oyununda sütçü Tevye'nin rüyasındaki kıvrımlı merdivenleri hatırlatır: evinde iki merdiven isterdi, biri inip çıkmak için, öteki hiçbir işe yaramayan, sırf gösteriş için.

Bu müzenin çok özenli bahçelere bakan yemek salonunda (salle à manger) klasik mobilyalar, çok değerli tablolar, en ince porselenler vardır. Kont Moïse de Camondo, Yahudi bankerlerin çok önemli bir servetinin mirasçısıydı. 18. yüzyılın ünlü sanatçılarının eserlerini, Kraliçe Marie Antoinette'e ait taşlaşmış ağaçla kaplı bir masayı, Rusya'nın 'Büyük Katerina'sının zenginliğinin parçası olan lüks dekoratif eşyaları ve gümüş takımları toplayabildi. Moïse ile kuzeni Isaac de Camondo resmin büyük hayranlarıydı ve Monet, Manet, Cézanne, Degas gibi dönemlerinin sanatçılarına çok yardım ettiler (Degas büyük bir antisemit olmasına rağmen). Isaac de Camondo bütün tablo koleksiyonunu Louvre Müzesi'ne verdi ve bu eserler uzun yıllar müzenin depolarında kaldı. Camondo kardeşler Louvre vakfının üyesiydi ve toplantıların çoğu, Monceau caddesine bakan yemek salonunun görkemli masasının çevresinde yapılırdı.

1891'de Moïse de Camondo, Avrupa'nın en zengin bankerlerinden ve bugün BNP Paribas denen bankanın sahibi Louis Cahen d'Anvers'in kızı Irène Cahen (Cohen) d'Anvers ile evlendi. Bu ailenin, Kral David'in soyundan geldiklerini söyleme geleneği vardı. Moïse'in karısı Irène, 8 yaşında bir kızken ünlü ressam Renoir tarafından resmedildi ve bu tablo 'Küçük Irène' adıyla bilinir. Camondo ailesi, 1781'de İstanbul'da doğan Avram Salamon Camondo ile başladı. Zamanla A. S. Camondo, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük finansörü oldu ve 'Doğu'nun Rothschild'i' olarak anıldı. Sadrazamın ve Sultanlar Abdülmecid ile Abdülaziz'in danışmanı ve güvenilir adamı oldu; Kırım Savaşı'nın giderlerine ve devletin güçlendirilmesi için Tanzimat reformlarına yardım etti.

İmparator Franz Joseph 1854'te düğünü için onu Viyana'ya davet etti ve ona Şövalye (Chevalier) unvanını verdi. İtalya Kralı Vittorio Emanuele, 1867'de İtalya'da yaptığı hayırseverlik eylemlerinden sonra ona 'Kont' unvanını verdi. İmparatorluğun çeşitli şehirlerinde yüz binlerce olan Osmanlı Yahudilerine çok yardım etti. İmparatorluğun Balkanlar, Selanik, Suriye, Irak, bugünkü Mısır dahil bütün topraklarında Camondo, Yahudi cemaatinin dini liderleriyle de pek çok sorun yaşadı; çünkü öğretimin Fransızca olduğu Alliance okulunu destekliyordu ve din adamları bundan hoşnut değildi, bu öğretimin asimilasyona yol açabileceğinden korkuyorlardı. Camondo İstanbul'daki evini, kan iftirasından sonra Suriye'de hapsedilen Yahudilerin sorununu çözmeye yardım için İstanbul'a gelen ve bu konuda Sultan Abdülmecid ile görüşmeler yapan başka bir hayırsever olan Moses Montefiore'ye verdi. Sorun çözüldü ve o, dostu Avram Camondo'nun konutunda kaldı.

Avram'ın oğlu çok genç öldü ve torunları Avram Bohor ile Nesim, 1868'de bankayı İstanbul'dan Paris'e, La Fayette sokağına taşıdı. Monceau sokağında evler yaptırdılar ve içinde, dede Avram'ın gümüş keterli Tora ruloları gibi bütün Yahudi zenginliğinin bulunduğu bir yeşiva. Dede Avram 1873'te 92 yaşında öldü ve bütün aile Paris'e geçti. Gömüldüğü mozole İstanbul'dadır. Daha sonra bedeni Paris'e götürüldü. Mozole terk edildi ve evi olmayanlara sığınak oldu. Yıllar önce İstanbul

Belediyesi tarafından restore edildi. İki kardeş Avram Bohor ile Nesim 1889'da öldü. Nesim'in oğlu Moïse, Irène Cahen ile evlenmişti. İkinci Dünya Savaşı'nda Irène'in kızı ve servetin tek mirasçısı Béatrice, Hristiyanlığa geçmiş olmasına rağmen Naziler tarafından Auschwitz'de öldürüldü. Zengin hatıralarla, tarihle dolu hayatlar; cesaret ve büyük yaşam enerjisi örnekleri. R.B. Goldschmidt'in makalesinden uyarlanmıştır.

↑ İçindekiler

Hazarlar

El Amaneser no. 217, p. 20, 8.3.2023 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Kuzarim (Hazarlar) adı, dünya tarihine giren ve Yahudiliğe geçtikten sonra birkaç yüzyıl içinde hiçbir iz bırakmadan tarihten kaybolan bir Türk boyuna verildi. Görünüşe göre çağımızın 6. yüzyılındaki Türklerin tarihini anlatan Çinliler, 'Göktürkler'in bir kolu olan Sabirlerin torunlarının Karadeniz'in kuzeyine yerleştiğini söylüyor ve ilk kez Hazar adını kullanıyorlardı. Sabirler, Sibirya denen bölgeye adını verenlerdir. Kuzari ya da Hazar adının kökü için farklı açıklamalar olduğuna inanılır. Kimileri Kuzari'nin, bir yere yerleşmeden bir yerden başka bir yere gitmek anlamındaki Türkçe 'gezmek' kelimesinden (göçebe, gezer) geldiğini söyler. 'Kaz' kelimesinin başka bir anlamı, uzun boylu olmayan ve çekik gözlü (Çinliler gibi) bir kişidir. Rusçada 'Kazar', Macarcada 'Huszár' denen Hazar kelimesi 'süvari', ata binen anlamına gelir. Türkçede Kaspiya Denizi'ne Hazar Gölü deriz. Muhtemelen Hazarlar Hazar Gölü'nün kıyısına, Karadeniz'in kuzeyine kadar yerleşip bugünkü Ukrayna'nın büyük bir bölümüne hâkim oldukları için.

Bazı tarihçiler Gürcülerin, Ortodoks Hristiyan dinine geçmiş Hazarların torunları olduğunu iddia eder. 'Göktürkler' kolunun parçası olarak, o zamanın İranlıları olan Sasanilere karşı Bizanslılara yardım ettiler. 630 yılında bağımsız bir devlet kurdular ve Kafkasya bölgesinde epey ilerleyip Kırım yarımadasını da sahiplendiler. İran şahı I. Hüsrev şöyle diyordu: 'Benimki gibi üç imparatorluk daha var: Çin imparatorluğu, Roma (Bizans) imparatorluğu ve Hazar imparatorluğu.' Bizanslılarla ilişkiler o kadar iyi oldu ki 732 yılında Çiçek adlı bir Hazar prensesi İmparator Leo'nun oğlu Konstantin ile evlendi ve 'Barış' anlamına gelen İrene adını aldı. Doğan oğulları, Konstantinopolis'teki (İstanbul) Ayasofya'nın imparator kapısının üstündeki mozaikte gördüğümüz IV. Leo ya da 'Hazar Leo' adıyla Bizans İmparatorluğu tahtına geçti. Bu yakın ilişki, Hazarlarla Bizanslıların Arapların bu şehre yaklaşmaması için birlikte savaşmasına yol açtı.

Hazarlar 11. yüzyıla kadar Doğu Avrupa'nın en güçlü ve en kudretli devleti olmayı bildiler, sonra çökmeye başladılar. Çöküşün nedenleri, ülkenin ekonomisinin ve iç birliğinin bozulması, Rusların saldırılarının daha sık ve daha yıkıcı hale gelmesi, Türklerin 'askeri bir ulus' olma kapasitesinin zayıflaması ve Bizanslıların, Hazarların artık aynı güce ve kudrete sahip olmadığını görünce onlara duydukları dostluğu Ruslara duyulan dostluğa çevirmesi ve dostken düşman olmalarıydı. Hazarlar hiçbir edebiyat bırakmadı ve konuştukları dil hakkında hiçbir fikrimiz yok. Bugün akademisyenler Macarca, Bulgarca ve Türkçe karışımı bir dil olması gerektiğini düşünüyor. Yazışmalarını genellikle Yunanca, Arapça ve bazen İbranice yaptılar. Askeri olan otantik Türk boylarının aksine, daha çok ticaretle, el işleriyle, tarımla ilgilendiler. Türk kökenli olarak, Orta Asya halklarının göçebe olma özelliğini tamamen bırakmadılar. Büyük çoğunluk kışın şehirlerde yaşar, ilkbahar gelince yazı keçe çadırlarda geçirmek için yaylalara giderdi. Hazarca 'hukurim' diye söylenen bir kelime 'okurum' anlamına gelir. Kırım ve Polonya Karaylarının Hazarca konuştuğu söylenir.

Devletin başına 'Kağan' denirdi. Kağan unvanı babadan oğula geçer ve bu hanedanı başlatan dişi kurdun mitolojik adı olan Asena hanedanına ait olması gerekirdi. Kağan'ın ilahi bir gücü olduğuna da inanılırdı. Ama bir kuraklık olursa ya da savaş kaybedilirse sorumlu Kağan'dı ve çoğu zaman yaşlılar, ihtiyarlar meclisinin kararıyla idam edilebilirdi. Kağan'ın karısı neredeyse onun eşitiydi ve 'Hatun' denirdi. İyi asker olduklarından Bizansların, Abbasilerin, Sasanilerin saraylarında sadık muhafız olarak pek çok Hazar vardı. Öteki Türk boyları gibi Hazarlar da gündüze, geceye, güneşe, toprağa, göğe, kısacası neredeyse her şeye ilahi bir karakter verdiler. Yöneticiler ve çevresindekiler Moşe Rabenu'nun dinini benimsedi, ama halkın içinde kimi

Ortodoks Hristiyan dinini, kimi Müslüman dinini benimsedi. Böylece devletin dini Yahudilikti, ama öteki tektanrılı dinleri uygulayanlara tam özgürlük bıraktılar.

İki grup Hazar olduğu söylenir. Biri mavi gözlü, sarı saçlı, çok yakışıklı; öteki kara saçlı esmer insanlardan oluşan grup. Görünüşe göre yakışıklılar yöneticiler, yukarıdakiler; esmerler aşağıdakiler, halktı. 10. yüzyılda Irak'ta yaşamış ünlü tarihçi ve gezgin El-Mesudi'ye göre Hazarların başkenti İtil'de 7 yargıç vardı: biri Gök Tanrı'ya inananları yargılıyordu, ikisi Hristiyanların davalarını, öteki ikisi Yahudilerinkini, son ikisi de Müslümanların davalarını yargılıyordu. Yahudilik aralarında genel olarak Kağanlar Bulan ve Ovadya ile gelişti. Ekonomi ticaretti. Kürk, bal, buğday unu, köle ve çok değer verilen bir şey, ürettikleri kılıçları ihraç ediyorlardı. İpek yolu üzerinde olduklarından topraklarından geçen kervanlardan ve sularından geçen gemilerden vergi alıyorlardı. Korudukları halklardan da sabit bir vergi alıyorlardı. Göçebe kökenli olduklarından koyun, keçi, inek ve develerden oluşan sürülere bakmakta uzmandılar. Bastıkları ve 'Yarmak' denen gümüş paraların bir yüzünde Arapça 'Arz-el Hazar' 'Hazar Toprağı', öteki yüzünde 'Musa Resul Allah' 'Moşe Tanrı'nın elçisi' yazıyordu.

Henüz bitmemiş bir tartışma, Aşkenazların Hazarların torunları olduğu ve Yidişin Kırım'da ortaya çıktığı teorisidir. Pek çok ihtilafı olan bir tartışma. Kimi evet diyor, kimi hayır. Bir başka teori de Aşkenaz kelimesine ilk kez Türkiye'nin doğusunda rastlandığını söylüyor. Bilimin bir gün bize doğru cevabı vereceğine inanıyoruz. Kaynak: Wikipedia

↑ İçindekiler

Hazar Yazışması

El Amaneser no. 219, p. 14–15, 10.5.2023 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Hazar yazışması, İspanya'da Kurtuba Halifesi III. Abdurrahman'ın gayriresmi dışişleri bakanı Hasday ben Ezra ben Yitshak ibn Şaprut ile Hazarların kralı ya da Kağanı Yosef arasında MS 950'li yıllarda yapılan haberleşmedir. Hasday ibn Şaprut bir doktor, bir diplomat ve İspanya'daki Yahudi rönesansına yardım eden başlıca kişidir. Bu rönesansa 'Altın Çağ' ya da 'Convivencia' (birlikte yaşama) da denir; Yahudilerin ve Emevilerin birlikte yaşayıp Endülüs'ü çok özel bir uygarlığın merkezi yaptığı dönem. Hasday gençliğinden beri İbraniceyi, Arapçayı, Yunancayı ve yalnızca yüksek rütbeli Hristiyan din adamlarının bildiği Latinceyi çok iyi biliyordu. Tıp okudu ve III. Abdurrahman'ın doktoru oldu; bu kadar yüksek bir görevi üstlenen ilk Yahudi'ydi. Büyük bilgisi, yaşam biçimi, bilgeliği ve kişiliğiyle Halife'nin gözüne girdi ve sadık danışmanı oldu. Yahudi kaldığı ve Müslüman dinine geçmek istemediği için resmen vezir diye anılmadı, ama iyi bir diplomat olarak dışişleri bakanı gibi davrandı.

Çok uzakta, Yahudiler tarafından yönetilen bağımsız bir Yahudi krallığı olduğunu duyunca, elçiler Mar Şaul ve Mar Yosef'in doğruladığı bu krallığın başıyla yazışmak istedi. Hasday onlara Menahem ben Saruk'un iyi bir İbraniceyle yazdığı mektubu verdi; mektupta şöyle der: 'Ben Hasday, Yitshak oğlu, Ezra oğlu, Yeruşalayim'den sürülmüş Yahudi halkına mensup, Sefarad (İspanya) ülkesinde Efendim Kral'ın bir hizmetkârı; uzak bir ülkeden sizin önünüzde yere kadar eğiliyor ve Majestelerinin evine doğru secde ediyorum. Huzurunuza seviniyorum ve ellerimi Gökteki Tanrı'ya kaldırıyorum ki İsrail'deki krallığınızı uzatsın. Bana olan lütfu için Tanrı mübarek olsun. Abdurrahman'ın büyük gücünü bilen yeryüzünün kralları ona armağanlar getirir, değerli armağanlarla onun gözüne girmeye çalışırlar: Frankların Kralı, bir Alman halkı olan Gebalimlerin (Hırvatistan?) Kralı, Konstantinopolis Kralı ve ötekiler. Bütün armağanlar benim elimden geçer ve onlara karşılık armağan vermek benim görevimdir. (Pek çok dil bilen İbn Şaprut elçileri karşılıyordu.) Dudaklarım, şimdiye kadar iyiliğini hak etmediğim halde üzerime yayan Gökteki Tanrı'yı övsün.

'Armağan getiren bu kralların elçilerine, kardeşlerimiz İsrailoğulları hakkında, sürgünden (galut) geriye kalanlar hakkında bir şey bilip bilmediklerini, kölelikten kurtuluş hakkında bir şey duyup duymadıklarını ya da barış içinde yaşayıp yaşamadıklarını hep sorarım. (Hasday, kayıp 10 kabilenin herhangi bir yerde bağımsız bir Yahudi devleti olarak var olup olmadığını öğrenmeye merak sarmıştı.) Sonunda Horasan'dan (İran'da bir bölge) gelen bir elçi (şaliah) bana El Hazar adlı bir Yahudi krallığı olduğunu söyledi. Ama ben bu sözlere inanmadım; gözüme girmek ve lütfumu kazanmak için bana hikâye anlattığını düşündüm; ta ki Konstantinopolis'ten armağanlarla ve krallarının bizim kralımıza bir mektubuyla elçiler gelene kadar. Onlara bu konuyu sordum ve bana şöyle cevap verdiler: "Çok doğrudur ve bu krallığın adı El Hazar'dır. Konstantinopolis'ten çıkıp deniz yoluyla on beş günlük bir yolculuktur; ama kara yoluyla aramızda pek çok ulus vardır. Şimdi hüküm süren kralın adı Yosef'tir. Bazen onun ülkesinden bize gemiler gelir ve bize balık, deri ve her türlü mal getirir. Onlarla işbirliği yapar ve onları onurlandırırız. Aramızda elçiler ve armağanlarla karşılıklı ilişkilerimiz vardır. Çok güçlüdürler ve pek çok kuvvetli ordu beslerler." Bu raporu duyunca sevinçten uçtum, ellerim güçlendi ve umutlarım doğrulandı. Bununla Göklerin Tanrısı'na tapınmak için eğildim. Efendim Kral'ın sağlığı, ailesi ve evi için dua ediyorum. Tahtı sonsuza dek sağlam olsun. Onun ve oğlunun günleri İsrail dünyasında uzun olsun.'

Kral Aron'un oğlu Kral Yosef'ten Ezra oğlu Yitshak oğlu Hasday'a mektup. Yaratan onu cemaatinin başında tutsun. 'Çok güzel yazılmış mektubunuzun bana Eliezer oğlu Yitshak

tarafından getirildiğini bildirmek isterim. Bizi mutlu ettiniz; anlayışınıza ve bilgeliğinize hayran kaldık. Eskiden atalarımız arasında var olan diplomatik ilişkileri pekiştireceğiz ve bu mirası oğullarımıza aktaracağız. (Yosef, Hazarların eskiden İspanya Araplarıyla diplomatik ilişkileri olduğuna inanıyordu.) Mektubunuzda "Hangi halktan, hangi aileden, hangi kabiledensiniz?" diye soruyorsunuz. Bilin ki Yafet'in oğlu Togarma'dan geliyoruz. Atalarımın soy kütüğünde Togarma'nın 10 oğlu olduğunu buldum. Büyüğünün adı "Ujur" (Uygur), ikincisi "Tauris", üçüncüsü "Avar", dördüncüsü "Uauz" (Oğuz), beşincisi "Bizal", altıncısı "Tarna", yedincisi "Hazar", sekizincisi "Janur", dokuzuncusu "Bulgar" ve onuncusu "Sawir" (Sabir) idi. [Bu adlar, eskiden Karadeniz ve Hazar Denizi bölgesinde yaşamış kabilelerin efsanevi kurucularıdır.] Ben yedinci oğul Hazar'ın kolundan geliyorum.

'Atalarım çok kalabalık olmadığı halde Kutsal Mübarek Tanrı'nın onlara, kendilerinden daha güçlü ve daha kalabalık pek çok ulusa karşı savaşları kazanmak için güç, kudret ve enerji verdiğine tanığım. Tanrı'nın yardımıyla onları kovdular ve topraklarına sahip oldular. Bazıları zorla çalıştırıldı ve bugüne kadar çalışmaya devam ediyorlar. Bugün yaşadığım topraklar eskiden Bulgarlara aitti (Volga boyunca). Atalarımız Hazarlar geldi ve onlarla savaştı. Bulgarlar kumsallarımızın kum tanelerinden daha kalabalık olmasına rağmen Hazarlara karşı kendilerini savunamadılar. Böylece toprakları bırakıp o kadar uzaktaki Tuna nehrine kadar kaçtılar. O günden beri Bulgarlar Tuna boyunca, Konstantinopolis yakınına kadar uzanırlar. Bundan sonra, "Bulan" adlı bir kral gelene kadar pek çok kuşak geçti. Bütün ruhu ve kalbiyle Yaratan'a saygı duyan ve inanan bilge bir adamdı; büyücüleri ve putperestleri (elilim) ülkeden kovdu ve O'nun kanatlarının gölgesinde teselli buldu. Ünü kısa zamanda yabancı ülkelere yayıldı. Onu duyan Romalıların ve Arapların kralları, onları kendi dinlerine döndürebilmek için kral ve danışmanlarına büyük zenginlikler ve pahalı armağanlarla elçiler (şagririm) gönderdi. Kral bir Hristiyan rahip ile bir Müslüman kadı getirtti. Ama o — adı her zaman Tanrı'nın adının yanında olsun — bilge biri olarak bir Yahudi âlim (melumad) de aratıp buldurdu; üç dinin bilgelerini topladı ve her birinin kanıtlarını (taanot) açıklamalarını istedi. Her bilge ötekilerin kanıtlarının yalan olduğunu söylemeye başladı, öyle ki anlaşamadılar. Bunu gören kral onlara evlerine dönmelerini ve üç gün sonra gelmelerini söyledi.

'Üçüncü gün Kral bilgelere tartışıp üç dinden hangisinin en iyisi olduğuna karar vermelerini söyledi. Bir sonuca varmadan aralarında kavga etmeye başladılar. Sonunda Kral Hristiyan rahibe sordu: "Yahudilerin ve Müslümanların dini hakkında ne düşünüyorsun? Hangisi tercih edilir?" Rahip cevap verdi: "Yahudilerin dini Müslümanlarınkinden iyidir." Sonra Kral kadıya dönüp Yahudilerin dininin Hristiyanlarınkine tercih edilip edilmeyeceğini sordu. Kadı cevap verdi: "Yahudilerin dini tercih edilir." Bunun üzerine Kral dedi ki: "Böylece ikiniz de Yahudilerin dininin en iyisi olduğunu kabul ettiniz. Sonuç olarak Tanrı'nın merhametine ve Her Şeye Kadir'in gücüne güvenerek, Avraam'ın dini olan İsrail'in dinini seçiyorum. Güvendiğim ve kanatlarının gölgesinde teselli bulduğum bu Tanrı bana yardım ederse, bana vaat ettiğiniz altın ve gümüş hazineleri zahmetsizce verebilir. Şimdi evlerinize barış içinde dönebilirsiniz." O andan itibaren Her Şeye Kadir, Bulan'a yardım etti, onu güçlendirdi ve teselli etti. Kendisi, hizmetkârları, muhafızları ve bütün halkı brit mila oldu. (Arap kaynakları kralın ailesinin ve soyluların Yahudi olduğunu, ama bütün halkın olmadığını doğrular.) Sonra Bulan, ona Tora'yı açıklamaları ve dini kuralları belirlemeleri için İsrail'den bilgeler getirtti. O zamandan beri bu dine bağlıyız. Tanrı'nın adı mübarek, hatırası sonsuza dek övülmüş olsun. Atalarımın bu dine girdiği günden beri İsrail'in Tanrısı bütün düşmanlarını alçalttı ve çevremizdeki bütün halkları, ister Hristiyan, ister Müslüman, ister pagan olsunlar, boyun eğdirdi. Bugüne kadar hiçbiri bize karşı başını kaldıramadı. [Mektup 960 yılı dolaylarında yazıldı; 9 yıl sonra Yosef Ruslara karşı savaşı kaybetti.]

'Bulan'dan sonra torunlarından "Kral Ovadya" adlı biri krallığı yeniden düzenledi ve Yahudiliği uygun ve doğru biçimde yerleştirdi. Sinagoglar ve yeşivalar inşa etti, altın ve gümüşle ödüllendirilen bilgeler getirtti. (Muhtemelen bu bilgeler Bağdat'tan ya da Konstantinopolis'ten geldi.) Ona Tora'yı, Mişna'yı, Talmud'u ve Alaha'yı açıkladılar. Kral Tanrı'nın gerçek bir hizmetkârıydı. Ovadya'dan sonra oğlu Hezekya, ondan sonra oğlu Manase, ondan sonra Ovadya'nın kardeşi Hanuka, sonra oğlu Yitshak, onun ardından oğlu Zevulun, sonra oğlu Moşe, sonra oğlu Nisim, sonra oğlu Aaron, sonra oğlu Menahem, sonra oğlu Binyamin, sonra oğlu II. Aaron ve nihayet ben, Kral II. Aaron'un oğlu Yosef; ben kralım, kral oğluyum, kral soyundanım. Hiçbir yabancı atalarımın tahtına çıkamaz. Oğul babasının ardından gelir. Bu bizim geleneğimiz ve varoluşlarından beri atalarımızın geleneğiydi. Bütün kralları atayan O'nun sevgi dolu iradesi olsun ki krallığımın tahtı bütün sonsuzluk boyunca sürsün. Bana ülkemi ve imparatorluğumun büyüklüğünü sordunuz. Size bildirmek isterim ki bilinen adı İtil ya da Volga olan bir nehrin kıyısında yaşıyorum. Nehrin sonunda Hazar Denizi ya da Hazar gölü vardır. Nehrin kaynağı (makor) doğuda, dört aylık yolculuk mesafesindedir. Nehir boyunca açık ve surlu şehirlerde pek çok kabile yaşar. Unutmayın ki İtil ya da Volga nehrinin deltasında yaşıyorum ve Tanrı'nın yardımıyla nehrin deltasını koruyorum; gemileriyle Hazar Denizi'ne gelen Rusların Müslümanlarla temas etmesine izin vermiyorum. Aynı şekilde kara yoluyla gelen Müslümanların düşmanlarının, Hazar Denizi'nin üstündeki Kafkasya'nın kapısı Derbent'e kadar girmesine izin vermiyorum. Onlarla savaşmak zorundayım; çünkü onlara en küçük fırsatı verirsem Müslümanların bütün bölgesini Bağdat'a kadar yok edecekler.

'Bana nerede yaşadığımı sordunuz. Size diyeyim ki Tanrı'nın lütfuyla üç başkentin bulunduğu nehir boyunca yaşıyorum. Kraliçe, benim doğduğum şehir olan bunlardan birinde yaşar. Şehir oldukça önemlidir; elli "fersah" (bir kişinin bir saatte yürüyebileceği mesafe, 5,5-6 km) çapında yuvarlak biçimde kurulmuştur. (Kral Volga'nın ortasındaki bir adada yaşıyordu.) Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar ikinci şehirde yaşar. Onlarla birlikte bütün uluslardan pek çok köle vardır. Neredeyse sekiz "fersah" eninde ve boyunda bir şehirdir. Üçüncüsünde oğullarım, görevlilerim, hizmetkârlarım ve yakınlarım yaşar. O da üç "fersah" çapında yuvarlak bir şehirdir. Nehir surların arasından geçer. Kış konutumdur. Nisan ayından sonra şehri bırakırız ve herkes tarlalarında ya da bağlarında işine gider. Mektubunuzda benimle karşılaşmak istediğinizi söylüyorsunuz. Ben de sizin hoş yeteneğinizi ve bilgeliğinizin ender güzelliğini görmeyi çok isterdim. Sizinle birlikte olmama ve hoş yeteneğinizi seyretmeme izin verilseydi, siz babam olabilirdiniz, ben de oğlunuz olabilirdim. Bütün halkım sizin tavsiyelerinizle yönetilsin ve ülkemi sizin sağduyulu öğütlerinizle yönetebileyim.' Kaynak: Wikipedia

↑ İçindekiler

Moriya Dağı

El Amaneser no. 226, p. 20, 13.12.2023 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Genel tarih, Yahudilerin Bet Amikdaş'ın bu dağına bazen çıkabildiği, bazen de orada bulunmalarına izin verilmediği olaylarla doludur. Tapınağın ikinci yıkılışından Bar Kohba isyanına kadar hiçbir kısıtlama yoktu. Ama MS 135 yılındaki bu isyanla İmparator Hadrianus bu yere girişi yasaklamaya karar verdi. Bu yüzden Yahudiler, Moriya Dağı'nın ve Tapınak kalıntılarının çok iyi görüldüğü Zeytin Dağı'na çıktılar. Roma İmparatorluğu'nun başkentini 4. yüzyılda İtalya'daki Roma şehrinden, İstanbul şehrimizin ilk adı olan Byzantion'a taşıyan İmparator Konstantin, Yahudilerin Moriya Dağı'na yılda yalnızca bir gün, Tişa beAv günü girmesine izin verdi. Konstantin'in yeğeni, Dönek (Hristiyanlığı reddeden) olarak bilinen İmparator Julianus, 363 yılında Yahudilere tam özgürlük verdi ve hatta imparatorluk hazinesine üçüncü Tapınağı inşa etmek için fon toplama emri verdi. İster bunu istemeyen Hristiyanların duaları yüzünden, ister Maşiah gelmeden önce bir Tapınak istemeyen Yahudilerin duaları yüzünden, inşaat çalışmaları devam etmedi. Yeruşalayim'i ziyaret eden Hristiyan hacılar, gübre dökmek için kullandıkları dağa hiç önem vermediler.

Yahudilerin o dönemde Yeruşalayim'den uzaklaşmadığını biliyoruz; çünkü İmparatoriçe Evdoksiya (401-460) Yeruşalayim'e hac yaptığında, Moriya Dağı'na çıkmak için iznini alabilen Yahudiler tarafından büyük coşkuyla karşılandı. Bu haber öteki cemaatlere ulaşınca, aynı yıl Sukot'u kutlamak için 100.000'den fazla Yahudi Yeruşalayim'e geldi. Ama yine Hristiyanların protestoları, Müslümanlar gelene kadar Yahudileri Yeruşalayim'den sürmeye yetti. Bu arada Sasanilerin, Kral II. Hüsrev ile ve 30.000 Yahudi'nin yardımıyla Yeruşalayim'e girdiği (MS 613-615) kısa bir özgürlük dönemi oldu. Ama ünlü Bizans imparatoru Herakleios geri döndü (MS 629) ve şehri Halife Ömer'in Müslüman ordusuna bıraktı (MS 638-1099). Tişa beAv gibi bazı ibadetlerde çok tanınan klasik litürji dizeleri olan pek çok 'piyut' yazmış Bizanslı bir haham olan Rabi Eleazar ben Kalir (MS 570-640) bu bilgileri doğrular.

Ömer'den 50 yıl sonra Şam'ın Emevi yöneticileri, tek geliri hac olan Mekke'nin ekonomisine zarar vermek için, hacıları Mekke yerine oraya çekmek amacıyla Moriya Dağı'nın kayasının üstüne altın kubbe biçiminde çatısı olan görkemli bir yapı inşa ettiler. Yahudilere, dağın başka bir bölümünde de olsa, bir sinagog inşa etme izni bile verildi. 940-960 yılları arasında Yeruşalayim'de yaşayan Salamon be Yeroham adlı bir Karay, Yahudilerin bu Dağ'da dua etmek için hiçbir kısıtlamaları olmadığını yazar. Bu dönemde Yeruşalayim'deki Müslümanlar ne Hristiyanların ne de Yahudilerin dini yapılarına zarar verdi, ne de onlara el koydu. Ama 1071'de Selçuklular Yeruşalayim'e girince, görünüşe göre Hristiyan yapılarına hem zarar verdiler hem el koydular. Bu, Papa II. Urban'ın 1095 yılında Yeruşalayim'i 'kâfirler'den kurtarmayı istemesine yol açtı. Bu da ilki 1099'da olan ve şehrin bütün Müslümanlarıyla Yahudilerinin katledildiği 'Haçlı Seferleri'ne neden oldu. Bu dağa girişin Hristiyan olmayanlara izin verilmeyeceğini ilan etmelerine rağmen, Maimonides 1165 yılında bu Dağ'da dua ettiğini yazar; orada bulunan Tudelalı Binyamin de Yahudilerin Moriya Dağı'nda dua ettiğini söyler.

1187 yılında Yeruşalayim, bütün inançlara özgürlük veren Selahaddin tarafından kurtarıldı. Ama kısa zamanda hahamlar arasında, Yahudilerin Kutsalların Kutsalı'na basmama korkusuyla Dağ'a çıkıp çıkmamaları gerektiği tartışmaları başladı. Kimi, Bet Amikdaş olmadan Dağ'ın kutsal bir yer sayılmaması gerektiğini söylüyordu. Kimi de Dağ'a Maşiah geldikten sonra çıkılabileceğini savunuyordu. Osmanlı döneminde Sultan Süleyman şehrin surlarını onardı ve Yahudilerin yalnızca Frenklerin 'Ağlama Duvarı' dediği Kotel aMaaravi'nin önünde dua etmesine izin verdi,

daha yukarı çıkmamalarını istedi. Kırım Savaşı'ndan sonra İngilizlerin talebiyle Osmanlı makamları, yalnızca Müslümanlar için kutsal gün olan Cuma hariç, herkesin Dağ'a çıkabilmesine izin verdi. Bu özgürlük olmasına rağmen hahamlar Yahudilerin bu özgürlüğe sahip olmasını kesinlikle reddetti. Bu pek kabul görmedi; çünkü Moses Montefiore'nin de, Baron Edmond de Rothschild'in de, daha pek çoklarının da bu redde aldırmadığını biliyoruz.

19. yüzyılda Vilna Gaonu Eliyahu ben Şlomo Zalman'ın öğrencileri Yeruşalayim'e vardılar ve kendilerini 'Ultra Ortodoks' sayan 'Haredim' dediğimiz mezhebin çekirdeğini oluşturdular. Onlar Yahudilerin Moriya Dağı'na çıkmasına tamamen karşıydılar ve hâlâ karşılar. 1948 Bağımsızlık Savaşı'nda bu bölgedeki Yahudi gizli kuvvetlerinin komutanı General David Şaltiel yeri yabancılardan temizledi, ama bu yer kutsal olduğu için uzaklaşmak zorunda kaldı ve Ürdün kuvvetleri Yeruşalayim'in büyük bir bölümünü, elbette kutsal dağı da sahiplendi. 1967'de Altı Gün Savaşı'nın ikinci gününde bu bölgenin komutanı Albay Mordehay Gur bütün dünyaya, 'Moriya Dağı, kaybedilişinden 2000 yıl sonra artık Yahudi halkının kontrolü altındadır' diye ilan etti. Rav Şlomo Goren, bir kolunda Tora rulosu, öteki elinde şofar ile aynı ilanı yaptı. 2000 yılı intifadasıyla Dağ yeniden Müslüman olmayanlara kapatıldı ve 2003 yılında, ne Hristiyan cemaatinin ne de Yahudi cemaatinin dua etmemesi koşuluyla yeniden herkesin ziyaretine açıldı. Kaynak: F.M. Loewenberg

↑ İçindekiler

Nuremberg Mahkemesi

El Amaneser no. 231, p. 20, 8.5.2024 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Nuremberg mahkemesinde Alman hükümetinden, ordudan, doktorlardan, iş adamlarından yaklaşık 200 kişi İkinci Dünya Savaşı'nda yaptıkları yüzünden suçlu olarak yargılandı. Rudolf Hess, Hermann Göring gibi Nazi partisinin liderleri, Şoa sırasında insanlığa karşı işledikleri suçlardan yargılandı. Liderlerin çoğunun saklandığını ya da Almanya dışına kaçtığını biliyoruz. Bazıları daha sonra yakalanıp yargılandı; Eichmann gibi. Bu mahkeme, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin kontrolündeki bir Alman şehri olan Nuremberg'de kuruldu. Bu mahkemeyi kurmak için anlaşan dört devlet Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Fransa geçici hükümetiydi. Bu davada dört konu yargılandı: komplolar, barışa karşı suçlar, savaş suçları ve en önemlisi, insanlığa karşı suçlar. Bu Nuremberg davası, Birleşmiş Milletler'in soykırım sözleşmesi (1948) ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948) gibi bazı uluslararası haklara yol açtı.

Bu dava için Müttefikler aday olan öteki üç şehir arasından Nuremberg'i seçti. Öteki üçü Leipzig, Münih ve Lüksemburg'du. Nuremberg kararının iki nedeni vardı: Nazi partisinin faaliyetleri Nuremberg'de başlamıştı; ve şehir tamamen yıkık olmasına rağmen Adalet Sarayı binası, Grand Hotel ve Belediye binası neredeyse sağlam kalmıştı. İlk antisemit yasaların 1935'te ilan edildiği yer de Nuremberg'di. Amerikalılar elektrik, su, telefon ve tramvayı getirdiler. Gazeteciler arasında Fransa'da yaşayıp ölmüş ve Fransız Akademisi üyesi olmuş çok ünlü bir Yahudi yazar olan Joseph Kessel (1898-1979) vardı. Kitapları arasında 'Gündüz Güzeli' (Belle de Jour), Luis Buñuel ve Catherine Deneuve ile film oldu. Fransız Akademisi'ne kabul edildiğinde kılıcını büyük bir Magen David ile süslettirdi; Akademi'de hiç görülmemiş bir şey. Bir başka Yahudi gazeteci Markus Wolf'tu (1923-2006). Almanya'da doğdu; Hitler iktidara gelince ailesiyle İsviçre'ye, Fransa'ya ve sonunda Rusya'ya göç etti. Diplomatik kariyere girdi ve Doğu Almanya Gizli Polisi'nin yöneticisi oldu.

Üçüncü bir Yahudi gazeteci, 'Vadim O Kadar Yeşildi ki' (How Green Was My Valley) kitabıyla tanınan ünlü İngiliz yazar Richard Llewellyn'di (1906-1983). Richard yıllarca Eilat'ta yaşadı ve Dublin'de öldü. Viyana'da doğup İngiltere'de Cambridge'de ölen, Alman Yahudisi Margit Herzfeld'in kızı gazeteci Gitta Sereny (1921-2012) genel olarak Şoa üzerine yazdı. Calabi doğumlu ve Bruno Zevi ile evli gazeteci Tullia Zevi (1919-2011), İtalya Yahudi Cemaatleri Birliği'nin başkanı ve İsrail gazetesi Maariv'in muhabiriydi. Savcı olarak, Viyana'da doğmuş ve 1938'de Fransa'ya sığınmış bir Yahudi olan Bernard B. Fall (1926-1967), hayatını Amerika Birleşik Devletleri'nde hukuk profesörü olarak geçirdi. Vietnam'da öldü. Bir başka savcı Adrian S. Fisher'dı (1914-1983). Üçüncü bir avukat David Daniel Marcus'tu (1901-1948). Amerika Birleşik Devletleri ordusunda bir albay olarak, Ben Gurion'un davetiyle şehrin savunmasını örgütlemek için Yeruşalayim'e gitti ve İsrail Devleti'nin ilanından bir ay sonra, 1948'de Abu Goş savaşında öldü. Bu köye bu ad, toprağın sahiplerinin adı Abu Goş olduğu için verildi, ama eskiden 'Karyat Anab' (Kiryat Anavim), (Üzüm Köyü) deniyordu.

Fransız grubunun avukatları arasında, Dördüncü Fransız Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Vincent Auriol ile birlikte çalışmış Yahudi Joe Nordmann (1905-2010) vardı. Aynı Fransız ekibinden bir başka Yahudi avukat Léon Poliakov'du (1910-1997). Léon, Rusya'da St. Petersburg'da doğdu. Ailesi Rus devriminden kaçmak için Paris'e göç etti. Hukuk okudu ve Şoa tarihinin öncüsü oldu. Ünlü Haham Schneour Zalman Schneersohn'un sekreteri olarak, Haham'ın kuzeniyle birlikte CDJC'yi (Centre de Documentation Juive [...]) kurdu. Bu mahkeme çok önemli bir

yeniliğe, yani aynı anda çeviri olan simultane çeviriye neden oldu. Dört ülkenin — Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Rusya ve Fransa — yargıçları olsun, savcıları olsun, bu dört ülkenin avukatları olsun, Alman suçlular olsun, konuşulanları duymak için kulaklık takarak kendi dillerinde duyabildi, anlayabildi ve konuşabildi. Yahudi halkının yok edilişi için 'Soykırım' (Jenosid) kelimesini icat eden, danışmanlardan Raphael Lemkin'di. Yunancada 'Genos' kelimesi 'halk' ya da 'ırk' demektir. Latincede 'Cide' kelimesi 'katliam' demektir. 'Jenosid' kelimesi oradan çıktı. Bir Daha Asla.

↑ İçindekiler

Ivan Moscovich

Şalom (Judeo-Espanyol), 24.7.2024 · orijinal

Ivan Moscovich 1926'da, o zamanki Yugoslavya'nın bir şehri olan Novi Sad'da doğdu. Yahudi anne babası Macaristanlıydı. Ünü, bugün bile olumlu sayılan pek çok oyun ve eğitici oyuncak icat etmesinden gelir. Geçen yıl, 2023'te, 96 yaşında öldü.

1943'te Auschwitz'e, Bergen-Belsen'e ve iki kampa daha kapatıldı. Savaşın sonuna kadar sağ kaldı, toparlanmak için bir süre İsveç'te yaşadı, öğrenimini Belgrad Üniversitesi'nde bitirdi ve İsrail'e yerleşti.

95 yaşında New York'taki Ulusal Matematik Müzesi'nde bir sanat sergisi açtı. Figürler mekanik olarak ve matematik kurallarıyla yapılmıştı.

İnsanla makine arasındaki işbirliğiyle yapılmış sanat eserleri. Bu eserler Ivan Moscovich'in icat ettiği 'Harmonograf' adlı bir makineyle yapıldı; kendisi de matematik sanatına derinden bağlıydı.

Bu makinenin önemli bir özelliği, hiçbir figürün birbirine benzememesi, her birinin bağımsız olmasıdır. Ivan Moscovich'in matematik sanatına bu ilgisi biraz tuhaf görünüyor; çünkü matematik var olan her şeyi kesinlikle analiz edip sınıflandırmamıza yardım eder. Ama Prof. Marshall McLuhan'a (interneti keşfedilmesinden 30 yıl önce öngörmüş Kanadalı bir Yahudi) göre sanat, yapılabilecek her şeyi üretmektir.

İsrail'de bilim araştırmacısı olarak çalıştı ve 1964'te Tel Aviv'de 'Bilim ve Teknoloji' müzesini kurdu. Bu müze çok uzun yaşamasa da, San Francisco'daki 'Exploratorium' ve Manhattan'daki 'MoMath' gibi bilim müzelerinin bütün dünyada açılmasına yol açtı. Bu ünlü merkezin dışında eserleri Berlin'in, Londra'nın ve daha pek çok başkentin müzelerini süsledi. Bu sergiler sayesinde Holokost'un pek farkında olmayan bugünün kuşakları bu konuyla, hele bu kadar az kalan bu hayatta kalanlar aracılığıyla ilgilenmeye başlıyor. Eserleri 4 yaşındaki çocuklardan 104 yaşındakilere kadar neredeyse herkesin ilgisini çekti. Moscovich, 'matematiğin, bilimin ve sanatın bu kadar uyumlu bir biçimde karışması nadir bir şeydir' diyor.

Yıldızı, Los Angeles'ta bir Çin lokantasında tatlı niyetine yediği bir kurabiyenin içinden çıkan bir kâğıttaki şu öğütle parladı: 'Fikirlerini sat, çünkü hiç kuşkusuz kabul edilecekler.' Matematik, bilim ve sanata dayanan oyunlar ve oyuncaklar icat etmeye böyle başladı. Ama şunu eklemeyi de unutmuyor: 'Hayatta her şey birbirine bağlıdır. Auschwitz'de, Bergen-Belsen'de ya da öteki kamplarda olmasaydım ve umudum, yaşamak için bir amacım olmasaydı, aynı Moscovich olur muydum bilmiyorum. Savaştan sonra 43 yaşında intihar eden Primo Levi'nin yaşadığı belirtilerin aynısını ben de yaşadım. Ama ben kurtuldum, çünkü içimi dökmeye ihtiyacım vardı ve bu beni bir mucit yaptı.'

↑ İçindekiler

Hitler'i Öldürmek

Şalom (Judeo-Espanyol), 14.8.2024 · orijinal

1933'te bazı Amerikalı Yahudiler Hitler'i öldürmek için planlar yaptı. Bunu öğrenen Amerikan makamları, Alman liderin Amerikalılar tarafından öldürülmesinin uluslararası bir skandal olabileceğini düşünerek kaygılandı.

23 Mart 1933'te Daniel Stern adlı biri Washington DC'deki Almanya büyükelçisine şu mektubu yazdı:

'Sayın Bay,

Başkan Roosevelt'ten, hükümetinizin Almanya'daki Yahudilere yaptığı aşağılamaları protesto etmesini ve bu zulmü derhal ve tamamen bitirmesini istedim. Başkan herhangi bir açıklama yapmazsa, Hitler'i öldürmek için Almanya'ya gideceğimi size bildiririm.

Saygılarımla,

Daniel Stern.'

Büyükelçi bu mektubu Amerikan Dışişleri Bakanı Cordell Hull'a götürdü, Bakan da mektubu Başsavcı Homer Cummings'e iletti. Alman Büyükelçisi Friedrich Wilhelm von Prittwitz, Hitler'in Şansölye olmasını protesto ederek Nisan 1933'te görevinden istifa etmiş olsa da, Alman diplomatlar bu tehdidin ciddiye alınmasını istedi.

Bir yandan, iktidara yeni seçilmiş ve o yılların Amerikan buhranı sorunu kafasında olan Başkan Roosevelt'in ne Almanya Yahudilerine yapılan zulümle ne de Hitler'in Şansölye olmasıyla hiç ilgisi yoktu. Öte yandan Yahudi cemaatinin militanları New York, Chicago, Cleveland, Detroit ve başka şehirlerdeki Alman konsoloslukları önünde mitingler düzenledi. Bu havada Amerikan Hükümeti tehdidi ciddiye aldı. Bu yüzden Başsavcı Cummings, o zaman soruşturmalar genel müdürü olan ve daha sonra F.B.I.'ın, Federal Soruşturma Bürosu'nun kurucusu olan J. Edgar Hoover'a başvurdu. Tanınmayan bir gangster olan Daniel Stern'i bulmak için Meyer Lansky, Bugsy Siegel, Dutch Schultz, Lepke Buchalter gibi ünlü Yahudi gangsterlerle temasa geçtiler; ama hiçbiri Daniel Stern'i duymamıştı; tam tersine bu komploya katılmaya pek hevesliydiler, ama benzer bir komplonun yürüttükleri gizli faaliyetlere zarar verebileceği için vazgeçtiler.

F.B.I. arşivlerinde 65-53615 numaralı dosya, Amerikan Adalet Bakanlığı tarafından bastırılan ve böylece Hitler'in hayatını İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar kurtaran bu komployu çok iyi ve pek çok ayrıntıyla açıklıyor.

Kaynak: Robert Rockaway, Claire Levenson

↑ İçindekiler

Sinagog

El Amaneser no. 237, p. 9, 13.11.2024 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Sinagogun, Bet Amikdaş'ın yıkılışından sonra Yahudi halkını birleşik bir cemaat olarak bir arada tutan Yahudi cemaatinin dini ve toplumsal merkezi olduğunu biliyoruz. Ama bugün Sinagogun varlığının ne zaman başladığını pek iyi bilmiyoruz. Sinagog kelimesi 'toplanma yeri' anlamına gelen Yunanca bir kelimedir. Yunancada aynı şeyi söyleyen başka bir kelime vardır: 'Eklezya', 'toplanma yeri'. İbranicede 'Beyt Keneset' 'toplanma evi' ya da 'Beyt Tefila' 'dua evi' deriz. Ladino'da, 'Kahal'ın ya da insan grubunun toplandığı yer anlamına da gelen 'Kehila' deriz. Türkçede toplanma yeri anlamına gelen 'cami' deriz. Bu kelimenin kökü, şeylerin ya da kişilerin 'toplamı' anlamına gelen 'cem'dir. Böylece Sinagog dua evi, cemaat merkezi, cemaatin buluştuğu ev, bayramları hep birlikte kutlamak ya da bir cenazenin yakınlarını teselli etmek için bir yer, hayır ve dindarlık yeri olarak hizmet etti. Böylece Sinagog, Yahudi'nin hayatında çok köklü bir yenilik oldu; çünkü dualar ya da toplumsal etkinlikler için daha çok insanla bir araya gelmeye başladı; yalnızca Koanim ve Leviim gibi görevlilerin girdiği Bet Amikdaş'ta bunu yapamazlardı.

Akademisyenlerin büyük çoğunluğu Sinagogun Babil sürgünüyle, çocuklara Tora'yı öğretmek, gelenekleri sürdürmek ve kaybolmamalarına dikkat etmek için başladığını düşünür. Akademisyen Aharon Openheimer bu teoriye katılmıyor; sürgün dönemini ele alan Talmud Bavli'nin bu olaydan 1000 yıl sonra yazıldığını ve bu döneme ilişkin hiçbir arkeolojik kanıt olmadığını söylüyor. İkinci bir teori, Sinagogun MÖ 5. yüzyılda Babil'den dönen Ezra ve Nehemya ile başladığını söyler. Ismar Elbogen'e göre Ezra'nın dönemi, Tora okuma töreni gibi Sinagog litürjisinin gelişmesine hizmet eden dönemdi. Üçüncü bir teori, Sinagogun Helenistik dönemde (MÖ 4. yüzyıl) Mısır'da başladığını söyler. Rahel Hahlili'ye göre 'Sinagog' yazıtına ilk kez orada rastlandı.

Dördüncü bir teori, Sinagogun Haşmonayim döneminde Ferisilerle başladığını söyler. Beşinci teori, Sinagogun Yeruşalayim'in MS 70 yılındaki düşüşünden sonra geliştiğini söyler. Gerçek şu ki Sinagog, Yeruşalayim'in düşüşünden epey önce var olmuş olmalı: filozof Philo'nun yazılarına, tarihçi Josephus'a ve Makabiler kitabına göre, Tapınağın MS 70 yılında Romalılarca yıkılışından 150 yıl önce bile var olan Davut Şehri Sinagogu gibi, hem Filistin'de hem diasporada sinagoglar vardı. Yazılara göre bu Sinagogun dua için, Tora öğretmek için ve hatta uzaktan gelip kalacak yeri olmayan insanlar için hizmet verdiğini biliyoruz. Bütün bu teoriler içinde, arkeolojik kalıntılarla kanıtlanmış olan Diaspora'nın Helenistik dönemi teorisi bizi ötekilerden daha çok ikna ediyor. Galut'taki Yahudi cemaatinin, siyaseti, litürjiyi, toplumsal hayatı, eğitimi, adaleti ve manevi hayatı göz önünde tutarak Sinagogu Yahudi kimliğinin geleneklerinin korunduğu yer haline getirdiğini söyleyebiliriz. Kaynak: Bar Ilan Üniversitesi'nden S. B. Jang

↑ İçindekiler

İspanya'da Yahudiler

El Amaneser no. 242, p. 18–19, 16.4.2025 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

İspanya'daki Yahudi varlığından söz eden pek çok efsane vardır ve en eski efsane bize Yahudilerin İspanya'ya Kral Şelomo döneminden itibaren gitmeye başladığını söyler. Görünüşe göre Sami bir halk ve iyi denizciler olan Fenikelilerin, bugün İspanya ve Portekiz adlı iki ülkenin bulunduğu İber yarımadasında kolonileri vardı. Efsane, ünlü tüccarlar olan bazı Yahudilerin Fenikelilere karışıp İspanya'da kaldığını söyler. Bu efsaneyi destekleyen ne arkeolojik ne tarihi hiçbir kanıt yoktur. Ve Kral Şelomo döneminde Yahudilerin Bet Amikdaş'tan bu kadar uzaklaşacağına inanmıyoruz. Bir başka efsane, Babil kralı Nabukadnezar'ın MÖ 6. yüzyılda Bet Amikdaş'ı yıktıktan sonra Yahudi köleleri İspanya'ya kadar götürdüğünü söyler. İlginç olan, bu efsanelerin saçma görünseler de Yahudiler ve Hristiyanlar arasında epeyce inanan bulmasıdır; çünkü Sefarad Yahudilerinin Yeşu'nun çarmıha gerilişinden önce orada olduğunu, daha doğrusu Yahudilerin Hristiyanlığın gelişinden önce İspanya'da bulunduğunu gösterirler. Böylece onu öldüren suçlular değillerdir; Hristiyanların her zaman kullandığı bir teori.

Tanah'ın bazı bölümlerinde Tarşiş adına rastlarız. İster 'Şemot' (Çıkış) ya da 'Vayikra' (Levililer) bölümünde, ister Krallar kitaplarında ya da Şir aŞirim'de, bu ad İspanya'da Endülüs'te Guadalquivir yakınındaki Tartesos ile özdeşleştirilebilecek bir şehrin adı olarak görülür. Görünüşe göre Fenikeliler ticaret yapmak için, Asur metinlerine göre zengin gümüş madenlerinin olduğu Tarşiş'e sık sık geliyordu, ama coğrafi olarak bu şehrin nerede olduğu pek bilinmiyor. Öte yandan Tarşiş adı, Türkiye'de Adana yakınındaki 'Tarsus' adıyla karıştırılır. Aynı Tarşiş adı Tora'da Noah'ın torunlarından biri olarak geçer. Her ne olursa olsun, İspanya'daki ilk Yahudilerin, zamanla İspanya Yahudiliğinin başkenti olan Kurtuba'nın güneyindeki Tarşiş'te olduğu söylenebilir.

İspanya'nın İbranicedeki adı Sefarad'dır. Bu ada ilk kez peygamber Ovadya'nın kitabında rastlarız. Şöyle der: 'SEFARAD'da bulunan Yeruşalayimliler güneydeki şehirlere sahip olacak ve kurtarıcılar Siyon dağına çıkacak.' Muhtemelen Peygamber Ovadya ya da bu kitabı yazan kişi MÖ altıncı yüzyılda İspanya'yı düşünmüyordu. Olan şu ki Sefarad'ın bulunduğu yerin hiçbir tasviri elimizde yok; çünkü Tanah'ta Sefarad adına ikinci bir kez rastlamıyoruz. Yalnızca Mezopotamya'da bulunan ve Aramice gibi ortak dil olan Akadca yazılmış bazı metinlerde, Lidyalıların başkenti olan Sardes şehrini belirtmek için 'SPARD' adına rastlıyoruz. Sardes İzmir'e çok yakındır. 'Sikke' dediğimiz şey ilk kez orada basıldı (Kastilyancada 'akunyar' parayı damgalamak demektir). Bütün dünya sikke yapma biçimini Lidyalılardan kopyaladı. Perslerin o dönemde, MÖ 4. yüzyılda Helenistik uygarlığı getiren Büyük İskender'in gelişine kadar hem Mezopotamya'da hem Anadolu'da olduğunu da biliyoruz. Aramice, İbranice gibi yalnızca ünsüzlerle yazılır; öyle ki Spard, 'şin', 'pe', 'reş', 'dalet' ile yazılıyordu. 'Pe' harfinin 'fe' olarak da telaffuz edildiğini biliyoruz. Bu yüzden 'Spard' kelimesi 'sefarad' ya da 'Sefarad' diye okundu. 1916'da arkeolog E. Littmann, iki dilde, Yunanca ve Aramice yazılmış kil bir tablet buldu. Aramice bölümde Sardes'in adı S.P.R.D olarak yazılıydı.

Talmud'da, dünyanın sınırında, İsrail topraklarından bir yıllık yolculuk mesafesinde bir ülke olan 'Aspamya'dan söz edilir. Açıkça İspanya'yı adlandırmanın özel bir biçimiydi. Ama Sefarad'ın MS 6. yüzyıldan sonra İspanya olduğuna inanılıyor. İspanya'da Yahudilerin varlığına dair en eski belge, bize İmparator Caligula tarafından karısı Herodia ile İspanya'ya sürülen Herodes'ten söz eden Yahudi tarihçi Flavius Josephus sayesindedir. Muhtemelen Herodes'in Yahudi dostları ve yakınları ona İspanya'ya kadar eşlik edip orada kaldılar ve bu, İspanya'daki Yahudi varlığının

başlangıcı olabilir. Öte yandan Tarsus doğumlu Şaul adlı bir haham olan ve Yeşu'nun ölümünden sonra fikirlerinin propagandasını yapmaya başlayan Aziz Pavlus, mektuplarında o dönemde Anadolu'da ve gittiği öteki yerlerde var olan sinagoglarda bulunduğunu yazar. Görünüşe göre İspanya'ya da gitti. Ünlü İspanyol yazar Luis García Iglesias bize benzer bir şey söyler: Aziz Pavlus'un önce Yahudi'yi, sonra ötekileri eğitme âdeti ve niyeti vardı. Öyle ki Aziz Pavlus'un gelişinden önce bile İspanya'da Yahudi cemaatlerinin var olması gerektiğini kabul etmek normaldir.

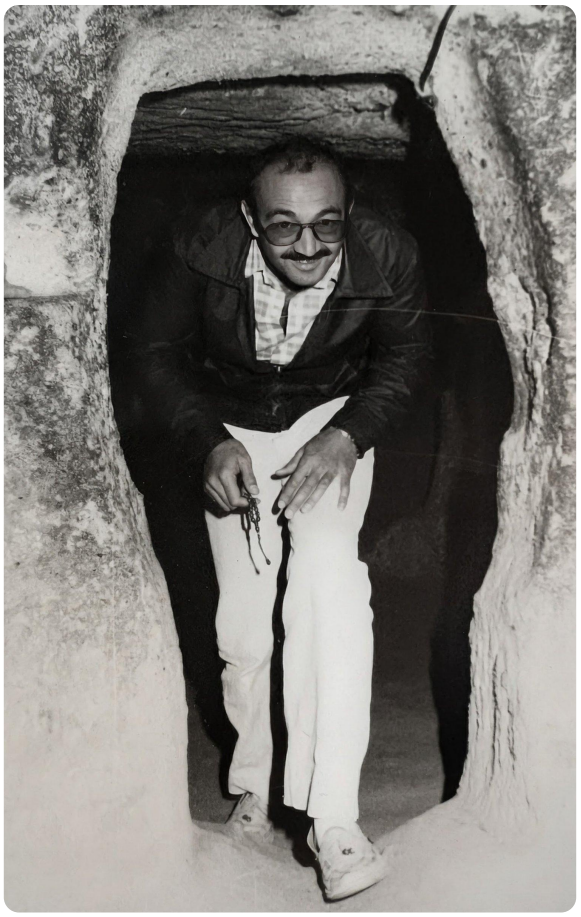
İspanya'daki Yahudi varlığına dair elimizdeki en eski kanıt, İspanya'ya ait üç Balear adasından biri olan Akdeniz'deki İbiza'da bulunan, üzerinde İbranice bazı harfler olan MS 1. yüzyıla ait bir amfora parçasıdır. Aynı yüzyılda ve aynı adada o dönemin Filistin'ine ait bazı sikkeler bulundu. Abdera'da 'Judea' kelimesi yazılı 2. yüzyıla ait bir mezar taşı parçası bulundu. Tarragona'da bulunan üç dilli — İbranice, Yunanca ve Latince — bir yazıtta şöyle yazılıydı: 'İsrail'e, bize ve çocuklarımıza barış, Amen.' Yazıt MS 1. ya da 2. yüzyıla aitti. MS 305 yılında Hristiyan din adamları Granada'da 'Elvira Konsili' adıyla toplandılar ve rahiplerin evlenmesinin yasaklanması; Hristiyan kadının bir Yahudi ile evlenmesinin ve Yahudi sofrasında yemek yemesinin yasaklanması; bol buğday verecek Hristiyan tarlaları için bir Yahudi'nin kutsamasının kabul edilmemesi gibi önemli kararlar aldılar... Bu kanunlar bize İspanya'daki Yahudilerin varlığının büyük önem taşıyan bir şey olduğunu gösteriyor; çünkü bazı akademisyenlere göre birlikte yaşama ilişkileri pek çok yeni Hristiyan'ın Yahudiliğe geçmesine yardım edebiliyordu; öyle ki görünüşe göre Yahudi nüfusu yalnızca göçle değil, sık sık din değiştirmelerle de arttı.

Sonuç olarak, Yahudilerin yaşadığı yerlerin büyük bölümünün, tıpkı Küçük Asya'da, yani bugünkü Türkiye'de olduğu gibi, büyük şehirlerin kentsel merkezleri ya da Akdeniz kıyısına yakın yerler olduğunu söyleyebiliriz. Kaynak: Isabel Neto-Costa

↑ İçindekiler

İstanbul ve Türkiye

Estanbol i Turkiya · 9 makale

Gezintiler · Aramiler ve Süryaniler · Konstantinopolis'in Sarnıçları · Azınlıklar · İstanbul'da Kar · İki Roma · İstanbul'da Deniz · Türkiye'de Yin Yang · İstanbul'un En Eski Sinagogu

Gezintiler

El Amaneser no. 183, p. 8–9, 6.5.2020 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Gezintilerin çoğu, hayatımızda sonsuza dek kalan hatıralardır. Hatırlıyorum, Balat'tan Bostan İskelesi'ne, Kâğıthane'ye, hatta tenyaya karşı mücadele eden yavan bir su içmek için Tuzla'ya gezmeye giderdik. Bu suyu içebilmek için tuzlu zeytin yememiz gerekirdi. Yakacık'a, Çırçır'a, Hünkâr Suyu'na ya da Sultan Suyu'na gider, bütün günü bu yerlerde geçirirdik. Yemek yenen yere bir çarşaf ya da ince bir pike sermek âdetti. Bu günlerin yemeğini hazırlamak için bütün hafta yemek pişirilirdi. Bu gezintiler geçmiş yüzyıllardan beri vardı. Hatırlıyorum, bu piknik yerlerine gittiğimizde birbirini tanıyan pek çok aileyle birlikte giderdik; erkekler ayrı bir grup, kadınlar başka bir grup oluştururdu. Konuşulan dile ve ait olunan toplumsal düzeye göre de gruplar oluşurdu.

Kâğıthane ve çevresine 'Avrupa'nın Tatlı Suları' denirdi. Göksu ile Küçüksu'ya 'Asya'nın Tatlı Suları' denirdi. Hatırlıyorum, mısır yemek için Küçüksu'ya giderdik. Mısırların servis edildiği bir yığın kazan vardı ve mısırın yapraklarının içine tuz ve sıcak mısırı koyarlardı. Böylece mısırı yerken ellerimizi yakmazdık. Gezginler Londra'nın Hyde Park'ına gönderme yaparak 'Asya'nın Tatlı Suları'nın bu parka benzediğini söylerlerdi. Hayal gücünün sınırı olmadığı bilinir. Bu yerlere ulaşmak için öküzlerin çektiği arabalar vardı. Bu arabalarla Polonezköy'e de gittiğimizi hatırlıyorum. Yan oturduğumuz arabalar; annem poposunun ağrıdığından şikâyet ederdi. Bu yerlere ulaşmanın bir başka yolu kayıklardı. Bu yerlerde her azınlık kendi grubuyla toplanırdı. Yahudiler bir grup, Rumlar başka bir grup, Ermeniler başka bir grup oluştururdu. Onları karışmış görmek oldukça nadirdi; her grup kendi dilini konuşurdu ve yemeklerin lezzetleri farklıydı. Güçlü ailelerin kendi kayıkları vardı. Böylece Kâğıthane'ye ya da Küçüksu'ya kayıklarıyla giderlerdi. Yalnızca erkeklerin ya da yalnızca kadınların bindiği kayıklar vardı. Bu ayrım piknikler gibi toplanma yerlerinde de görülebilirdi.

Cuma günü gezmeyi tercih eden Türkler/Müslümanların dışında, azınlıklar gezintilere Pazar günü çıkardı. Bazı aileler bu yerlerde çalışıp yorulmamak için gezintilere yardımcılarıyla gelirdi. Gezgin Wittman 1803'te mütevazı ailelerde kadın erkek ayrımının büyük olmadığını söylüyordu. Julia Pardoe 1837'de şöyle yazar: 'Bu gezinti yerlerinde, hele bayram günlerinde, yoksulla zenginin karışması topluma hiçbir zarar vermez. Zengin kayıkçının yanına oturur, efendi balıkçının yanına.' Gezgin Smith 1850'de Türk erkeğinin bir özelliğinin tespihle oynamak olduğunu belirtir. Zengin ya da yoksul, hiç fark etmez. Bir ağaca yaslanıp saatlerce tespihle eğlenirler. Türk/Müslüman kadınlar da, farklı azınlıkların bütün kadınları gibi, ellerinde tespih tutarlardı.

Spor faaliyetleri arasında herkesin hoşuna giden güreşti. Yalnızca gezgin Frankland 1830'da şöyle yazar: 'Fenerbahçe'de, çamların arasındayken, siyah hizmetçilerinin yardımıyla yüzen bazı kadınlar vardı.' J. Pardoe, nargilenin kadınlar için de erkekler için de moda olduğunu ve nargileyi canlandırmak için kömür getirdiklerini ekler. Bir başka eğlence cambazlar ve çalıp oynayan çingene kadınlardı. Kadınlar hakkındaki gözlemler, elçilere ya da yabancı diplomatlara yakın olup davet edilme şansı bulan ve erkekler arasında kalmak zorunda olan erkeklerin aksine kadınların arasına oturabilen kadın gezginlerinki daha doğruydu. Seyahat etmek, görmek ve tanımak her çağda bir ayrıcalıktır. Zofie Uçar'ın bir çalışmasından uyarlanıp düzenlenmiştir.

↑ İçindekiler

Aramiler ve Süryaniler

Şalom (Judeo-Espanyol), 1.7.2020 · orijinal

Yıllar önce bir süre Türkiye'nin doğusunda kaldım ve hafta sonları Mardin gibi yakın şehirlere giderdim.

Orada Süryani dediğimiz pek çok insan vardı. Bir süre önce dostumuz Silvyo bize İstanbul'da bir Süryani kilisesinin açılışını anlattı. Dualarını bizim Kadiş'imiz gibi Aramice yapan bu Süryaniler kimdir?

Şunu bilmek gerekir ki Arami dili hem Aramiler hem İbraniler tarafından konuşuluyordu. Peki Aramiler kimdir? Aramiler, Harran'da (Avraham Avinu'nun ve Yaakov Avinu'nun ülkesi) Asurluların hâkimiyeti altında yaşayan Sami bir halktı.

Gerek IV. Amenofis'in tapınağında, gerek Hititlerin tabletlerinde Aramilerden Sami olan 'Habirular' olarak söz edilir. Konuştukları dil Sami bir dildi.

Asur Kralı Tiglat Pileser şöyle diyordu: 'Yılda 2 kez Fırat nehrini geçtim, oradaki halkları yendim ve orada olan her şeyi ülkeme getirdim.' Oradaki halklar Aramilerdi.

Bir tür tektanrılı din oluşturmuş ünlü firavun Akhenaton'un yaşadığı 'Tel El Amarna' (Nil Nehri üstünde bir şehir) mektuplarında Habiruların Aramiler ve İbraniler olduğu söylenir.

Aramice oldukça geniş bir coğrafyada, Anadolu'da, Suriye'de, Mezopotamya'da, hatta bugünkü İran'da konuşuldu. En eski yazılar, çağımızdan önce 800'lü yıllarda yaşamış 'Hazael'inkilerdir.

Aramilerle Yehuda Krallığı arasında bir barış dönemi oldu. Ama Kral Ahav ölünce barış bitti.

Asurlular Yahudilerin ve Aramilerin topraklarını fethetmek istediği her seferinde bu 2 halk birleşirdi. Asur tehlikesi geçtikten sonra yeniden birbirleriyle savaşırlardı.

Aramilerin dili İbranice ve Fenikece ile aynı aileye aittir. Yani bu diller Sami dilleridir. Bu yüzden bazı dualarımız İbranice değil Aramicedir. Ama aynı köke sahip olduklarından ne dediklerini anlamak çok zor değildir. Asurlular bile bu dilde yazdılar.

Tel-Dan'da (İsrail'in kuzeyi — Dan, Dafne, Metula) Kral Hazael'in Aramice yazdığı, Stel dediğimiz taş vardır.

Ezra kitabı ve Yov (Eyüp) kitabı Aramice yazılmıştır. Yeoşua'nın (İsa) da Aramice konuştuğu söylenir.

Aramiler farklı ülkelerde yaşadılar. Suriye'ye yerleşenler Süryani adını aldı ve Hristiyan oldu. Urfa kilisesine bağlı Süryaniler vardır; onlara Doğu Süryanileri ya da Nasturiler denir.

Antakya kilisesine bağlı Süryaniler de vardır; onlara Batı Süryanileri ya da Arami Süryaniler denir. Yeoşua (Mesih) Aramice konuştuğundan, dünyanın ilk Hristiyanları ya da Hristiyanlığa geçmeye karar veren ilk kişiler oldukları söylenir. Bugün çoğunlukla Mardin'de ve Turabdin'dedirler. 'Deyrülzafaran' (Safran Evi) manastırı çok ünlüdür. Mor Gabriel, Kırklar Manastırı, Mar Kiryako Manastırı gibi başka manastırlar en tanınmışlarıdır.

Terör olaylarıyla pek çok Süryani İsveç gibi başka ülkelerde ve öteki komşu ülkelerde yaşamaya karar verdi.

↑ İçindekiler

Konstantinopolis'in Sarnıçları

El Amaneser no. 185, p. 5, 1.7.2020 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Konstantinopolis, bugünkü İstanbul, Bizans kiliseleriyle ve yağmur suyu sarnıçlarıyla tanınır. Çocukluğumdan, size anlatacağım sarnıçlardan çok daha küçük sarnıçlar hatırlıyorum. Hatırlıyorum, yıllar önce yazı geçirmek için Heybeliada'ya giderdik. Neredeyse her evin altında bir sarnıç vardı. Sarnıçlar ortaktı ve çatıdan gelen yağmur suyuyla dolardı. Bu sarnıçların üstünde, bazen delikli bir kapak ve bir kova indirip sarnıcın suyuyla doldurmak için ipli bir çıkrık vardı. Bu su yemek pişirmek ve ev işleri için kullanılırdı. İçme suyu sakadan alınırdı. Bu sakalar bazen geceleri uzak sarnıçların yakınında, kırbalarını bu suyla da doldururken görülebilirdi. Emin değilim, ama belki iyi bir tadı olsun diye suyu kendi yöntemleriyle süzüyorlardı.

Sarnıçlar şehrin içindeki merkezlerde de çok önemliydi. Eskiden bugünkü gibi apartmanlar yoktu. Evler daha çok aile konutlarıydı; demek istediğim, kalabalık aileler bir evde ailenin bütün üyeleriyle yaşardı. Bu ailelerin kadınları mutfağı paylaşırdı ve üst katta bir taraçaları varsa çamaşır asmak içindi. Orada da çamaşır iyi yıkanmalıydı, elbette elde yıkanmış, ve beyaz çamaşır lekesiz, tertemiz olmalıydı. Dedikodu eksik olmazdı ve gelinlerle kaynanalar her zaman iyi geçinmezdi. Hâlâ ziyaret edilip görülebilen büyük, muazzam Bizans sarnıçlarımıza dönelim. Bu sarnıçlardan biri, çağımızın 6. yüzyılından kalma Yerebatan Sarnıcı'dır. İmparator Justinianus tarafından 532 yılında yaptırılmış oldukça büyük ve zarif bir sarnıç. 336 sütunu vardır ve neredeyse hepsinin farklı üsluplarda başlıkları ve bu sütunları taşımak için farklı ölçülerde kaideleri vardır. Bu kaidelerden 2'sinde Medusa'nın yüzü vardır.

Kimdir bu Medusa? Yunan mitolojisinde Medusalar, Tanrıların Tarihi olan Theogonia kitabının yazarı Hesiodos tarafından icat edildi. Medusaların hikâyesinin ilginç bir bölümü Ovidius tarafından 'Metamorfozlar' adlı kitabında yazılmıştır. Ayrıntılara girmeden, Yunan mitolojisi genç kahraman Perseus'un, saçları yılan biçiminde olan ve kendisine bakan herkesi taşa çeviren yenilmez bir güce sahip Medusa'ya gönderildiğine inanır. Perseus saldırıya uğramadan onu öldürmek için bir plan düşündü. Bir gün Medusa uyurken Perseus kalkanını (magen) ayna olarak kullanmak üzere aldı ve uyuyan Medusa'nın önüne koydu. Medusa uyanınca gözlerini açtı ve kendini kalkanda gördü. Anında taş kesildi ve Perseus Medusa'nın başını kesip tanrıça Athena'ya götürebildi. Athena bu Medusa başını her zaman göğsünde madalyon olarak taşıdı. Mitoloji, masallarıyla dipsiz bir kuyudur.

Yakındaki bir başka sarnıç Binbirdirek Sarnıcı'dır. Adı büyüklüğü hakkında bir fikir veriyor. Elbette verilen her ada ve okuduğumuz her şeye güvenmemek gerekir. Bu sütunlar yalnızca 224 taneydi ve bugün 212'si kalmıştır. İmparator Konstantin tarafından yaptırıldı. Sütunlar, üst üste konmuş iki ayrı sütundan oluştuğu için ilginçtir. Bugün bu sarnıç bir müzedir ve ziyaret edilebilir. Oraya yakın bir başka sarnıç, kısa süre önce restore edilip halkın ziyaretine açılan Şerefiye Sarnıcı'dır. Sarnıç konser salonu olarak da hizmet veriyor ve modern bir asansörü olup halkın hizmetinde olan tek sarnıçtır. Şerefiye, Belediye Konservatuvarı'nın yanındaki binanın altındadır. Bu sarnıç İmparator Theodosius tarafından çağımızın 428-443 yıllarında yaptırıldı.

Yine eski şehirde, Sultanahmet'in merkezindeki bir başka sarnıç çok orijinaldir ve Nakkaş adlı bir ticaret merkezinin altındadır. Aynı merkezin sahipleri tarafından restore edildi. İstanbul'da Bizans sarnıçları çoktur. Bunlardan biri Edirnekapı yakınındadır ve Karagümrük takımının futbol sahası olarak bilinir. Bu sarnıç açık havada kalanlardandı. Ziyaret edilmeyen bir başka sarnıç Zeyrek Kilisesi/Camisi'nin altındadır. Dışarıdan, yol boyunca yalnızca sarnıcın güçlü duvarları

görülür. Görünüşe göre İstanbul'da 100'den fazla sarnıcımız var. Su, hayatın temel öğelerinden biridir. Türkçede 'Su gibi aziz ol!' denir.

↑ İçindekiler

Azınlıklar

Şalom (Judeo-Espanyol), 22.12.2021 · orijinal

'KULÜP' (THE CLUB) filmi bana Türkiye'de 'Azınlık' ya da 'ÖTEKİLER' olarak görülme biçimimizi düşündürdü. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yahudi önce Amerikalı, sonra Yahudi'dir. Türkiye'deki Yahudi önce Yahudi, sonra Türkiyeli'dir. Türk, yalnızca Türk soyundan olduğu için değil, Müslüman olduğu için de Türk'tür. Yahudi ne Türk soyundandır ne Müslüman'dır. Öyleyse 'ÖTEKİ'dir. Öteki, öyle olmasa bile ve çok küçük bir olasılıkla bile, yabancı güçlerle işbirliği yapabileceği için Türk Devleti'ne düşman olabilir. Bu yüzden vali, büyükelçi ya da yargıç gibi hâkim bir mevkide hiçbir Yahudi görmeyeceğiz. Elbette söylediğim yalnızca Yahudi için değil, Müslüman dininden olmayan bütün öteki azınlıklar için de geçerlidir. Böylece Türk olmanın asli unsurunun soyun kökeni değil, Müslüman dini olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı döneminden beri Müslüman inancından ve Türk olmayan soydan halklar asimile edildi; ama Müslüman olmayan dinden halklar kategorik olarak ÖTEKİLER, YABANCILAR sayıldı.

Osmanlı imparatorluğunu iki ümmete dayanarak yönetti: Müslüman ümmeti ve Müslüman olmayan ümmet. Gelenek, Müslüman ümmetini her zaman öteki ümmetten üstün görmekti. 'Ötekiler' daha yüksek evlere sahip olamaz, izinsiz ata binemez, Müslümanlardan farklı renkte giyinmek zorundaydı ve daha neler neler. 19. yüzyıl Osmanlı reformlarıyla herkes dini haklarında bağımsız kalarak ulusal haklarda eşitlik elde etti. Balkanlar'dan, Kırım'dan ve Kafkasya'dan Müslüman göçüyle, Müslüman olmayan azınlık 'ÖTEKİLER'e çok daha fazla ait oldu. Bu aidiyet, yalnızca MÜSLÜMAN OLMAYANLARI AZINLIK diye adlandıran Lozan Antlaşması'nın 3. bölümünde imzalandı.

Varlık Vergisi'yle, yirmi kura askerliğiyle, Trakya'da olanlarla, 6-7 Eylül vandalizmiyle bize hissettirdikleri ve bu kadar çektirdikleri acılar, bütün bunlar 'Ötekiler' hakkındaki zihniyetin ve düşüncenin parçasıydı. Bugün bile ÖTEKİLER sayılıyoruz. Yasalar eşit olduğumuzu söylese de, sanırım çoğunluk tarafından böyle görülüyoruz.

Sevgili ülkemizde kendimizi iyi hissetmek dileğimiz; gözümüzü her zaman dört açmayı unutmadan.

Herkese her zaman iyi talih, sağlık ve barış.

↑ İçindekiler

EFES
Midyeci

İstanbul'da Kar

Şalom (Judeo-Espanyol), 23.3.2022 · orijinal

Bu ay yağan kar İstanbul için çok nadir bir şey değil. Geçmiş yüzyıllarda, tarih bize geçen hafta gördüğümüzden daha şiddetli kar yağışları olduğunu anlatıyor. Sert kışlar hakkında elimizdeki en eski yazı, beşinci yüzyılda hâlâ orada duran surları yaptıran Theodosius'un oğlu İmparator Arkadius'un dönemindendir: Haliç'in ve Boğaz'ın kıyıları buz tuttu.

763 yılında bütün Haliç ve bütün Boğaz, Karadeniz'den gelen buz kütleleriyle doldu. Buzun yaklaşık 30 santimetre kalınlığında olduğu yazıldı. Hatta insanların bu kütlelerin üstünden Boğaz'ı bir yakadan öteki yakaya geçtiği söylenir. Bu olay geçmiş yüzyıllarda pek çok kez tekrarlandı. 1954 yılında aynı şeyi yaşamıştık ve ergen olan ben de buzun üstünde yürüdüğümü hatırlıyorum. 1621'de soğuk o kadar şiddetliydi ki herkesin kovalarla su doldurmaya gittiği umumi çeşmelerde sular dondu ve içme suyu getiren sakalar bu yüzden çıkamadı. Evlerinin küplerinde yeterince suyu olmayanlar susuzluktan çok çekti; İstanbul halkı da ekmek ve öteki gıda maddelerinin yokluğundan.

Geçmiş yıllarda kış çok sert olduğunda kurtların ve yaban domuzlarının şehir merkezine çok yaklaştığını duyardık ve insanlar gece dışarı çıkmaya korkardı. Sevinenler yalnızca karda oynayan ve okula gitmeyen çocuklardı. Okulların neredeyse üç hafta kapandığı kışlar oldu.

Hem soğuktan hem sıcaktan şikâyet etsek de, İstanbul'da dört mevsimi Vivaldi'nin müziği gibi yaşama şansına sahibiz.

Bu bize insanın doğayla mücadele etmesi ve değişimlerini takdir etmesi gerektiğini düşündürüyor. Doğanın yeniden doğuşu böyle kutlanabilir. İnsan bu değişimi hissettiğinde Yaratılış karşısındaki alçakgönüllülüğünü de takdir eder.

↑ İçindekiler

İki Roma

Şalom (Judeo-Espanyol), 25.5.2022 · orijinal

Dostumuz Sami Aji, 330 yılının Mayıs ayının 11'inde doğan İstanbul'un yıldönümü hakkında yazdıktan sonra, aynı adı taşıyan ve Büyük Konstantin sayesinde 15. yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğu denen Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak yaşayan iki şehir hakkında birkaç açıklama yapmam gerektiğini düşündüm.

Büyük Konstantin şöyle der: 'Bugünden itibaren, krallığımın hakkının ve gücünün bu mükemmel yere, Bizans eyaletine aktarılmasına, orada benim adıma bir şehir kurulmasına ve hakkımın orada yerleşmesine karar veriyoruz.'

Bu sözlerle Konstantin dünya tarihinde iki büyük adım attı. Hristiyanlara özgürlük verdi ve Bizans'ı Roma İmparatorluğu'nun başkenti yaptı. Konstantin'in imparatorluğun başkentini Bizans'tan önce Troya'da kurmayı düşündüğü bilinir; ama tek imparator olmak için son savaşı tam Bizans'ın karşısında, bugün Üsküdar denen Hrisopolis'te kazandığı için talih Troya yerine Bizans'a düştü. Bugün Konstantinopolis'in başkent olarak mı tasarlandığını, yoksa Roma'nın yıldızı söndüğü için mi yıldızının parladığını pek iyi bilmiyoruz. Öte yandan Roma, Hristiyanlığın merkezi olarak dini bir önem kazandı.

Konstantin'den önce İmparator Diocletianus, Marmara Denizi'nde İzmit körfezinin dibindeki bir şehir olan, bugün 'İzmit' denen Nikomedya'ya yerleşmeyi denedi. Başkenti kurmak için başka girişimler Thessalonika, 'Selanik' ya da Antiokheia, 'Antakya' için yapıldı. Konstantin'in oğlu İmparator Konstantius'un, Hristiyanlığı yasaklayan Julianus'un, 'Bozdoğan' su kemerini yaptıran Valens'in Konstantinopolis'ten çok Antakya'da kaldığını biliyoruz. Ama araba yarışları için Hipodrom'u onaran, imparatorluğun başka yerlerinden önemli anıtlar getiren, bugün 'Çemberlitaş' dediğimiz ünlü sütunu dikip üstüne 'Apollon' biçimindeki kendi heykelini koyan, Byzantium'un surlarını genişleten Konstantin, bu şehri Roma kadar görkemli yaptı. Bütün belgeler arandıktan sonra, Konstantinopolis için 'Yeni Roma' ya da 'İkinci Roma' adı yalnızca üçünde bulundu; yani bu adlar hiçbir zaman sık kullanılmadı.

410 yılında Gotların ve Vizigotların vandalizminden sonra İtalya'nın Roma'sı fazlasıyla geriledi. 532 yılındaki Nika ayaklanmalarından sonra İmparator Justinianus tarafından 'Kutsal Bilgelik' anlamına gelen 'Hagia Sofia' kilisesinin inşasıyla bizim Roma'mız Akdeniz'in en büyük şehri oldu. Buna rağmen 'Bizantion' adı 7. yüzyıldan hemen sonra kayboldu. Ve 1054 yılında iki Roma birbirini karşılıklı aforoz etti. Bugün Konstantinopolis olarak bildiğimiz şehir, 5. yüzyılda surları şimdi bulundukları yere taşıyan İmparator Theodosius tarafından tamamlandı.

↑ İçindekiler

İstanbul'da Deniz

El Amaneser no. 227, p. 20, 10.1.2024 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Bir süre önce eşim Anna deniz banyoları hakkında 'Plajlardan Beach'lere' başlıklı bir makale yazdı. Bu bana 'Deniz Hamamlarından Plajlara' geçiş biçimimizi düşündürdü. Çünkü Osmanlı döneminde denize girmek halkın bildiği bir şey değildi. Hele Osmanlı İmparatorluğu gibi nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede denize girmek hiçbir şekilde kabul edilemezdi. Kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı denize girebilmesi için denizin içine tamamen kapalı evler yapılmasına ancak 19. yüzyılın ortasından sonra izin verildi. Yazar Ragıp Akyavaş, Asitane adlı kitabında şöyle der: 'Bene İsrail'in güzelleri Yeldeğirmeni'nden, hatta Balat'tan Haydarpaşa hamamına gelirdi; Moda Hamamı'na ise Frenk azınlığının kokonaları giderdi.' Hamam olarak Haydarpaşa, Moda, Caddebostan ve Fenerbahçe hamamları biliniyordu. Daha sonra Büyükdere yanındaki Beyaz Park'ta, Salacak'ta, Küçüksu'da da hamamlar yaptılar...

Müslüman dinine göre denize girmek için hiçbir kısıtlama yoktu. Ama bazı doktorlar orada yıkanmak isteyenler için öğütler yazıyordu. Osmanlı donanmasından bir doktorun 1889'da yazdığı Deniz Hamamı hakkındaki bir makalede şöyle der: 'Doktorun onayı olmadan asla denize girilmemelidir. Hatta denize girilecek saate bile doktor karar vermelidir. Denizden uzak bir köyde yaşayıp yıkanmaya gelenler denize girmeden önce en az üç gün beklemelidir. Karpuz kabuğu denize düşmeden girmeyin. Yıkanmak için en iyi zaman yazın sonu ve sonbaharın başıdır. "20 Haziran ile 11 Ağustos arasında denize girmek sağlığa iyi değildir" diyen inanç batıl bir inançtır ve doğru değildir. Yetişkinler tam şafakta da güneş battıktan sonra da yıkanmamalıdır. En iyi zaman öğleden iki saat önce ile beş saat sonrası arasında olmalıdır. Sindirim bitmeden denize girmeyin. Yetişkinler ya aç karnına ya da yemekten üç buçuk saat sonra girmelidir. Küçük çocuklar yemekten iki saat sonra girebilir. Çocukları altı yaşını bitirmeden denize sokmayın.' Adanalı Doktor Ahmed Şükrü'ye göre kırk beş yaşını geçmiş yaşlılar bile denize girmemelidir. Girmeye cüret ederlerse basurdan çekebilirler. Beşiktaşlı Doktor Salahaddin Ali, Hasköy ve Balat sularının yıkanmak için temiz olmadığını söylerdi. Boğaz'da yalnızca Arnavutköy suları temizdir. Makriköy (Bakırköy), Fenerbahçe ve Adalar suları da temizdir. Denize girmek için erkeğin de kadının da dize kadar örtünmesi gerekirdi.

Plaj modası Rus göçmenlerle başladı. 1917 devrimini yapanlara karşı mücadeleyi kaybeden Beyaz Ruslar Karadeniz üzerinden İstanbul'a kaçtı ve Florya yakınındaki kamplara yerleşti. Ünlü Rejans lokantasında orada çalışan Rus kadınlar kendilerini kontes gibi tanıtırdı. Florya'da kuma uzanıp güneşlenmeye, kadın erkek birlikte denize girmeye başladılar. Bu her şeyden önce azınlıkların hoşuna gitti ve zamanla daha laik Türk Müslüman cemaatinin üyeleri de aynı şeyi yapmaktan zevk aldı. Bu moda Florya'dan sonra Moda'da ve Büyükada'da da görüldü. Bu modanın yayılmasına çok yardım eden bir şey, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı, ölümsüz Atatürk'ün Florya'da kısa bir mayoyla denize girme vizyonuydu. Orada yaptırılan ev, 1936'da İngiltere Kralı VIII. Edward, 1937'de Ürdün Kralı Abdullah gibi başka ülkelerin liderlerini ağırlamaya bile hizmet etti.

Plaj modası, plajın arkasındaki gazinolar olan başka bir moda getirdi. İnsanlar günü plajda geçirir, akşam da yemek yemek ve tango, fokstrot, çarliston dansı yapmak ya da Zeki Müren, Müzeyyen Senar gibi ünlü şarkıcıları dinlemek için gazinoya giderdi... hele Cumartesi ve Pazar günleri. Caddebostan, Beyaz Park, Bebek, Salacak, Moda gazinoları en ünlüleriydi. Şimdi denize girme sezonunu kapatırken, eskiden nasıl olduğunu hatırlamak iyidir; Saver es Bueno. Kaynak: Zafer Toprak, Pera Müzesi'nin 'Deniz Hamamından Plaja' sergisi

↑ İçindekiler

Türkiye'de Yin Yang

Şalom (Judeo-Espanyol), 30.5.2024 · orijinal

Bu fotoğraf 2022 yılında bir astronot tarafından uluslararası uzay istasyonundan çekildi. Fotoğraf bize Van Gölü bölgesinde, Tatvan denen kasabadaki Nemrut Dağı'ndaki yanardağın kalderasını gösteriyor. Yin-Yang'ın bir parçası bir göl, öteki parçası ise yanardağın katılaşmış lavlarından oluşuyor. Bu yanardağ 2900 metre yüksekliğinde bir dağdadır ve son püskürmesi 1650 yılında oldu. Yanardağın ağzı olan kalderada göl tatlı suyla doludur; 12 kilometrekarelik bir alanı kaplar ve 176 metre derinliğindedir. Bu gölün yanında çok daha küçük ama suyu çok sıcak ve 11 metre derinliğinde bir göl daha vardır. Bu bize yanardağ sönmüş olsa bile kalderanın altında etkin bir hayat olduğunu gösteriyor. Fotoğraf bize krater gölünü gösteriyor.

Türkiye'de Kral Nemrut'a adanmış aynı adı taşıyan iki dağımız var. Öteki dağ Adıyaman ile Malatya arasında Kommagene bölgesindedir. Dağın zirvesinde iki tapınak vardır. Biri güneşin doğduğu Doğu'ya, öteki güneşin battığı Batı'ya bakar. Bu tapınakların her birinde Pers tanrılarıyla karışmış Yunan mitolojisi kahramanlarının dev başları görülür. Bu başlar büyük bir depremden sonra tahtlarda oturan heykellerden düştü.

Türkiye'de Yin Yang yazarken, yukarıdaki fotoğraf ile Yin Yang denen simge arasındaki benzerliği göstermek istedim. Bize ikiliği, çelişkiler arasındaki mücadeleyi ve yaşamsal uyumu oluşturmak için dengeyi gösteren bir Çin felsefesi simgesi.

Kaynak: Bilim Dergisi 2020, Harry Baker.

↑ İçindekiler

İstanbul'un En Eski Sinagogu

El Amaneser no. 238, p. 9, 11.12.2024 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

İstanbul'da var olmuş en eski sinagogdan söz etmekle çok az kişi ilgilendi. Varlığına dair somut bir kanıtımız olmadığından, ilgilenenler bazı Bizanslı tarihçilerin söylediklerine pek önem vermedi. Önem daha çok bakırcılar çarşısında inşa edilmiş 'Tanrı'nın Annesi'ne adanmış kiliseye verildi. Benim yaşımdakiler İstanbul'daki bakırcılar çarşısının 'KAPALI ÇARŞI' denen büyük kapalı çarşının arkasında ve 'Sahaflar Çarşısı' denen eski kitaplar çarşısının önünde olduğunu çok iyi bilir. Bugün bu çarşı artık yok, ama bakıra vuran çekicin sesini duymak ve bakırdan çok özel el işi şeyler yapıldığını görmek bir cazibeydi. Bizanslıların sözünü ettiği bakırcılar çarşısı, çağımızın 6. yüzyılında inşa edilmiş devasa bir tapınak olan ve bugün Ayasofya Camii olarak bildiğimiz 'Aya Sofya', 'Kutsal Bilgelik' denen büyük kilise ile bugün 'Gülhane Parkı' adıyla bilinen Güller Parkı'nın tam arasındaydı.

Bu Sinagog hakkındaki en eski yazı, MS 860-917 yılları arasında yaşamış tarihçi Teofanes'e aittir. Teofanes bize kilisenin, II. Theodosius'un kız kardeşi Pulkeria (Pulchérie) tarafından MS 449-450 yıllarında, İbranilerin (Yahudilerin) yaşadığı bakırcılar çarşısı Sinagogu'nun bulunduğu aynı yerde yaptırıldığını söyler. Bu Teofanes bize pek güven vermiyor, çünkü başka bir yazısında aynı şeyi tekrarlayıp kilisenin MS 565-578 yılları arasında hüküm süren İmparator II. Justin döneminde yapıldığını söyler. 10. yüzyılda yazılmış 'Patria' kitabında aynı şey yazılıdır: 'Tanrı'nın Annesi' kilisesi, Büyük Konstantin döneminden ve hatta ondan önce İbranilerin oturduğu bakırcılar çarşısında yaptırılmıştır. Yani Konstantin'in küçük bir kasaba olan Byzantion'u imparatorluğunun büyük başkenti yapıp Konstantinopolis adını verdiği MS 330 yılından önce bile.

Yohannes Zonaras adlı birinin yazdığı 12. yüzyıla ait bir kronik, bakırcılar çarşısı sinagogunun yasadışı biçimde yapıldığını söyler. Görünüşe göre Yahudiler bakırcılar çarşısında bir sinagog yapmak için Konstantinopolis valisi Honoratus'a rüşvet vermeye karar verdiler ve onayını aldılar; Honoratus'un Hristiyan olmayıp pagan olduğunu bilerek. Honoratus inşaat giderlerini bile üstlendi. Bu, Hristiyan cemaatinin bu bölgede bir sinagog bulunmasını protesto etmesine yol açtı ve binaya zarar verip tamamen yaktılar. Vali Honoratus yangına neden olanları cezalandırmaya karar verdi; Yahudileri korumayı kabul eden Theodosius yasasına göre sinagogu yeniden inşa etmelerini emretti ve o sırada Milano'da olan İmparator Theodosius'u Konstantinopolis'te olup biten her şeyden haberdar etti.

Bu dinin babalarından biri sayılan ve Milano'da yaşayan Hristiyan bilgin Ambrosius bütün bunları öğrenince İmparator'a şöyle dedi: 'Sen, İmparator, hangi nedenle, seni halkın insanları arasından kral yapan, başına tacı koyan O'na hakaret ediyorsun; Hristiyanların, Mesih'in tapınıldığı şehrin ortasında bir sinagog yapmasını ve giderlerini ödemesini kabul ederek?' Bu eleştiriyle Theodosius davranışını değiştirdi ve sinagogların şehrin dışında inşa edilmesi gerektiğine karar verdi. Bu açıklamalara göre bugün bu sinagogun tam 'Arpa Emini Lala Hayrettin Paşa' mescidinin bulunduğu yerde olduğunu düşünüyoruz. Kaynak: Alexander Panayotov (Birleşik Krallık), 2019

↑ İçindekiler

Yahudi Bayramları ve Gelenekleri

Fyestas i Tradisyones Djudiyas · 7 makale

Roş Aşana Gelince · Güvercin · Purim · Pesah · Yahudi'nin Şapkası · Bayramlarda Neşe · Hanna ve Hanuka Üzerine

Roş Aşana Gelince

Şalom (Judeo-Espanyol), 2.10.2019 · orijinal

Her yeni yıl bir başlangıcın kapısıdır. İnsanlar için yeni yıl, yeni duyguların, yeni dileklerin, yeni olayların anlamıdır.

Hiçbirimiz kusursuz değiliz. Hepimiz daha iyi bir insan olmak için sürekli çabalıyoruz. Kimimiz zayıflamak istiyor, kimimiz artık sigara içmemek, kimimizin amacı da para biriktirmek. Kimimiz daha sabırlı, kimimiz daha düzenli, kimimiz daha hoşgörülü olmak istiyor...

Peki, değişmeye başlamak için neden geçen yılın son günlerini değil de yeni yılın ilk günlerini seçiyoruz? İnsanların yeni bir yıla girerken yeni kararlar alma alışkanlığı vardır ve bütün yıl boyunca bu iyi tutumu sürdürmeye karar vermek gerekir. Örneğin her şeyi bir anda çözmek yerine küçük adımlarla başlamak tercih edilir.

Gerçekçi olmak gerekir. Örneğin zayıflayabilmek ve sağlığı korumak için daha çok egzersiz yapmaya karar verebiliriz. Her sabah bir kilometre koşmak ya da yürümek kışın yağmurlarla zordur; evde sabah ya da akşam yirmi hareket yapmak gerekir.

Sadaka için değil, pişman olmayın!...

Bu yıl dünyada barış olacağını, insanlığın artık kötüyü düşünmeyeceğini ve dünyanın günden güne daha güzel olması için çabalayacağını düşünecek ve yüreğimizin içinden gerçekten inanacağız.

Başlamak için hemen, onu unuttuğumuzu sanan bir dostu arayacağız.

Beynimizi kara niyetlerden ve kıskançlıktan arındıracağız.

Çevremize karşı daha nazik ve daha ince olacağız.

İnsanlar mutlu olsun diye onlara iltifat edeceğiz. Bize yapılan haksızlıkları unutacağız.

Çok daha fazla dinleyecek ve dikkatli olacağız.

Haksız olduğumuzda özür dilemekten kaçınmayacağız.

Bizimkinden farklı fikirlere önem vereceğiz.

Üzüldüğümüzde ya da sinirlendiğimizde kendimize soracağız: Bu sorun iki hafta sonra bu kadar önemli olacak mı?

Cesarete ihtiyacımız olduğunda kendi kendimize 'evet' diyeceğiz.

Daha çok gülümsemeyi unutmayacağız. Çok daha hoşgörülü olacağız.

Bütün bunları yapmak kolay değil; ama inançla başlamak gerekir. Bu yıl başardıklarımızdan yararlı olan, gelecek yıl için bir basamak oluşturacak. Aldığımız kararlardan pişman olmamak gerekir.

Yeni bir yıl, yeni bir gelecektir. Hayat da böyle, yeni dileklerle, hayallerle, duygularla ve fikirlerle geçecek...

Şimdi, en önemli bayramlardan biri olan ve Şofar'ı dinleyerek yeni yıl için, sağlık, mutluluk ve bütün dünyada barış ve sevgi için dua etmek üzere Tanrı'ya yakarma günü olan Roş Aşana haftasındayız...

Yahudiler yeni kararlar alır, kusurlarından arınmaya çalışır ve günahlarının Her Şeye Kadir tarafından bağışlanacağına inanırlar.

Bütün dargınlar yeni yıla günahsız girmek için Roş Aşana'dan önce barışmalı, uzlaşmalıdır.

Daha alçakgönüllü bir insan olmak ve insanlığa daha yararlı olmak için bütün sözlerin yerine getirilmesi zorunludur.

Hepimiz kutsal kitaplara yazılalım... İyi yazılar olsun ve Tanrı bizi kendimizi koruyamadığımız şeylerden korusun...

↑ İçindekiler

Güvercin

El Amaneser no. 199, p. 13, 8.9.2021 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Londra'da yaşayan Paloma adlı bir torunumuz var. Bu ad anne babası tarafından barışın ve iyi talihin simgesi olarak seçildi. Bu kelime aslında farklı halkların, farklı inançların, farklı ressamların ve daha nicelerinin benimsediği simgeler açısından çok zengindir. Yüzyıllar boyunca bu kuş, gerek genel olarak sanatta gerek dini figürlerde çok zengin bir ikonografi oluşturur. Mitolojide güvercin Ana Tanrıça'yı temsil ediyordu. Mezopotamya tapınağının kalıntılarında Ana Tanrıça'yı temsil eden süs kuşları olarak kabartma güvercinler görüyoruz. Kıbrıs tapınağında güvercinler mutluluk ve üreme figürlerini simgeler. Ve adı Ester'e dönüşen Kenan tanrıçası Aştarte'nin kutsal kuşları oldular. Aynı şey, ellerinde ya da başlarının üstünde güvercinlerle tasvir edilen tanrıçalar Venüs ve Fortuna'da görülür.

Güvercin aynı zamanda Nefes'i, 'Ruah'ı temsil eder. Gerek Bereşit'te, gerek Ölü Deniz rulolarında 'Ruah'ın güvercinlerle ilişkili olduğunu görürüz. Bir başka güvercin figürünü Noah'ın hikâyesinde buluruz. Gagasında zeytin dalıyla dönen güvercin, Noah'a karaya yaklaştığını haber verir. Aynı figür Gılgamış destanında da görülür. Bu Gılgamış destanında Utnapiştim gemiden bir güvercin gönderir, güvercin geri döner. Bir süre sonra bu kez geri dönmeyen bir kuzgun gönderir. Böylece kuzgunun kuru toprağa inebildiği anlaşılır. Tora'da da Yahudi halkından ve kurban edilen güvercinlerden söz edilir. Yeruşalayim'de, Davut Şehri'nde, kurbanlar için güvercin tutulan Kolombaryum (Güvercin Kulesi) kalıntıları vardır. Hristiyanlık, Tanrı'dan yayılan Kutsal Ruh'u simgelemek için güvercini benimsedi. Güvercinin eski Yunanca kelimesi, Sami dilindeki 'Perah İştar'dan gelen ve 'İştar'ın Çiçeği ya da Kuşu' anlamına gelen 'Peristera' idi. Tanrıça Afrodit ya da Venüs antik vazolarda her zaman üstünde ya da çevresinde güvercinlerle görülür.

Güvercinler Japon mitolojisinde kutsaldır, çünkü Şinto ve Budist inancında savaş tanrısı Haçiman'ın ruhudur. Güvercin, Olimpiyatlarda olduğu gibi, barış ve pasifizmle de ilişkilendirilir. Siyasette savaşa ve şiddete karşı protestoların simgesi oldu. Zeytin dallı güvercin 15. yüzyılda 'Barış ve Özgürlük' hareketinin simgesi oldu. 20. yüzyılda Pablo Picasso'nun litografilerinde görülür (bu kez zeytin dalı olmadan). İşte böylece torunumuz, onu görmekten duyduğumuz sevgiyle adını anmama izin verdi. Adı dünyaya sağlık ve barış umudu getirsin. Kuşlar, tanrıçalar ve tanrılar, muskalar ilginç örnekler olabilir. İnsanlık için dünya barışı ve manevi barış her birimizin katkısıyla gelecektir; aynı gemide olduğumuzu ve gemi fazla su alıp batmadan onu korumamız gerektiğini akılda tutarak.

Bir başka ad, rastlantı bu ya, yine torunlarımızdan birinin adı Noah. Paloma gibi, Noah adına da yüzyıllar boyunca daha yakından bakma isteği uyandırdı bende. Peraşa bize zamanın başlangıcında olan Tufan'dan ve Noah'tan söz ediyordu. İkinci toruna bu adı koyduklarında sevinçten uçtuk. Bu ad adaleti, doğruluğu, dürüstlüğü simgeler ve bize her zaman doğru olmamız, doğayı sevip övmemiz ve yeni kuşakların geleceği için onu iyi durumda bırakmamız gerektiğini hatırlatır. Noah peraşasını okurken Noah'ın kişiliğini pek iyi tanımadığımızı fark ettim. Doğru olduğunu biliyoruz, ama hayatı ve karakteri hakkında hiçbir ayrıntı yok. Google amca bize bu adın dinginlik, barış, zekâ, düşünme anlamına geldiğini ve bu adı taşıyanın sevilen ve tatlı biri olduğunu söylüyor.

Noah'ın ikiz kardeşi olan üçüncü torunun adı, İbranicede Ağaç anlamına gelen 'İlan'. Bereşit'te, 'Tu Bişvat' bayramı olarak kutladığımız 'Hag ha İlanot'tan söz edilir. Ağaçların ve topraktan büyüyen yediğimiz her şeyin bayramı. Ağaç bize dik durmayı, güçlü köklere sahip olmayı, Doğa'dan aldığımızı Doğa'ya vermeyi bilmeyi düşündürür. Ağaçtan söz ederken, Adem ile

Havva'nın günah işlemesine neden olan 'İyiyi ve Kötüyü Bilme Ağacı'na dokunma yasağını hatırlıyoruz. Ağaçtan söz ederken, köklerin bize insanın köklerine bağlı olması gerektiğini hatırlattığını, dalların ocağı ve aileyi simgelediğini biliyoruz. Ağaç, kısacası, hayatın ve yeniden doğuşun simgesidir. Böylece üç torunumuz bana adlarını, adlarının anlamını ve hayatta neyi simgeleyebileceklerini düşündürdü.

↑ İçindekiler

Purim

Şalom (Judeo-Espanyol), 16.3.2022 · orijinal

Tora akademisyenlerine göre Purim bayramının kökleri Ester Kitabı'nda yazılan hikâyede değildir. Hayim Schauss, Purim'in ilk olarak İran Yahudileri arasında, bu geleneği Yahudi olmayan komşulardan alarak kutlanmaya başlandığını söyler. İran'da kışın son ayında, Doğa'nın yeniden doğuşunu haber verecek ilkbaharı karşılamak için maskelerle, danslarla, neşeyle, oyunlarla ve şakalarla bir bayram kutlanırdı. Antik çağın Yunanlıları ve Romalılarının kutladığı Dionysos bayramına çok benzeyen bir bayram. Dionysos şarabın tanrısı olduğundan bu bayramda sarhoş olmak için şarap içilirdi. Görünüşe göre bu şarap kullanımı Perslerin âdetlerine girdi ve İran Yahudileri de aynı şeyi yaptı. Unutmayalım ki Purim'de 'Ad lo yada' deriz; yani beyaz iplikle siyah ipliği ayırt edemeyene kadar şarap içmek. Bugün neredeyse aynı dönemde yapılan çok ünlü Rio ve Venedik karnavallarının kökleri antik çağın bu âdetlerindedir.

Theodore Gaster, 'YAHUDİ YILININ BAYRAMLARI' adlı kitabında Purim hakkında çeşitli teorilerden söz eder; bunlardan biri Purim'in Babil'deki 'Yeni Yıl Bayramı'ndan geldiğidir. Görünüşe göre bu bayramda tanrılar insanın kaderine karar verirdi ve bu karar kurayla verilirdi. Bu kelime Babil dilinde 'PURU' idi, 'Purim'e çok benzeyen bir kök. Bu bayramda, Babil dışındaki başka tanrılarla alay edip onların pantomimini yapan tanrıları taklit ederlerdi.

Bir başka teori, eskiden Purim için başka bir kelime kullanıldığını söyler: 'Furdaya'. Yahudi tarihçi Josephus da, görünüşe göre Mart ayı sonlarına doğru şarapla yapılan bir bayram olan Farsça 'Farvadigan' kelimesinden türeyen aynı kelimeyi kullanıyordu.

Bir başka teori de 'Purim' kelimesinin şarapla ilgili İbranice 'Purah' kelimesinden gelebileceğini ve şarap fıçılarını açma bayramı olan Yunan 'Pithoigia' bayramından türediğini söyler. Bu bayram sonbaharda yapılmaya başlandı, sonra Purim dönemine karşılık gelen ilkbahar ekinoksunda yapılır oldu. Ama Gaster şu sonucu çıkarır: Ester hikâyesi gerçek bir hikâye değildir ve Purim bayramıyla ilişkisinde Yunan bayramına benzeyen öğeler vardır; bir Kraliçe seçimi gibi: 'Ester'; halktan birinin kral yerine geçmesi: 'Şuşan yollarında Mordehay'; oruç: 'Taanit Ester'; kötünün idamı: 'Aman'ın idamı'.

Her halükârda Purim bayramının hikâyesi geleneklerimize çağımızın ikinci yüzyılından önce girmedi. Bir başka gelenek de Purim'de birbirimize küçük armağanlar vermemiz ve ihtiyacı olanları hatırlayıp elimizden geldiğince onlara yardım etmemizdir.

Herkese Neşeli Purim.

Kaynak: Rabi Ron Isaacs

↑ İçindekiler

Pesah

Şalom (Judeo-Espanyol), 20.4.2022 · orijinal

Pesah, 'şaloş regalim' dediğimiz üç bayramdan biridir. Bu bayramlar 'hac' bayramları olarak da bilinir. Bet Amikdaş zamanında Kutsal Topraklar'ın Yahudileri 'Pesah', 'Şavuot' ve 'Sukot'u kutlamak için Yeruşalayim'e gitmek zorundaydı. Yaptıkları bu yolculuk bir hacdı; bugünün kelimesiyle bir 'hac'. Bu hac günlerine İbranicede 'Bayram' diye çevrilebilecek 'HAG' dendi. Bayram demek için 'Moed' ya da 'Yom Tov' gibi başka kelimelerimiz de var. Bu yüzden birbirimizi 'Hag Sameah' ya da 'Moadim le Simha' diyerek kutlarız; yani 'Bayram(lar) neşeli olsun'. Bu bayramların İsrail'de 1 gün, İsrail dışında, Galut'ta 2 gün kutlandığını bilmek gerekir. Şimdi cami olan ve kapalı bulunan Kariye Müzesi'nin mozaiklerinden birinde, bu mitsvayı yerine getirip Pesah'ı Yeruşalayim'de kutlamak için yolda olan Yosef, Miryam ve Yeşu'nun bu yolculuğunu görürüz.

Yazılana göre Mısır'dan çıkış gecesi herkes acele yemek, evde her zaman yalınayak durdukları halde ayakkabılarını ayağında tutmak zorundaydı; böylece savunmaya ve dinlenmeye yarayacak baston elde evden çıkabileceklerdi. Bütün bunlar, bir andan ötekine çıkma ve göç yoluna koyulma emri alabilecekleri içindi.

Pesah gecesine 'Seder' deriz. 'Düzenlemek, örgütlemek, sıralamak' anlamına gelen bir kelime. Bu yemeği belli ritüellerle gözetmemiz, düzenlememiz ve örgütlememiz gerekir. Acılığı marorla, neşeyi şarapla hissetmeliyiz. Bütün bu ritüellerin nedenini soran çocuklara öğretmeliyiz. Bu gece bütün ailenin toplandığı ve bütün sevilenlerin davet edildiği gecelerden biridir.

Pesah bugün artık Mısır'dan çıkış ve kölelikten kurtuluş yolu değildir. Bugün manevi özgürlüğe ve evrensel barışa umuttur.

Hag Sameah ve Neşeli Moed.

↑ İçindekiler

Yahudi'nin Şapkası

Şalom (Judeo-Espanyol), 23.11.2022 · orijinal

'Kipa'nın ne olduğunu hepimiz biliriz; sinagogda başımıza taktığımız ve pek çok Yahudi'ye göre halkımızın erkeklerinin başından asla çıkarmaması gereken şey. Kelime İbraniceden gelir ve kubbe anlamına gelir. Tora'nın ikinci kitabı Şemot'ta Koen Gadol'un başını örtmesi gerektiğini görürüz. Başını örten ilk adamın Bavel'li (Babil) Haham Rav Nahman ben Yitshak olduğuna inanılır. Talmud bize Kipa'nın, Tanrı'nın üstümüzdeki en yüksek otorite olduğunu hatırlattığını söyler. Orta Çağ'da bazı Yahudiler başa şapka takma zorunluluğu olmadığını söylüyordu. Tam tersine, Şulhan Aruh'ta Yosef Karo, hiçbir Yahudi'nin şapkasız iki metreden fazla yürüyemeyeceğini söyler.

Ama yine Orta Çağ'ın aynı döneminde Fransa ve İtalya gibi bazı Avrupa ülkeleri Yahudi'yi, oldukça yüksek tepeli, kazan kapağı biçiminde bir şapka takmaya zorlamaya karar verdi. 1215'te Papa III. Innocentius, Katolik Hristiyanlarla hiçbir karışma olmaması, aralarında evlenmemeleri ve bundan da öte Yahudi'yi aşağılamak için Yahudilerin bu şapkayı takması gerektiğine karar verdi. Bu yasa 13. yüzyılda çıkmış olsa da, konik şapkanın kullanımı 15. ve 16. yüzyıllarda, Rönesans'ta, Avrupa sürgünlerden sonra Yahudilerden boşaldığında giderek daha çok görüldü. Bu şapka, kanlarıyla Matsa yapmak için çocuk kaçıran kötü Yahudi'yi simgeleyen bir damga oldu. Tarihçi Naomi Lubrich, 'Judenhut und Zauberhut', 'Yahudi Şapkası ve Büyücü Şapkası' başlıklı çalışmasında Avrupalıların, Yahudilerle büyücülerin şeytanla alışverişi olduğu sonucuna vardığını söyler.

Karışık ilişkileri önlemek için Yahudileri Ulusal Toplum'dan dışlaması gereken bu şapka, Hahamlar için bu ilişkileri önleyen kurtuluş oldu. Böylece Yahudiler bu zorunluluğu bir aşağılanma olarak almadı; başlarını örterek Hristiyanlardan uzak durmak için bu zorunluluğu sahiplendiler ve daha sonra, başlangıçta bir ritüel nesnesi olmayan Kipa yavaş yavaş Yahudi'nin dini ritüelinin parçası oldu. Hristiyanların beklediği aşağılanma, Yahudiler için bir gurur oldu. Yöneticilerin emirleri önünde eğilmek yerine Tanrı'nın emirleri önünde eğildiklerini söylediler.

Dünya tarihinde karanlık, kötü ve aşağı bir figür olarak görülen Yahudi, her zaman başı dik ve Yahudi olmaktan gururluydu.

↑ İçindekiler

Bayramlarda Neşe

El Amaneser no. 223, p. 14, 13.9.2023 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Bayramlar bizi mutlu eder; bize sevdiklerimizle birlikte olmanın, aile, kabile, cemaat gibi bir birime, aynı duyguları, aynı inançları, aynı tarihi taşıyan bir halka ait olduğumuzu bilmenin sıcaklığını verir. Aynı ritüelleri, aynı yemekleri, aynı şarkıları paylaşacağımızı bilmek hayata başka bir tat katar. Ritüel bize hayatın lezzetli tadını veren bazı olayları hatırlatır. Düğünümüzün yıldönümleri, Bar/Bat Mitsvamız, Hanuka'nın kandilleri ya da Yeni Yıl'ın Şofar'ı. Genellikle kutlama ruhla ve yürekle yapılır, riyayla değil. Bu, kutlamanın büyük bir önemi olduğunu göstermek içindir ve bu önem bize her yıl bu özel günü ya da anı hatırlatır... Unutmayalım ki bayramları kutlamanın yararlarından biri ailenin birleşmesidir ve aile her insanın hayatının neşesidir.

Günlük hayat her zaman kesin değildir. Kaygılarla ve kuşkularla doludur. Agada'yı okuyacağımızı, Şofar'ın sesini duyacağımızı, Hanukiya'yı yakacağımızı, aile için yemek hazırlayacağımızı bilmek yüreğimizi doldurur ve bu güne bir anlam verir. Bayramların gelenekleri ritüellerle doludur. Ritüellerin kaygıyı azalttığı iyi kanıtlanmıştır, çünkü kaygı insan hayatına zarar verir. Şarkı söylemek, bir kadehçik şarapla 'Le Hayim' demek de bize neşe verir. Elbette bütün bunlar yıl boyunca yapılabilir; ama bayramlarda, özel günlerde yapmanın başka bir değeri vardır. Hiçbir bayram kutlaması özenle hazırlanmış yemeklerden oluşan bir sofra olmadan tam olamaz. İnsanın hayvanı avlayıp ateşte kızarttığı günden beri yemek pişirmek insanın en karakteristik özelliği oldu.

Bilim insanları her zaman insanın nasıl insan olduğunu, beynin bugünkü halini nasıl aldığını öğrenmek istedi ve en temel şeyin pişirme biçimi olduğunu gördüler. Profesör Richard Wrangham, 'Bizi İnsan Yapan Pişirmektir' adlı kitabında, insan yalnızca çiğ yeseydi bugün olduğumuz gibi olmayacağımızı söyler. Beyin daha az gelişmiş olacak ve biz çok daha ilkel olacaktık. Prof. Wrangham'a göre erkekle kadın arasındaki iş bölümüne neden olan, erkek avla meşgulken pişirme rolünü kadına bırakan şey de buydu. Primatlarla karşılaştırdığımızda onların birlikte avlandığını görüyoruz. Ailenin ataerkil olmasının nedenlerinden biri de buydu. Buna rağmen bugün en ünlü aşçılar erkektir.

Bayram yemeklerini pişirerek, sofrayı hazırlayarak, yemek için masaya oturarak geçirdiğimiz saatler bir ocağın, bir ailenin, aile ortamının özelliklerinin parçasıdır. Bir bayram sofrasını paylaşmak cemaati simgeler, bütün aileyi masanın çevresinde bir araya getirir, sohbeti ve üyelerin birliğini kolaylaştırır. Her bayramın özel yemeği olmasının yanı sıra her bayramın özel bir ritüeli vardır. Bayram sofralarında önemli bir şey, bu ritüelin aile üyeleri arasındaki ilişkileri pekiştirmesi, bu cemaate ait olduğumuzu hissettirmesi, ailede kusursuz bir uyum sağlamasıdır. Baba ile oğul ya da kayınpeder ile damat siyaset ya da ülke ekonomisi hakkında anlaşamasalar bile, bu ılımlı tartışmalar ailenin birliğine hizmet eder ve çok yardım eder. 2020'de bütün bayramları yapayalnız, televizyonun karşısında ya da sanal olarak eşlik edilmek için Zoom'a bakarak kutladık. Bugün, Tanrı'ya şükür, her şey değişti ve her şey yeniden hayal ettiğimiz gibi gerçekleşiyor. Hayal etmek ve ummak bize yeni yılı bütün önlemleri sabırla ve sağduyuyla alarak geçirme gücü veriyor.

↑ İçindekiler

Hanna ve Hanuka Üzerine

Şalom (Judeo-Espanyol), 29.11.2023 · orijinal

İsrail Ulusal Kütüphanesi, Ayala Deckel'in 1922'de Hanuka hakkında yazdığı ve Makabi kardeşlerin Selevkosların (Büyük İskender'in generali Selevkos'un, İskender'in ölümünden sonra Orta Doğu bölgesini sahiplenerek kurduğu krallık) otoritesine karşı isyan etmesi için kıvılcımı bir kadının verdiğini söyleyen bir makale yayımladı.

Midraş'a göre Hanuka mucizesi, herkesin bildiği ama söylemek istemediği şeyi yüksek sesle söylemeye cüret eden çok cesur bir kadına dayanır. Bu açıklama kardeşlerinin isyan etmesine yol açtı. Adı Hanna'ydı; Matatyahu'nun kızı, Makabilerin kız kardeşi. Yine Midraş'a göre bu krallıkta valiye yeni evlenmiş kadını evliliğin ilk gecesi kirletme hakkı verme geleneği vardı. Orta Çağ döneminde Avrupa ülkelerinde var olduğu söylenen bir gelenek. Aynı şey, bazı kitapların yazılmasına kaynak olduğu söylenen 'Gılgamış' destanında da bulunur. Görünüşe göre Haşmonayim bu hakkı gözleri kapalı kabul etmişti.

Hanna'nın düğün günü geldi ve o bu kahredici geleneğe bir son vermeye karar verdi. Düğün gecesi kutlamasında davetlilerin, annesinin, babasının, kardeşlerinin önünde ayağa kalktı, giysisini yırtmaya başladı ve çıplak kalıp şöyle dedi: 'Önünüzde kendimi onursuzlaştırdığım için beni öldürmek istiyorsunuz, ama bu gece damadımın yatağı yerine valinin yatağına gideceğim diye hiçbir tepkiniz yok.' Midraş'a göre Makabi kardeşleri isyan ettiren kıvılcım bu oldu.

Hanuka'dan söz ettiğimizde her zaman sekiz gün dayanan yağın hikâyesine göndermede bulunuruz. Bu Hanna hikâyesi hiç bilinmez. Belki utanç dolu içeriği yüzünden anlatılmadı; ama Avrupa'nın bazı Aşkenaz cemaatleri Hanna adını vermeden, sadece 'Bat Haşmonay', 'Haşmonay Kızı' diyerek benzer bir hikâyeden söz eder. Bazı araştırmacılar 'Bat Haşmonay' ile Judith'in aynı kişi olduğunu iddia eder. Büyük bilge Raşi'ye göre Hanuka hikâyesinin arkasında bir kadının kahramanlığı vardır. Üstelik Hanuka kelimesi ile Hanna adı arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu yüzden bugün Yahudi dünyasının pek çok yerinde kandiller kadınlar tarafından yakılır.

Ayala makalesini bitirirken Hanna'nın, yüzyıllardır bugüne kadar susmak zorunda kalmış kadınların sesi olduğunu, kadınların insan haklarını savunmaları gerektiğini ve bir gerçeğin, acımasız ve acı verici olsa bile, iyileştirilme mucizesine sahip olabileceğini söylüyor.

↑ İçindekiler

Âdetler ve Dil

Kostumbres i Lingua · 14 makale

'Hindi'ye Ne Oldu? · Noel Haftası · Kadınlar Günü · Kurban · Kem Göz · Diwali · Yılbaşı Çamı · Kaşlar · Nisan Şakası · Anneler Günü · Babalar Günü · Esperanto Üzerine · Anne · El Sıkışmak

'Hindi'ye Ne Oldu?

Şalom (Judeo-Espanyol), 6.5.2020 · orijinal

Hepimiz büyük bir tavuğa benzeyen hindiyi biliriz. Bu kuşun farklı dillerde ve ülkelerde ilginç adları vardır.

İngilizcede ona 'Turkey', yani 'Türkiye' derler. Bu kuşa bu ülke adını vermek de nereden çıktı? Daha da ilginci, Türkçede bu kuşa 'Hindistan'dan' anlamına gelen 'hindi' dememizdir.

Türkçede Fransızcadan gelmiş pek çok kelime var. Fransızcada bu kuşa 'dinde', erkeğine 'dindon' denir. Dinde, 'Hindistan'dan' demenin Fransızca biçimidir. Türkçede Fransızcadan birebir çeviri yapıldı ve böylece 'hindi' dendi.

Meraktan Hindistan halkına sordular: bu kuşa sizin dilinizde ne diyorsunuz? Onlar da cevap verdi: Hindistan'da bu kuş yok, bu yüzden sözlüğümüzde adı da yok! Bu kuş Amerika'dan geldi ve Hindistan'da bizde olmadığından onu tanımlamak için herhangi bir ad icat etmedik. Soranlar ve bu dilbilimsel araştırmayı yapanlar ısrar etti: bir Amerikan filmi izlerseniz filmin altında çeviri var; hindi demek için ne yazmanız gerekiyor? Düşündüler ve Amerikan adını alıp ona Amerikan kelimesi 'Turkey' demeye karar verdiler.

Aynı hindi kelimesi Portekizcede, ülkenin adı gibi 'Peru'dur. Çünkü Portekiz'de bu kuşun Peru'dan geldiği bilinir. Araplar aynı kuşa 'Habeşistan kuşu', Yunanlılar 'Gallapoula' ya da 'Fransız Tavuğu' derler. Aynı kuşa İtalyancada kuşla hiçbir ilgisi olmayan 'Tacchino' kelimesi denir. Aynı İtalyanlar mısıra 'Grano Turco', 'Türk tahılı' derler. Bu kez Türkiye'ye döndük; Türkçede mısıra Mısır deriz (Mısır – ülke).

Harvard Üniversitesi'nden filoloji profesörü Şinasi Tekin, Türkiye'de 'Çulluk' denen bir kuşumuz olduğunu açıklar. Çulluk hindiye benzer, ama boyu daha küçüktür. Amerika'nın keşfinden önce İngilizler bu kuşu, 'Çulluk'u İngiltere'ye götürdüler ve ona 'Turkey Bird', 'Türkiye Kuşu' ya da sadece Turkey (Türkiye) dediler. İngilizler Amerika'ya gittiklerinde Amerikan hindisini 'Türkiye kuşu' ile karıştırdılar ve bu kuşa İngilizcede 'Turkey' denmesi böyle oldu. Gördüğümüz gibi başka uluslarda bu kuşa 'Hindistan Kuşu', 'Peru Kuşu' ya da 'Etiyopya Kuşu' denir.

Türkiye'de hindi genellikle yılın son gecesi tüketilir ve hindinin füme eti de ünlüdür. Yılın son gecesi, özel bir lezzet alması ve etinin iyice yumuşak olması için kestane doldurulup fırında yavaş yavaş, büyük özenle özel olarak hazırlanan bu kuşu yemek âdettir.

Yemek (komer) demişken, bu kelime öteki Latin dillerinde 'Manger', 'Mangiare' denir. Bu kelimelerin kökü, 'yemeği elle ağza götürmek' anlamına gelen 'Manducare'dir. Dünyanın bazı yerlerinde bu âdet hâlâ normal yeme biçimidir. Buna rağmen yenebilen şeylere İngilizcede ya da Fransızcada, Komer'den gelen 'commestible' kelimesi denir.

Etimoloji seni binlerce yola götüren ve sonunda çoğu zaman ortak bir köke, insanlığa vardıran çok ilginç bir bilimdir.

↑ İçindekiler

Noel Haftası

Şalom (Judeo-Espanyol), 29.12.2021 · orijinal

Noel 25 Aralık'ta kutlanır. 24'ünde, tam gece yarısı, Hristiyanlar peygamberleri Yeşu'nun doğumunu anmak için kiliseye gider. Bu hafta dindarlar onu din olarak tutar; dindar olmayanlar ise Noel Baba'nın armağanları diyerek birbirlerine armağan verir ve bir çam dalını süslerler.

Eskiden beri kuzey yarımkürede yılın en kısa günü, gündönümü de denen 21 Aralık olmuştur. Avrupa'nın pek çok ülkesinde bu kadar soğuk günlerde, pek güçlü olmayanlar bile et yerdi. Üstelik şarap ve bira bu günlerde iyice mayalanmış ve tüketime hazırdı.

2000 yılı aşkın süre önce Romalılar 'Saturnalia' denen, tarım tanrısı sayılan tanrı Satürn'ün onuruna bir bayram kutlardı. Danslarla ve şarkılarla neredeyse bir ay süren bir bayram; köleler bu ay boyunca özgür bırakılırdı. 25 Aralık, 5000 yılı aşkın süredir Perslerin Güneş tanrısı Mitra'nın doğum günüydü ve Mitra dini Romalılar arasında Hristiyanlıktan önce en çok değer verilen dindi. 4. yüzyılda Papa Julius, Yeşu'ya bir doğum günü vermeye karar verdiğinde, 25 Aralık, zaten Mitra'nın doğum günü olduğu için en uygun gündü. Böylece bayram bir ay yerine yalnızca 12 gün sürdü ve 6 Ocak'ta bitti. 6 Ocak da Doğu Ortodoks kilisesi tarafından doğum günü olarak kabul edildi.

Unutmayalım ki neredeyse bütün dinlerde ve halklarda bayramlar birleşme ve barış yollarını açmaya hizmet eder. Yeni yıl bize İyi Sağlık, Mutluluk ve bol Neşe getirsin.

↑ İçindekiler

Kadınlar Günü

El Amaneser no. 206, p. 20, 13.4.2022 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

En eski antik çağda kadının, tıpkı toprağın ektiğini vermesi gibi çocuk doğurduğu için tanrıça olarak tapınıldığını görüyoruz. Böylece bereketi simgeliyordu. Bu yüzden büyük göğüslü, büyük bacaklı ve cinsel organları abartılı pek çok küçük kadın heykeli buluyoruz. Bu bize 'Anaerkil' dediğimiz dönemlerde kadının erkeğe eşit olduğunu da anlatıyor. Erkek kendini kadından daha güçlü hissetmeye başlayınca insanlık, kadının eşitliğini yeniden istemeye başladığı 20. yüzyıla kadar 'Ataerkil' oldu.

1910'da Clara Josephine Eissner doğumlu Clara Zetkin, Danimarka'da Kopenhag'da yapılan 'Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı'nda, 1857'de tekstil fabrikası yangınında pek çok kadının öldüğü 8 Mart gününün 'DÜNYA KADINLAR GÜNÜ' olarak belirlenmesini istedi. İsteği oybirliğiyle kabul edildi. Bu gün Sovyetler Birliği'nde 1921'den 1965'e kadar resmi oldu. Sonunda 1977'de 'BİRLEŞMİŞ MİLLETLER' bu günü 'ULUSLARARASI KADINLAR GÜNÜ' olarak resmileştirdi ve Birliğin bütün üye ülkelerini bu günü 'KADIN HAKLARI' lehine kutlamaya davet etti. Dünyanın 61 ülkesinde bu gün çalışılmayan bir tatil günüdür. Türkiye bu ülkeler arasında değil.

Bugünkü Türkiye olan Anadolu'da tarihöncesinden beri, büyük göğüslü ve bacaklı, doğuran ya da çocuk emziren tamamen çıplak kadınların bu küçük heykellerinden pek çoğuna sahibiz. Tanrıça sayılan ve 'Ana Tanrıça' denen heykeller ülkenin çeşitli bölgelerinde bulundu. Bu heykeller bereketi simgeliyordu. Bütün bunları teorilere dayanarak söylüyoruz, çünkü bu dönem hakkında yazılı hiçbir şeyimiz yok. Anadolu'da kadınlar hakkındaki ilk yazılı metinler, İbranilerin Hittim, bizim Hitit dediklerimizle gelir. Gerek kayaların üstündeki kabartmalarda, gerek kil tabletlerde kral ile kraliçenin her zaman yan yana oturduğunu, yani kraliçenin her zaman kralın yanında olduğunu görüyoruz. Hüküm sürmüş kraliçeler hakkında yazan tabletler vardır. En tanınmış kraliçe, dünya tarihinde ilk barış antlaşması sayılan Kadeş antlaşmasını imzalayan kral III. Hattuşili'nin eşi Kraliçe Puduhepa'dır.

Hititlerde kadının rolleri arasında en önemlisi doktor olmaktı. Hastaları iyileştirme görevi ondaydı. Bir başka önemli rol de danslarla ve şarkılarla dini törenleri yönetmekti. Bugünkü bağlamaya, tefe, kaşıklara, zurnaya çok benzeyen müzik aletleri çalmayı bilirlerdi. Elbette bu dönemin müziği hakkında hiçbir fikrimiz yok. Ama aile sistemi ataerkil bir sistemdi ve yalnızca babanın iradesi geçerliydi. Hititlerde evlilik bugünküne çok benzer. Evlenmeden önce söz kesmeleri, belli bir süre nişanlı olmaları, damadın gelinin babasına önemli bir meblağ vermesinden ve gelinin çeyizini damadın evine getirmesinden sonra evlenmeleri gerekirdi. Levirat sistemi Hititlerde de vardı. Gelin kaynana kavgaları çok sıktı ve bu yasalara girdi. Ama her zaman kaynana emrederdi.

Mısır'da bazı belgelerden kadının yasa önünde erkeğe eşit olduğunu anlıyoruz. Kendi işinin sahibi olabilir, boşanabilir ya da doktor olmaya karar verebilirdi. Böylece başka ülkelerdeki gelenekte olduğu gibi ne babasına, ne kocasına, ne kardeşine bağlıydı. Evlilik ne idari ne de dini bir biçimde yapılırdı. Bir erkekle bir kadının kararı bir evlilik oluşturmaya yeterdi. Getirdikleri malların bir sözleşmesini yaparlardı. Kadın kendi adını koruyabilir, kocasının adını almayabilirdi. Evli olmak için karşılıklı 'Seni karım yaptım', 'Beni karın yaptın' demek yeterdi. Antik çağ Yunanistan'ında bir kız 15 yaşında evlenmek zorundaydı. Evlilik kararını yalnızca baba verirdi. Ne siyasette ne toplumsal hayatta hiçbir hakları yoktu. Bütün hayatları boyunca ya babaya, ya kocaya, ya kardeşe, ya da oğullarına bağımlı olmak zorundaydılar. Oğulsuz bir dulsa ailenin en yakın erkeğine bağımlı olmak zorundaydı. Evin hanımıydılar. Köle kadınlara ve hizmetçilere emir

vererek yünü eğirmek, giysilerin kumaşını hazırlayıp dikmek, evin ekonomisine bakmak ve hasta hizmetçilere bakmak zorundaydılar.

Roma İmparatorluğu'nda kadın, Yunan kadınıyla aynı kaderi yaşadı. Bir fark, Yunan kadınının evinden hizmetçisiz çıkamaması, tiyatroya ya da bir spor oyununa gidememesiydi; Romalı kadının ise kamusal hayata yalnız çıkma hakkı vardı. Dünyanın bazı yerlerinde bugün bile aynı kısıtlamalar var. Binlerce yıllık evrimden sonra güneşin altında neredeyse hiçbir şey değişmedi. Elbette karamsar olmamalı ve pek çok yasanın kadınlar ve aileler lehine nasıl değiştiğini görmezden gelmemeliyiz. Kadınlar mali özerkliklerini kazandı. Öte yandan, ilerlemiş ülkelerde bile çeşitli nedenlerle çok arkaik biçimde davranan erkekler var. Tanrı'ya şükür, kadınların sabrı ve sağduyusu ve annelik içgüdüsüyle kadın her türlü önemli değişime uyum sağlıyor. Her önemli anda denge, karşılıklı anlayışla bütün kadınlara ve erkeklere barış ve huzur, sevgi ve şefkat getirir. Erkekler ve kadınlar inşallah her zaman uyum içinde olsunlar. Bilin ki kadınlar büyük mücadelelerle, erkeğe 'KADIN HAKLARI'nı hatırlatan bu kutsal günü elde ettiler.

↑ İçindekiler

Kurban

Şalom (Judeo-Espanyol), 20.7.2022 · orijinal

Müslüman dininde kurban bayramı ay takvimini izler. Bizimkine çok benzeyen bir takvim; şu farkla ki bayramı aynı dönemde karşılamak için bir düzenleme yapılmaz; yani bayramı aynı mevsimde kutlamak için 19 yıllık bir döngüde her iki ya da üç yılda bir ay eklediğimiz bizim gibi yapmazlar. Bu düzenleme olmadan bayram bazen bir ay erken, bazen bir ay geç gelebilir.

Kurban konusunu incelerken, bu kelimede (sacrificio) iki anlam buluruz: 'Sakro' ve 'Fisyo'. İlki kutsallaştırmak, kutsal, aziz anlamı vermektir. İkincisi yapmak, etmek anlamındadır. Dünya tarihinde hayvan ve insan kurbanları oldu. Bu âdetin Sümerler, Hititler, Mısırlılar, Hindular, eski Yunanlılar gibi farklı uygarlıklarda, Yeruşalayim'de ve Amerika yerlilerinde uygulandığını biliyoruz... 'Kurban' kelimesinin bir başka anlamı, daha büyük bir pay kazanmak için küçük bir pay kaybetmektir. Türkçede 'Kurban' kelimesi İbranice 'Korban'dan gelir. Bir başka anlamı, yoksunluktan çeken talihsize yardım etmek için malının bir kısmını vermektir.

Dünya tarihinde hayvan, bazen de insan kurbanı, Tanrıların öfkesini yatıştırmak, iyi ürün almak, iyi hasat aldığımız için Tanrılara şükretmek ve onları hoşnut etmek, günahları temizlemek, bu tanrılara duyduğumuz saygıyı göstermek için uygulandı. Budizm dışında bu âdet öteki uygarlıklarda uygulandı. Budizm'de öteki canlıları sömürmek ve acı çektirmek hoş görülmez. Bundan, onlar için hayvan kurban etmenin bir anlamı olmadığını anlıyoruz.

Avram Avinu'nun kurbanının Müslüman anlatımında, bunun İsmail'i kurban etme eylemi olduğu söylense de, Kuran ad anmadan 'OĞLU'nu kurban etmek istediğini söyler. Bu eylem bugün, İslam'dan önce de içinde putların ve onların arasında 'Kara Taş'ın bulunduğu kutsal bir yer olan Kâbe gibi kutsal yerlere hacdan sonra kutlanır. Bugün Kâbe'nin içinde yalnızca, bir meteorit olduğu düşünülen 'Kara Taş' vardır; şimdi, üzerinde yapılan çalışmalardan sonra bu teorinin daha az kabul gördüğünü biliyoruz.

↑ İçindekiler

Kem Göz

El Amaneser no. 212, p. 16, 12.10.2022 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

'Nazarlık' dediğimiz 'mavi göz'ün ne olduğunu hepimiz biliriz. Tekerlek gibi yapılmış bir cam parçası, ortasında yüzüne bakan mavi bir göz; seni kem gözden koruyacağı söylenir. Antakya'da mozaikler bakımından çok zengin bir müzemiz var. 'KAİ SY' denen bu mozaiklerden biri bize 'Kem Göz'ü gösterir. KAİ SY = SEN DE. Mozaik 'sen de' yazarak şunu demek ister: 'Sana iyilik isteyenlere iyilik gelsin; sana kötülük isteyenlere kötülük gelsin.' Bu mozaiğin mesajı 'Bana dilediğini sana diliyorum'dur. Kötülüğe karşı mücadele etme ve iyilikte karar kılma mesajı. Bu tür mozaikler Roma döneminde evlerin önünde bulunurdu ve kem gözü ve kötü enerjiyi bu evlerden uzaklaştırmaya yaradığı söylenir. Kem göz, bir kişiye ya da bir şeye kötülük ettiğine inanılan bir bakıştır. Bu kötülük talihsizlik, kaza, hastalık ve hatta ölüm biçiminde gelebilir.

Akademisyen Alan Dundes yıllarını kem göz olgusunu incelemeye harcadı ve bunun, Sümerlerin metinlerinde gördüğümüz gibi, Hint-Avrupa dünyasında ve Sami dünyasında halk inancı olduğunu söyler. İçmeden önce şarap bardaklarını tokuşturmak, biri hapşırdığında 'Çok yaşa' demek, bu eski çağlardan bize kalan bu tür inançların kalıntılarıdır. Alan Dundes çalışmasında antropolojiden, oftalmolojiden, psikiyatriden, sosyolojiden ve din araştırmalarından yararlandı. Akademisyen Needham, kem gözün kıskançlıktan, isteyip de yapamamaktan, kötü büyücü kavramından, arzudan ve korkudan gelen sentetik bir figür olduğunu söyler.

Endonezya'da Sulawesi adasındaki mağarada bulunan ve 40.000 yıldan eski olan eller bize korumanın, zararı, hastalığı ya da başka herhangi bir tehlikeyi uzaklaştırmanın simgesel figürü hakkında bir fikir verir. Büyücü bedduasının bir biçimi olan kem gözün kökleri batıl inançta ve büyülü düşüncededir. Herhangi bir zararın, hastalığın ya da doğal bir kötülüğün nedeni bulunamadığında, insan eskiden beri çözümü nazarda buldu. 'Kötü şeyler neden iyi insanların başına gelir?' sorusuna eskiden beri şu cevap verildi: 'Kem gözden.' Gözlerin özel bir gücü olduğu için bir kişinin ruhuna girişi oluşturduğu söylenir. Bakıştan kaçmanın yalancıyı ele verdiği söylenir. Sabit bir bakış koşullara göre sevgiden ya da tehditten geldiği şeklinde yorumlanabilir ve bir üstünlük gücü de gösterir. Bakış duyguyu, sevgiyi, nefreti, tiksintiyi, bıkkınlığı, hakareti, şefkati ve şaşkınlığı açıklar.

Şaşının uğursuzluk getirdiğine inanılır. Aynı şekilde gözleri farklı renkte olan kişinin de. Pek çok ülkede bir bebeği övmek anne babanın hoşuna gitmez, çünkü bu da uğursuzluk getirebilir. Türkiye'de bebeğin kundağına çengelli iğneyle küçük bir mavi göz takmak çok yaygındır. Bir bebeği övdükten sonra 'pu, pu, pu' diyerek bebeğin yüzüne üç kez tükürmek gerektiği söylenir. Yunanistan'da bir kadının güzelliğini överken bile aynı şeyi yapmalısın. Kem göze karşı bir koruma bazen evin bir yerine asılan sarımsaktı. Bugün kadınların taktığı, değerli taşlı ve mavi göze benzeyen bir yığın mücevher var. Kem göz batıl inancının bugünün dünyasında kaybolduğunu sanmayın. Pek çok akademisyene göre bu batıl inanç, ister Akdeniz bölgesinde, ister Latin Amerika'da milyonlarca insanı etkiliyor. İbranicede 'Ayin a Ra' deriz. Ayin a Ra'ya karşı bir koruma, 'Kem Göz'ü uzaklaştırmaya yarayan beş parmaklı el olan 'hamsa' dediğimiz şeydir. Hepinize kötü saatten ve kem gözden uzak olmanızı dilerim. Kaynak: Benjamin Radford ve C. McKelvie

↑ İçindekiler

Diwali

El Amaneser no. 214, p. 14–15, 14.12.2022 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Ekim ayının sonu ülkemizde pek bilinmeyen bayramlar içerir. Gerek Hristiyanlar, gerek Hindular, birbirine benzeyen ama farklı kökleri olan ve sonunda aynı kutlamaya varan bayramlar kutlar: mevsim değişimini kutlamak, ışığın karanlığa, bilgeliğin cehalete, İyi'nin Kötü'ye karşı mücadelesinin zaferini kutlamak. Diwali neredeyse bir hafta süren bir Hindu bayramıdır ve en önemli bayram olduğuna inanılır; aşağı yukarı aynı mevsimde gelir, çünkü Hindular da bizim gibi ay takvimini, daha doğrusu 'ay-güneş' takvimini kullanır ve her 32 ya da 33 ayda bir ay ekleyerek güneş takvimine yaklaşır, böylece iki takvimi eşzamanlarlar. Çünkü ay yılı 354 gün, güneş yılı 365 gündür; 11 günlük fark 2 buçuk yılda bir düzenlenir. Aslında neredeyse bir kıta olan Hindistan'ın farklı bölgelerinde farklı takvim, kutlama, dil âdetleri, farklı töreler ve gelenekler vardır. Ama çoğunluk söyleneni kabul eder.

Diwali aynı zamanda bizim Roş Aşana'mız gibi bir yeni yıl bayramı ve bizim Hanuka'mız gibi bir ışıklar bayramıdır. İlginç olan, bu bayramların her zaman yılın aynı döneminde gelmesidir. Benzer bir bayram, ışığın karanlık üzerindeki mücadelesinin zaferi olan Santa Lucia bayramıdır. Bu bayram en çok İtalya'da, İsveç, Finlandiya, Norveç, Danimarka gibi İskandinav ülkelerinde, İspanya'da ve Latin Amerika'nın bazı ülkelerinde kutlanır. Efsane, Lusi adlı bir kızın gizli Hristiyanlara, ellerinde yemek getirip mumu başının üstünde taşıyarak yardım ettiğini söyler. Bayramın ışıklar bayramı olarak adı da oradan geldi. Bayramın hem Hristiyan şehitleriyle hem de ölenlerin ruhlarıyla ilişkisi vardır. Biz de Roşaşana ile Yom Kipur arasında, aşağı yukarı aynı dönemde, öteki dünyaya geçmiş sevdiklerimizi ziyarete gideriz. Aynı gelenek, ona Azizler Günü diyen Hristiyanlarda da vardır. İngilizcede All Saints, Fransızcada Toussaint. Sevilen ölüleri anma günü.

Bu gün 31 Ekim'de kutlanır ve aynı gün Amerika'da 'Halloween' ya da 'Cadılar' bayramı denen, o da şehitleri ya da ölüleri anma günü olan şey kutlanır. Kökünün, adlarını İstanbul'da bir mahalleye, ünlü Galata'ya da veren Keltlerden ya da Galatlardan geldiği söylenir; hasata dayanan bir kök. Gelenek, Amerika'da çocukların ellerinde fenerle ev ev dolaşıp şeker ya da bazen para istemesini ister. Yıllar önce Kuledibi mahallesinde Yahudi çocuklar ellerinde fenerle 'aşiya mis koles, syen paras de koles' şarkısını söyleyerek dolaşırdı. Fener taşıyıp evleri dolaşma geleneği 15. yüzyılda, çocukların ölülerin ruhları için yapılan tatlıları yemek ve onlar için yaptıkları dualar karşılığında ödenecek kuruşları toplamak için ev ev dolaştığı zaman başladı. Amerika'da bu bayram 'Frankenstein', 'Drakula', 'Mumya' gibi romanlardan etkilendi; vampir giysileri, mezarlık eşyaları, mezarlar, ölüler ve 'bizden iyiler' ya da cinler.

Yine Amerika'da bu bayramda âdet, tıpkı bizim Roşaşana'da yaptığımız gibi bala banılmış elma yemek, evlerimizde hiç eksik olmayan, sobanın yanında oturup vakit geçirmek için kavrulmuş kabak çekirdeği yemektir. 'Cadılar Bayramı' yazarken Slavların, Babalar, atalar, dirilerin ölülerle birleşmesi anlamına gelen 'Dzady' ile ilgili folklorunu eklemek gerekir. 'Dzady' kelimesi, proto-Slav dilinde de 'Annenin ya da babanın babası', ailede saygın bir konumu olan yaşlı adam anlamına gelen 'Dede'den gelir. Gördüğümüz gibi, bir ulusta özgün sandığımız kelimeler, aralarında hiçbir alışveriş olmayan başka ulusların dillerinde de bulunur. Kelimeler gibi bayramlar da aralarında hiçbir coğrafi ilişki olmayan ülkeler arasında çok benzeşir. Bütün dünyada Dostluk ve Kardeşliğin sonsuza dek sürmesini dileriz. Kaynak: Wikipedia

↑ İçindekiler

Yılbaşı Çamı

El Amaneser no. 215, p. 13, 11.1.2023 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Pek çok Hristiyan ülkede Noel bayramını küçük bir çam ağacının üstüne hediyecikler asarak kutlarlar. Efsane, Noel Baba'nın ya da Aziz Nikola'nın çeyiz edinecek gücü olmayan gelinlere yardım ettiğini, ya da çatının bacasından, odanın şöminesine kurusun diye asılan çorapların içine düşen hediyecikler attığını söyler. Zamanla, çorap asmak yerine, anne babalar hediyecikleri küçük bir çam ağacına astılar. Yıl sonunda evlerde küçük bir çam ağacı bulundurmak pek çok ülkede moda oldu. Çam ağaçlarının her zaman uzun hayatın simgesi olduğunu biliyoruz, çünkü iğne gibi olan yapraklarını düşürmezler ve her zaman yeşil kalırlar. Yalnızca hasta çamların yaprakları kahverengidir.

Genel olarak Orta Doğu halkları, gecenin en uzun olduğu zamanda, yani Aralık ayının son günlerine denk gelen zamanda güneşe tapardı. 2500 yıldan fazla bir zaman önce Çin'de Zungfong adlı bir adam gölgeleri ölçerek yılın en kısa gününün bu günlerde geldiğini buldu ve o zamandan beri Çinliler Aralık ayının 21, 22 ya da 23'ündeki bu günleri Dongzhi bayramı olarak kutlar. İran, Azerbaycan, Afganistan gibi ülkelerde 'Yelda gecesi' denen çok benzer bir bayram vardır. 2500 yıldan fazla bir zaman önce yaşamış ünlü Pers kralı Darius'tan beri bu ülkelerin insanları kışın gelişini 21 Aralık'ta kutlar. Dünyanın başka bir yerinde, Kuzey Amerika'da, Kristof Kolomb Avrupalılara benzemeyen bu insanları gördüğünde Hindistan'da olduğunu sandığı için böyle adlandırılan bu toprakların yerlileri Kızılderililer, aynı gün tıpkı Çinliler ve Persler gibi kışın gelişini 'Soyal' denen bir kutlamayla kutlardı.

Malaga Üniversitesi'nden Profesör Maria Dolores'in Mısır'da Asvan'da bulduğu bir mezarda, 21 Aralık günü güneş, 4000 yıla yakın bir zaman önce yaşamış valinin heykelinin tam üstüne düşüyordu. Bu demektir ki Mısır'da da 21 Aralık gününü kışa giriş olan önemli bir gün olarak işaretliyorlardı. Bütün bu kutlamalarda en önemli süs, genellikle çam olan bir ağaçtı; bu, Yeşua'nın (Yeşu) doğumundan neredeyse 700 yıl sonra Noel bayramına yol açtı. Bu ağaç, 21 Aralık gününü açma geleneğinin en önemli kanıtıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bazı Yahudiler yılbaşı ağacını, Hanuka'nın çoğu kez aynı günlere geldiğini bilerek, oyuncaklar yerine Magen David ve ışıklarla süsler ve ona 'Hanuka Ağacı' derler.

Çok eski bir Türk geleneği 'Narduğan' ya da 'Nardoğan' dediğimiz şeydir. Ünlü Sümerolog Muazzez İlmiye Çığ bize, Orta Asya Türklerinin Müslümanlığı kabul etmeden önceki inançlarına göre, dünyanın tam merkezinde hayat ağacı sayılan büyük bir çam ağacı olduğuna inandıklarını anlatır. Hayat ağacı simgesi pek çok Türk halısında, kiliminde ve işlemesinde görülür. Gündüzle gece arasındaki savaş 21 ya da 22 Aralık'ta biter ve zafer, uzamaya başlayan gündüzündür. Kutlama, yiyip dans ettikleri bir çam ağacının altında yapılır. Bu kutlamaya 'Nardoğan' bayramı denir. Nar Güneş, Doğan ise Doğuş demektir. Günleri uzatan Tanrı'ya şükretmek için çam ağacına küçük şeyler asarlardı. Bu tür çam görünüşe göre yalnızca Orta Asya'da yetişir ve bu geleneğin, 451 yılında ünlü Atilla ile İtalya'ya kadar giren bir Türk kavmi olan Hunlar aracılığıyla Hristiyanlara Noel ağacı olarak geçtiği söylenir. Günler uzadıkça hepinize sağlık, sevgi ve bol kazanç dileriz.

↑ İçindekiler

Kaşlar

Şalom (Judeo-Espanyol), 29.3.2023 · orijinal

8 Mart kadınlar günüydü. Kadın demişken, kadın modasındaki değişimi fark etmemek imkânsız. Bölgeler, dönemler, farklı kültürler arasındaki değişim; giyimde, saç yapmada, makyajda ve daha pek çok şeyde değişim.

İsabella Segalovich kadınların kaşlarından Mısır'dan başlayarak söz eder ve Firavunlar döneminde kadınların enfeksiyondan ve böceklerden korunmak için gözlerini ve kaşlarını boyadığını söyler. Görünüşe göre bugün bile Afrika'nın bazı ülkelerinde, bu boyanın kendilerini manen koruduğuna inandıkları için eskisi gibi boyanmaya devam eden kadınlar var.

Eskiden Yunanistan'da kalın kaşlı olmak kadınlar için bilgeliği simgeliyordu. Victoria Sherrow'un 'Saç Ansiklopedisi'nde, bu havayı vermek için kurşun tozu ve bazen alna yapıştırılan keçi kılı parçaları kullandıkları yazılıdır.

Çin'de kaşlar yılın modasına göre uzun, kısa, ince, kalın gibi pek çok biçimde boyanırdı. '5000 Yıllık Çin Giyimi' kitabında Xun Zhou, kaşların arasına altın, gümüş ya da zümrüt tüyler koyduklarını yazar.

Orta Çağ Avrupası'nda kadınlar kaşlarını kazıtır ya da yokmuş gibi görünecek kadar inceltirdi. John Block Friedman, o dönemlerde kadın bedeninin kıllarının erkek için ruhsal ve bedensel bir tehlike oluşturduğunu yazar. Bazen kaş yerine yaralar çıkmasına yol açan kimyasal ürünler kullanırlardı.

19. yüzyılda Fransa'da kadınların uzun ve koyu kaşlı olması Yahudiliğin simgesiydi ve antisemit bir ima olarak onlara 'Güzel Yahudi Kadın' derlerdi. Ingres'in 'Rothschild Baronesi' ve 'Yahudi Başı' tabloları bu kaş biçimine dikkat çeker.

Aynı dönemde İngiltere'de moda, küçük ve masum bir kızınki gibi kaşlara sahip olmaktı. Kaşlara asla dokunulmamalıydı. Dr. Thomas Sozinskey, 'kaşlar ne kadar ayrıksa beyin o kadar büyüktür' diyordu.

Kaşlarıyla ünlü ressam Frida Kahlo'nun otantik Meksikalı kadını simgelediği söylenir.

Atasözü der ki 'Kaşı düzelteyim derken gözü çıkarma': bir şeyi düzeltirken başka bir şeyi bozma. Kadınlar günü olan 8 Mart bize bunlar gibi pek çok şeyi hatırlatıyor. Dileriz karşımızda soru soran kaşlı bir kadın olmasın!!!!

Kaynak: Isabella Segalovich

↑ İçindekiler

Nisan Şakası

Şalom (Judeo-Espanyol), 12.4.2023 · orijinal

Türkçede 'bir Nisan', Fransızcada 'Nisan Balığı' dediğimiz Nisan şakası nereden geldi, pek çok farklı kültür tarafından uzun zamandır uygulandığı halde hâlâ bilmiyoruz; başlangıcı hâlâ bir sır. Karşındakine olmamış bir şey söyleyip o inanınca ona bunun Nisan şakası olduğunu hatırlattığın bir şaka biçimi. Bazı tarihçiler bu günün 1582'de, Papa Gregorius'un Jülyen takvimini değiştirdiği yıl başladığını söyler; çünkü bu takvim yılı bir Nisan'da başlatıyordu ve bizim Pesah bayramımıza karşılık gelen Paskalya bayramı her yıl tam tarihe düşmüyordu; Papa takvimi düzenleyip eşzamanladı. Katolikleri sevmeyen Protestanlar bu takvimi 1700 yılında, Anglikan Kilisesi'ne sahip İngilizler 1752 yılında kabul etti. Görünüşe göre Ortodoks inancındaki ülkeler dini bayramlar için Gregoryen takvimini bugüne kadar hâlâ kabul etmediler.

1582'deki değişikliğe gelince; internet, telefon, posta sistemi olmadığından haberler bir yerden ötekine çok çabuk ulaşmıyordu ve haberi olmayanlara, aptal sayılanlara, sırtlarının arkasına balık biçiminde bir kâğıt asılırdı. 'Nisan Balığı', çok kolay yakalanan küçük balığı; insanlar için de aptalları ve sakarları simgeliyordu.

Başka tarihçiler bu günün Romalılardan geldiğini söyler; Romalılar Mart ayının sonunda, Purim'de bizim yaptığımız gibi komik giysiler giyip yöneticilerle alay ederek 'Ana tanrıça' Kibele ya da Sibel bayramını kutlardı. Roma kültürüne görünüşe göre Mısırlılardan, İsis ve Osiris efsaneleriyle girmiş bir âdet.

Bir teori, Nisan'da balık avlamaya izin verilmediği ve verilmediği için şakanın bir Nisan'da balık biçimindeki bir kâğıtla yapıldığını söyler.

Son olarak, bu günün gündüzle gecenin yarı yarıya, eşit olduğu, 21 Mart'ta olan ekinoks kutlamasından kaldığını söyleyenler var. Romalılar sevinir ve şakalar yaparlardı. Ekinoks kelimesi Latinceden gelir; 'aekuus' eşit, 'noks' Gece demektir.

Yazdığım bir Nisan şakası değil, 'Saver es Bueno'nun bir parçası.

Nisan şakası olmayan bir başka şey de, size huzur, sağlık ve neşe içinde geçecek bir Pesah bayramı dilemem.

Kaynak: Historya

↑ İçindekiler

Anneler Günü

Şalom (Judeo-Espanyol), 17.5.2023 · orijinal

Anneler Günü, yılda bir gün annelerimizi hatırlayıp onları onurlandırdığımız ya da çocukların annelerini hatırladığı bir gündür. Bazen torunlar da ninelerini hatırlar ya da anne babalar torunları ninelerine bir söz söylemeye ya da yazmaya iter. Bu günden sonra her şey yerine döner. Anneye bir çiçek, bir armağan veren olur. Ama genellikle her şey bir telefonla halledilir. 'Anne, günün kutlu olsun' ve hepsi bu. Oysa anne her gün aranmayı, nasıl olduğunun sorulmasını, çocukları, torunları tarafından hatırlanmayı bekler; yılda yalnızca bir gün değil.

Her şey antik Yunan'da başladı. Yunanlılar, sonra da Romalılar, 'Rhea', 'Demeter', 'Sibeles' gibi farklı adları olan ve bizim 'Kibele' adıyla tanıdığımız 'Ana Tanrıça' olarak bilinen bir tanrıçaya taptılar. Efes'te şehrin tanrıçası 'Artemis'ti. Heykeli, yüksek üretkenliğin simgesi olan pek çok memesi ya da testisi olmasıyla bilinir; o da 'Ana Tanrıça' sayılırdı. Aynı Efes şehrinde Hristiyanlar, Yeoşua'nın annesi Miryam'a 'Tanrı'nın Annesi' 'Theotokos' adını verdiler. Kutlama her zaman ilkbaharda yapılırdı.

Böylece 'Ana Tanrıça'ya bu tapınma, zamanla ilk Hristiyanlar tarafından 'Anneler Pazarı'nı kutlamaya dönüştü. Yine ilkbaharda bir Pazar günü Anne'yi kutlamak. MS 16. yüzyılda Anneler Pazarı 'Ana Kilise'yi kutlamak için dini bir gün oldu. Hizmetkârları olan ailelerin onlara annelerini ziyarete gitmeleri için izin verdiği bir Pazar günü. 20. yüzyılda bu gelenek neredeyse kayboldu; ta ki Amerika Birleşik Devletleri'nde Anna Jarvis adlı bir kadın annesini onurlandırmak için onu yeniden canlandırana kadar. Hırsı, herkesin annesini onurlandırmaya gitmesi için yılda bir gün güvence altına almaktı. 1914 yılında, Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce, Amerikan Başkanı Wilson, Mayıs ayının ikinci Pazarının bütün Amerika'da 'Anneler Günü' olacağını söyleyen yasayı imzaladı. Başlangıçta Anna Jarvis çok mutluydu. Ama sonra, anne için armağan alıp satma günü haline gelen bu günün ticarileşmesini şiddetle protesto etti. Armağanlar arasında Jarvis'in en hoşlanmadığı, tek bir kişisel söz yazmadan, anne hakkında hazır düşüncelerle hazırlanmış kartlardı.

İlginç olan, 'Anneler Günü'nün bugün dünya ülkelerinde farklı tarihlerde kutlanmasıdır. İsrail'de 30 Şevat'tır (bu yıl 21 Şubat'tı). Orta Doğu'nun Arap ülkeleri 21 Mart'ta, ilkbahar ekinoksunda kutlar. İspanya ve Portekiz Mayıs ayının ilk Pazarı. Mayıs ayının ikinci Pazarı ülkelerin çoğunun kutladığı gündür; Polonya 26 Mayıs, Fransa Mayıs ayının son Pazarı, Belçika 15 Ağustos, Arjantin Ekim ayının üçüncü Pazarı, Rusya Kasım ayının son Pazarı.

Dünyanın bütün Annelerine Kol aKavod. Mübarektirler ve sonsuza dek mübarek olsunlar.

↑ İçindekiler

Babalar Günü

Şalom (Judeo-Espanyol), 21.6.2023 · orijinal

Haziran ayının 18'i, 'Babalar Günü' denen önemli bir gündü. Antik çağda var olmayan bir kutlama. Ticari bir gün, çünkü babanın bütün ailenin dayandığı sütun olduğunu hatırlamayı sağlayan gündür.

1908 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Virginia eyaletinde bir kömür madeninde patlama oldu ve bu patlamada 362 adam öldü. Maden kasabasında bu patlamada ölen babalar için bir anma yaptılar. 16 yaşındaki bir kıza yılda bir gün belirleyip ona 'Babalar Günü' adını vermeyi düşündüren bu olay oldu. Bu kızın adı Sonora Smart Dodd'du; madenden çıkan kömür başka yerlere taşınırken yollara dökülen kömürü toplayan bir işçinin kızı. Bu işçinin adı William Jackson Smart'tı; iki kez evlenip iki kez dul kalmış, 14 çocuk babası. Hem kendi çocuklarına hem ikinci eşiyle gelenlere bakmayı üstlendi. William çevresindeki insanlar tarafından yalnızca baba olarak değil, çocuklara karşı şefkatli bir anne olarak da takdir edildi.

Böylece bu kız, Sonora Smart Dodd, kendisine ve kardeşlerine bunca bağlılık gösteren babasını onurlandırmak istedi ve 1910 yılında yılda bir günün 'Babalar Günü' olarak tanınması için çaba gösterdi. Bu dileğin makamlarca kabul edilmesi için yaklaşık 60 yıl çalıştı. Sonora aynı zamanda tam bir sanatçı, şair ve çocuk kitapları yazarıydı. Başkan Nixon, 'Babalar Günü'nün Haziran ayının üçüncü Pazarı kutlanması kararnamesini 1972 yılında, Sonora'nın 96 yaşında ölmesinden 6 yıl önce imzaladı. Türkiye'de bu kutlama için aynı tarihi kullanıyoruz. Avrupa'nın ve Latin Amerika'nın bazı ülkelerinde bu gün Mart ayına, Katolik Aziz Yusuf yortusuna düşer.

Çok eleştirilen bir şey, pek çok yerde bu günün ticarileştirilip armağan alıp satma günü olarak bilinmesidir. 'Anneler Günü' için de yapılan eleştiriler. Ama ne olursa olsun, benim için çocuklarım torunlarımın babalarıdır ve aynı zamanda benim anne babamdır; çünkü bizim yaşımızda yeniden çocuk olduk ve çocuklarımızın bizim anne babamız olmasına ihtiyacımız var.

↑ İçindekiler

Esperanto Üzerine

El Amaneser no. 229, p. 20, 13.3.2024 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

1800'lü yılların sonuna doğru, Polonya, Rusya, Prusya devletlerine ait olmuş ve bugün yeniden Polonya'ya ait olan Białystok şehri, Polonyalıların, Rusların, Almanların ve bütün nüfusun %75'ini oluşturan, Yidiş konuşan pek çok Yahudi'nin yaşadığı kozmopolit bir merkezdi. Tekstil sanayiine hâkim olanlar bu Yahudilerdi. 1921'de tüccarların %88'i Yahudiydi ve fabrikaların %89'u Yahudilere aitti. 15 Aralık 1859'da Białystok'ta, Esperanto adını verdiği yapay dili icat edecek olan ünlü Yahudi Ludwik Lejzer Zamenhof doğdu. Evde anne babasıyla Yidiş, Rusça ve Lehçe konuşurdu. Okul öğretmeni olan babasından Almanca, Fransızca ve İbranice öğrendi. Okulda klasik dilleri, Latince, Yunanca, Aramice öğrendi. İtalyanca, İspanyolca ve Litvanca ile de ilgilendi. İngilizceyi çok daha sonra öğrendi.

10 yaşında 'Babil Kulesi ya da Białystok Trajedisi' adlı bir tiyatro oyunu yazdı. Tiyatro oyunu yazma fikri, Białystok'un çeşitli ulusları arasında var olan ve anlaşmak için ortak bir dilleri olmayan çatışmaları gördükten sonra geldi. 1878'de, 19 yaşındayken Esperanto'nun ilk versiyonunu yazdı ve ona 'Evrensel Dil' adını verdi. Bu ilk versiyon, Ludwik'in kitap yazmak yerine derslerine daha fazla dikkat etmesini isteyen babası tarafından yakıldı ve böylece Moskova'da ve Varşova'da tıp okudu ve iyi bir göz doktoru oldu. Kitabına geri dönmesi için 10 yılın geçmesi gerekti. İlk Esperanto kitabı 14 Temmuz 1887'de Varşova'da çıktı. Ludwik Zamenhof kitabını 'Doktoro Esperanto' adıyla imzaladı. Kitapta gramerin 165 kuralı ve Avrupa'nın belli ülkelerinin dillerinden, Roman, Germen ve Slav dillerinden (Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Sırbistan, Makedonya, Polonya, Slovakya, Çekya, Hırvatistan, Bosna, Slovenya) alınmış 917 kelime kökü vardı.

Fikir, olabildiğince kolay, en kısa sürede öğrenilebilecek bir dil icat etmekti. Görünüşe göre Lev Tolstoy Esperanto'yu çok kısa sürede öğrendi. 1911'de Anvers'te uluslararası bir Esperanto kongresi bile oldu. Bütün bunlar ortak bir dilin, farklı kültürler arasında bir dünya barışının aracı olması içindi. Bu arada Zamenhof Yahudi sorunuyla, yani antisemitizmle ve Yahudilere karşı yapılan pogromlarla çok meşguldü. 'Hibbat Siyon' Siyonist hareketinde aktifti. Ama Siyonist hareketin Yahudi halkının sorunlarını çözemeyeceğini ileri süren bir bildiri yayımladı: 'Her tür milliyetçiliğin insanlığa büyük bir felaketten başka bir şey veremeyeceğine inanıyorum.' Zamanla 'İnsaniyetçilik' anlamına gelen 'Homaranismo' adını verdiği kişisel bir felsefe geliştirdi. Ortak Çağ'dan Önce (M.Ö.) birinci yüzyılın ünlü Yahudi Bilgesi 'Hillel'in bilgeliğine dayanan bir felsefe. Bu felsefeyle Zamenhof, Yahudiler antisemitizmin kurbanı olmasın diye Yahudiliği reforme etmeye çalışıyordu.

Ludwik Zamenhof 14 Nisan 1917'de Varşova'da öldü. Esperanto öğretmek için öğretmen olan kızı Lidya, Bahai dinine geçti, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşadı, ama 1938'de Amerikalılar vizesini uzatmak istemediği için Polonya'ya dönmek zorunda kaldı ve Polonya'da Varşova gettosunda kalmaya mecbur edildi ve Treblinka'da öldü. Esperanto'nun kelime hazinesi İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Almanca, Yunanca, Latince, Lehçe, Rusça ve Yidiş'ten oluşur. Bunlar Zamenhof'un çok iyi bildiği dillerdi. Avrupa dilleriyle akrabalıkları olsa da, gramer ve telaffuz Türkçeye çok benzer. Yani Esperanto'da cinsiyet, eril ya da dişil yoktur. 'Masa' 'la meza' değil, yalnızca 'meza'dır. 'Göz' 'el ojo' değil, yalnızca 'ojo'dur. Tamamen fonetik olan telaffuzda bütün harfler her zaman aynı biçimde telaffuz edilir ve başka harflerin önünde telaffuz değiştirmez.

1907 ile öldüğü yıl olan 1917 arasında Zamenhof 14 kez Nobel ödülüne aday oldu ve Evrensel Esperanto Derneği 100'den fazla kez aday oldu. Bu ödül hiç verilmemiş olsa da, bugün bu dili

konuşan 2 milyondan fazla insan olduğu söyleniyor. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslar arasındaki çatışmaları önlemek için 'Milletler Cemiyeti' kuruldu. İran delegesi Esperanto'nun Meclis'in resmi dili olmasını önerdi. Yalnızca Fransa, Fransızcanın diplomasideki önemini, etkisini ve prestijini kaybedeceği korkusuyla veto etti. Esperanto'nun üniversitelerde öğretilmesine, komünistlerin oyunu olduğunu söyleyerek izin vermediler. Sovyetler Birliği'nde bu dilin casusların oyunu olduğunu söylediler. Nazi Almanyası'nda bunun bütün dünyayı fethetmek isteyen Yahudilerin oyunu olduğunu söylediler. UNESCO'nun Esperanto'yu programına alması 1954'ten sonradır. MULTAJ DANKOJ = Çok teşekkürler

↑ İçindekiler

Anne

El Amaneser no. 232, p. 20, 12.6.2024 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Eskiden beri bütün kültürlerin mitolojileri kadını toprakla, ayla ya da bazen yılanla ilişkilendirdi. Kadının toprakla ilişkisi, toprağa giren tohumla kadının rahmine giren tohumun benzerliğinden gelir. İki biçimde de tohum bir bitki ya da bir çocuk oluşturur. Bu yüzden mitolojilerde, oldukça şişman küçük kadın heykelleri olarak simgelenen Ana Tanrıça figürü vardır. Türkiye'de neredeyse bütün müzeler bize Neolitik dönemden ve hatta daha öncesinden kalma bu heykelleri gösterir. Neolitik dönem, insanın ev yapmaya, ekmeye, toprağı sürmeye, avlanmak ve doğal mağaralarda yaşamak için göçebe olmak zorunda kalmadan bir yere yerleşmeye başladığı dönemdir. Toprak buğdayı verdiği gibi, kadın çocuğunu yaşatmak için sütünü verir. Bu yüzden cinsiyet (dişil ya da eril) kullanan dillerde toprak dişildir ve Türkçede toprak 'Toprak Ana' olarak bilinir.

Yine Neolitik dönemde, gömerken bedeni toprağa, bebeğin annesinin rahminde olduğu biçimde, yani bacakların karna yakın olduğu 'Hoker' biçiminde koyarlardı. Bu pozisyonda gömmek, 'Toprak Ana' sayesinde bu hayatta doğulduğu gibi öteki hayatta da doğma umudunun olduğunu anlatır. Yine bu yüzden toprak kutsandığı gibi kadın da kutsanmıştır. Çocuğu olamayan kısır kadın, ot bile bitmeyen bir tarla gibi görülür. Kadının bir başka benzerliği Ay iledir. Pek çok kültürde aya göğün Kraliçesi ya da Ana Tanrıçası dendi. Ay ile kadın arasındaki en tipik ilişki, ayın dünya etrafındaki bir ay süren döngüsü ile kadının ayda bir olan âdetidir. Antik çağda Ana Tanrıça ineğin boynuzlarıyla simgelenirdi. İneğin boynuzları Roş Hodeş'in yarım ayı gibidir. Pek çok şiirde kadın, ay güzelliğin simgesi olduğu için ayın yüzü (Ay Yüzlü) gibi resmedilir.

Kadının yılanla benzerliği, Nahaş adlı bir kadın biçimindeki yılan tarafından baştan çıkarılan Havva efsanesinden gelir. Ama öte yandan bu benzerlik farklı kültürlerde kadının yılan olduğu söylenerek kötü bir şöhretle yorumlanır. Bütün bu benzerliklerle kadın, gökteki Ana Tanrıça'nın yeryüzündeki gölgesi oldu hep. Bu tanrıçaya Sümerler İnanna dedi, Babil'de İştar dendi, bizim topraklarımızda Kibele, Efes'te Artemis, Yunanistan'da Demeter (Deus Mater - Ana Tanrıça) dendi. Bu Ana Tanrıça kültleri, bazı tarihçilere göre topluluğun anaerkil, yani anne tarafından yönetilen olmasına yol açtı; bu zamanla ataerkil, yani baba tarafından yönetilen olmaya dönüştü. Ama ne olursa olsun, anne her zaman ocağın, evin hanımı, ailede düzeni koruyan, insanlığın Kutsal Mübarek kadını oldu ve tapınılmaya değerini hiç kaybetmedi.

↑ İçindekiler

El Sıkışmak

Şalom (Judeo-Espanyol), 28.8.2024 · orijinal

Pandemi döneminde selamlaşmak için el sıkışmayı unutmuştuk. Görünüşe göre bu el sıkışma âdeti günümüzün bir modası değil, uzun yıllardır var olan bir gelenek.

Bu, MÖ 9. yüzyıla ait bir kabartmadır; Asur Kralı III. Salmanasar barış antlaşmasını doğrulayarak Babilli bir ileri gelenle el sıkışmaktadır. Pandemi bize pek çok hastalığın bir elden ötekine geçebildiğini de öğretti. Aynı şekilde el sıkışmak gibi dostluğu, sevgiyi, güvenceyi simgeleyen kucaklaşmak, öpüşmek; bu davranışlar da hastalıkları bir kişiden ötekine geçirebilir. Pandemi bizi yumruklarla ya da dirseklerle dokunur hale getirdi.

Adıyaman yakınındaki Arsameia'daki bu Kommagene kabartmasında Kral Antiokhos'un ünlü Herakles ile el sıkıştığını görüyoruz. Böylece el sıkışmak her zaman barış yapmanın simgesi oldu. İki el birbirine dokunduğunda bu, ellerin boş olduğunu, saldırmak için hiçbir silah tutmadığını gösterir. Başka birinin eline dokunurken kolu sallamak, kolda da saldırmak için gizli bir silah olmadığını gösterir.

MÖ üçüncü yüzyıla ait bu Yunan kabartmasında erkekle karısının ayrıldığını, el sıkışarak vedalaştıklarını görüyoruz. Zamanla el sıkışarak selamlaşmak, eğilerek yapılan reveransların yerine çok daha demokratik hale geldi; bu reveranslar bugün bile bazı ülkelerin kraliyet ailelerinde vardır. Çünkü el sıkışmak, en azından o an için eşit olduğumuzu söylemektir. El sıkışmanın bir başka biçimi öteki eli karşıdakinin omzuna koymaktır. Bu selamlaşma biçiminin içtenlikten mi yoksa manipüle etmek için mi olduğu pek bilinmez. Aynı şekilde ötekinin elini sandviç gibi iki elle tutmak da aynı anlama gelebilir. El sıkışırken karşıdaki yalnızca parmaklarını tutarsa, bu onun sana pek sempati duymadığını gösterir.

Hindistan'da el sıkışmak yerine, sanki özür diler gibi iki eli kalp hizasında birleştirerek 'Önünde eğiliyorum' anlamına gelen 'Namaste' derler. Çin'de selamlaşma biçimi el sıkışmadan başı hafifçe eğmektir.

↑ İçindekiler

Bilim ve Doğa

Syensya i Natura · 7 makale

Dünyanın Yaşı · İlk Kez Yapılanlar · Ağaç Mucizesi: Jabuticaba · Ağaçların İletişimi · Kediler Üzerine · Doğanın Değişimleri · Dünün ve Bugünün Şeyleri (diş fırçası ve başka icatlar)

Dünyanın Yaşı

Şalom (Judeo-Espanyol), 4.9.2019 · orijinal

Dünyanın ve evrenin bir yaşı olduğu bugün apaçıktır ve bu yaşın milyarlarca yıl olduğu da kesindir. İki bin beş yüz yıldan fazla bir zaman önce antik çağın filozofları, dünyanın 'hiç'ten yaratılamayacağını söyleyerek anlaştılar. Ama on sekizinci yüzyıla kadar, din bilimi olan teolojiye dayanan bu teoriler bizi 'Bereşit'te yazılı yıllarla sınırladı ve bu yıllar 5779 yılı geçmez...

Zamanla fizik bilginleri birkaç yüz milyon yıl sonucuna vardı ve bugün nükleer teknikle milyarlarca yıldan söz ediliyor. 'Şir aŞirim'de olmuş olan her şeyin var olduğu ve güneşin altında yeni hiçbir şey olmadığı söylenir. Gündüz ve gece tekrarlanır, yaz ve kış yorulmadan tekrarlanır. Böylece neredeyse her şey bir tekrardır. Demokritos (M.Ö. 460-370), Platon (M.Ö. 428-347), Aristo (M.Ö. 385-322) gibi filozoflar bu bakış açısını destekledi. Filozof Aristo dünyanın ebedi olduğundan çok emindi ve şöyle derdi: 'Gök ebedidir, başlangıçsız ve sonsuzdur ve sonsuz zamanı içerir. Irmaklar doğar ve ölür ve taşkınlar her zaman aynı yerlere gitmez. Her şey zamanla değişir. Dünün toprağı bugünkü ile aynı değildir.'

Bilindiği gibi Alaska ile Sibirya eskiden aynı toprağı oluşturuyordu ve Bering Boğazı yoktu... Marmara Denizi ile Karadeniz eskiden her biri ayrı bir göldü. Çanakkale ve İstanbul boğazları açıldığında Çanakkale ve Gelibolu toprakları ayrıldı ve Anadolu yakası ile Rumeli yakası diye adlandırıldı. Yani coğrafya zamanla değişiyor.

Aristo'nun bu teorileri neredeyse iki bin yıl olduğu gibi kaldı. Bu değişimler, toprağın volkanlar nedeniyle farklı katmanları olduğunu ve dağlarda balık fosili izlerini gördüklerinde daha somut hale geldi. Farklı yerlerde benzer fosiller bulununca jeologlar, kutsal kitaplarda yazılı yılların bulunan bu fosillerin yıllarıyla örtüşemeyeceğinden şüphelenmeye başladı. Ayrıca Darwin'in evrim teorisiyle bu şüphe daha mutlak hale geldi.

1707-1788 yıllarında yaşayan George Louis Leclerc ilk kez dünyanın güneşin bir parçası olması gerektiğine ve bir kuyrukluyıldız nedeniyle koptuğuna işaret etti. Leclerc dünyanın yaşanabilir hale gelmesine kadar 75.000 yıl geçtiğini hesapladı. Dünyanın yaşı için on milyon yıldan fazla olması gerektiğini düşündü. Ama o dönemde kimsenin inanmayacağını düşünerek bunu açıklama cesaretini gösteremedi.

1905'te radyoaktiviteyi keşfeden Pierre ve Marie Curie ile, Ernest Rutherford uranyumun parçalanmasına dayanarak bir uranyum madenini inceledi ve en az yüz kırk milyon yıllık olduğunu belirledi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikalı Patterson, dünyayla aynı zamanda oluşan göktaşlarını incelemeyi düşündü ve bu, dört milyar beş yüz elli milyon yıl cevabına giden yolu açtı. Böylece bilim insanları dünyanın oluşumuna doğru bir cevap bulmak için gece gündüz çalışıyor. Encyclopaedia Universalis'ten uyarlanmıştır.

↑ İçindekiler

İlk Kez Yapılanlar

El Amaneser no. 182, p. 8–9, 8.4.2020 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Tarihin Sümerlerle başladığını biliyoruz. Onlar yazmaya ve kendi zamanlarında olan şeyleri gelecek kuşaklara bırakmaya başlayan ilk halklardan biriydi. Her gün olan her şeyi yazdılar ve böylece sözleşmeleri, mektupları, yasaları, yaptırımları ve kil tabletlere not ettikleri daha pek çok şeyi, yuvarlak değil düz biçimli harfler olan çiviyazısı harf tarzını kullanarak keşfedebildik. Bu harfler fırına konmadan önce tabletlere sivri bir metalle yazılırdı. Neredeyse beş bin beş yüz yıldan fazla öncesinin bir döneminden söz ediyoruz. Mısırlılar Sümerlerden sonra yazmaya başladı ama onlar, kelimelerin figürlerden geldiği 'Hiyeroglif' dediğimiz biçimde yazdılar. Çiviyazısı (Kuneiform) Latince çivi anlamına gelen 'Cuneus' kelimesinden gelir. Gerçekten de bir kil tablete yazmak için kullandıkları şey, katılaşıp sertleşmesi için fırına konmadan önce hâlâ yumuşak olan kilde iz bırakabilen bir çivi gibiydi.

Sümerler Mezopotamya dediğimiz bölgede yaşadı. Türkiye, Suriye, Irak, Kuveyt gibi ülkelerin ve İran'ın bir kısmının bulunduğu bir bölge. Daha doğrusu Dicle ve Fırat ırmakları arasında. Bu bölgeyi oluşturan halklar çeşitliydi: Sami olan Akadlar, Hititler ve daha başka halklar. Sümerlerle ilk kez başlayan bir başka şey bakırdı. Sümerlerden önce bakırla yapılmış herhangi bir işin hiçbir örneği yoktur. Bakırla pek çok şey yapabileceklerini ilk görenler onlardı. İlk kez bakırı kalayla karıştırarak bir kalıp yaptılar ve üç bin beş yüz yıldan fazla bir zaman önce tuncu elde ettiler. Bakırdan yaptıkları ilk nesneler, savaşmak ve avlanmak için çok önemli olan ok uçları, balık yakalamak için iğneler, küpler ve testilerdi. 5100 yıl önce çıkrığı bulanlar da onlardı. Böylece komşu ülkelerin kral ve kraliçelerinin kendilerine görkemli giysiler diktirdiği ünlü kumaşları yaptılar.

Bildiğimiz ilk edebiyat eseri 'Gılgamış' destanı 5400 yıl önce yazıldı. Tufan hikâyesini de içeren, ebedi hayatın arandığı bu ünlü destan, Homeros'un 'İlyada ve Odysseia' destanından çok önce yazıldı. Bütün destan kil tabletlere yazıldı. Yine Sümerlerin bir başka edebiyat eseri 'Şuruppak'a Öğütler'dir. Bu öğütler bilgelik metinleriydi ve birkaç örnek vermek gerekirse şöyle derler: 'Seven bir yürek aileyi ayakta tutar, nefret eden bir yürek aileyi yıkar.' 'Bira içerken yargılama.' (Bira içeceği çalışana ödeme yapmanın bir biçimiydi. Çalışanın maaş olarak aldığı bira miktarını çizgilerle işaretledikleri kil tabletlerimiz var.) Gılgamış destanında ilk şehir planını da buluyoruz. Ur ve Uruk şehirleri, tuğla ve taştan yapılmış sokakları ve binalarıyla büyük bir kesinlikle betimlenir (5500 yıl önce). Bu şehirleşme ekonominin gelişmesine de çok yardımcı oldu.

Dünyanın, ülkemizde, İzmir'den çok uzak olmayan Milet'te doğmuş Hippodamos'u ilk şehir mimarı olarak tanıdığını unutmayalım. 90 derece açıyla kesişen düz çizgiler halinde güzel sokaklar yapan ilk mimar olarak bilinir, ama bu Sümerlerden çok daha sonraydı. Turizmde ülkemizin bu plana sahip antik şehirlerine örnek olarak Milet, Priene adlarını veririz. Bu plan Amerika Birleşik Devletleri'nin pek çok şehrinde ve Avrupa'nın bazı şehirlerinde kullanıldı. Dama ya da Satranca benzeyen oyunlar Sümerler arasında oynanırdı ve bu oyunların işaretlerini taşıyan tabletler Türkiye'nin Güneydoğusundaki, Mezopotamya'nın kuzeyindeki, Sümer toprağındaki arkeolojik alan 'Başur Höyük'te bulundu. Yıkanmak için ilk sabun Mezopotamya'da Sümerler tarafından yapıldı. Hayvan yağını külle ve suyla karıştırdılar. Bu ilk sabunlar, dua etmeden önce arınmak için kullanan din görevlileri içindi. Kil tabletler bize sabunun deri hastalıklarını iyileştirmeye de yaradığını söyler.

Çağımızdan önce 18. yüzyılda yaşamış Hammurabi bir Sümer kralıdır ve ilk adalet yasalarının onun tarafından yapıldığı söylenir. Ama çağımızdan önce 20. yüzyıldan, adalet yasaları

okuduğumuz kil tabletlerimiz var. Bu tabletler İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir ve 'Tarih Sümer'de Başlar' adlı ünlü kitabın yazarı olarak bilinen Prof. Samuel Kramer tarafından çevrilmiştir. Bunlar 'Ur-Nammu Kanunları' adıyla bilinen tabletlerdir. Çağımızdan önce 2112-2085 yıllarında yaşamış Sümer kralı Ur-Nammu, bir insan bedenine verilebilecek zararların parayla ya da benzer değerli nesnelerle ödenebileceğini söyler. Öte yandan öldürmek, zina, kızlara tecavüz ölüm cezasıyla cezalandırılırdı. Bu yasalar, 300 yıl sonra yaşamış ve 'Göze göz, dişe diş' diyen Hammurabi'nin yasalarından çok daha hoşgörülüydü. Sümerler yüzyıllar boyunca insanlığın yollarını aydınlatan çok parlak bir ışıktı.

↑ İçindekiler

Ağaç Mucizesi: Jabuticaba

Şalom (Judeo-Espanyol), 20.5.2020 · orijinal

Diğer adıyla Brezilya Meyvesi olan Jabuticaba meyvesi olağanüstü bir ağaçtır ve dünyada meyvesi dallarda değil ağacın gövdesinde büyüyen tek ağaçtır. Meyve mor renk aldığında olgunlaştığı anlaşılır. Köken ülkeleri Brezilya, Paraguay ve Arjantin'dir. Jabuticaba meyvesi yaz meyvesidir, çok suludur ve çok sıcak günlerde serinletir.

Fotoğraflarda görüldüğü gibi Jabuticaba'nın meyveleri ağacın gövdesindedir. İlkbaharın başında mor çiçekler ağacın gövdesinde çıkmaya başladığında, çiçekler yavaş yavaş büyür ve üzüm biçimine dönüşür. Bu meyveler azar azar büyük bir çilek biçimini alır ve epey uzun süre saklanabilir. Ağaç her 2 yılda bir meyve verir. Bu meyveyle marmelat, reçel ya da çok sıcak günlerde çok serinletici meyve suları yapılabilir. Bu Jabuticaba meyvesinin bademcikler, astım ve ishal için ilaç olduğu söylenir.

Doğa hâlâ öğrenmemiz gereken pek çok sır saklıyor ve elimizde olan her şeyin değerini bilmeli, dünya ekolojisinin parçası olana zarar vermeden yararlanmalıyız.

↑ İçindekiler

Ağaçların İletişimi

Şalom (Judeo-Espanyol), 1.3.2023 · orijinal

Güney Afrika'da antilopların bölgenin Akasya ağacının yapraklarını yedikten sonra öldüğünü fark ettiler. Önce bu ölümlerin nedenini anlamadılar. Sonra bu bölgedeki kuraklık yüzünden antilopların, ot olmadığı için Akasya ağaçlarının yapraklarını yediğini fark ettiler. Bu ölümleri anlamak için ipucu eksikliği karşısında bir akademisyen ölü bir antilobun midesini gözlemleme fikrine kapıldı ve antilobun midesindeki akasya yapraklarının sindirilmemiş olduğunu saptadı. Yapraklar analiz edilince anormal derecede yüksek miktarda tanen içerdikleri görüldü; yaprakların genellikle kendilerini parazitlerden ve mikroplardan korumak için ürettiği bir şey.

Bilim insanları antilopların ölümü ile yapraklardaki tanen yüksekliği arasında bir ilişki olup olmadığını sordular. Başka bir deney yaptılar: ağaçlara kuvvetle vurdular ve yapraklardaki tanen oranının normalin çok üstüne çıktığını gördüler. Doğada antilopların otlarını yemesi gerekirdi, ama kuraklık yüzünden akasya yapraklarını yemekten başka çareleri yoktu ve bununla zehirlenip öldüler.

Peter Wohlleben 'Ağaçların Gizli Yaşamı' adlı kitabında ağaçların kendi aralarında çok ayrıntılı, özel bir dilleri olduğunu söyler; kokulardan ve elektrik sinyallerinden oluşan bir dil. Aynı zamanda kökler aracılığıyla, birbirleriyle iletişim kurmak ve böceklerden, toprağın kuraklığından haber vermek, tehlikeyle savaşmak, ortak bir savunma yapmak ve iklim değişikliklerine uyum sağlamak için bir dil. Ağacın kökleri boyunun iki katı bir alana yayılır. Bu, köklerin dallarının öteki ağacın köklerinin dallarıyla temas etmesini sağlar; bu da haberin saniyede 1 cm yayılmasını ve öteki ağaçların kendilerini savunmaya başlamasını sağlar. İlginç olan, bu savunmanın yalnızca orman ortamında görülmesidir; tarım bölgesinde bitki örtüsü dilsiz kalır. İnsan eli tarımın doğal hayatına dokunup değiştirdiği için kök ya da koku teması artık işlemez. Daha lezzetli bir başka mesaj, bazı ağaçların çoğalma için gerekli olan poleni taşıyan arıları çağırmak için çiçekleri aracılığıyla gönderdiği kokudur.

Doğa ne büyük bir mucize, sonsuz bir sırlar dünyası ve sırlarını öğrendiğimizde ne kadar mutlu hissediyoruz.

↑ İçindekiler

Kediler Üzerine

Şalom (Judeo-Espanyol), 22.3.2023 · orijinal

Evde bir kedimiz var. Çağırdığımızda gelmez. Yalnızca o istediğinde bacaklarımızın üstüne oturur. Yemek için masada olduğumuzu görünce hemen misafir gibi üçüncü sandalyeye oturur. Görünüşe göre kediler binlerce yıl önce evcilleşen ilk hayvanlardır. Fare yakalamak için insana yaklaştıklarına inanılır. Arkeologların Orta Doğu'da, Avrupa'da ve Afrika'da bulduğu kedilerin genetiği bize ilk kedinin 10.000 yıldan fazla bir zaman önce Türkiye'den çıktığını gösterdi. Kıbrıs'ta 9500 yıl öncesinden, adamla kedisinin yan yana gömülü olduğu bir mezar buldular. İlginç olan, kedilerin fare yakalasınlar diye götürüldükleri gemilerle bir yerden bir yere seyahat etmeyi çok iyi bilmeleridir. Böylece Mısır kedilerinin DNA'sını Vikinglerin toprağında, Almanya'nın kuzeyinde buldular. Çin'de 5300 yıl öncesinden bir mezarda, insanların yanına gömülmüş kedi kemikleri görüldü; bu bize kedilerin insan ailesinin parçası olduğunu gösteriyor.

Çok tuhaf bir dostluğu, bazı kedilerin mumyalandığı, bazılarının tapınaklarda adak olarak kesildiği antik Mısır'da, Firavunlar dönemi kültüründe buluyoruz. Yine Mısır kedilerinin oraya gitmek için Türkiye'den çıktığını söylerler. Mısır'da ayrıca 2000 yıldan eski, yalnızca kediler için düzenlenmiş, kedileri demirden ya da değerli taşlardan tasmalarla gömdükleri eski bir mezarlık buldular. Ünlü tarihçi Herodot'a göre Mısırlılar aile kedisinin ölümünün yasına saygıdan, keder işareti olarak kaşlarını tıraş ederdi. 2018'de Washington D.C.'deki Smithsonian Asya Sanatı Müzesi'nde Antik Mısır'da kedilerin önemi üzerine bir sergi oldu. Orada kedilerin bir yandan koruyucu, öte yandan bağımsız ve kötü olabildiğini gösterdiler. Kedilere duydukları ilgi bize farelerin ve yılanların kedi beslemenin tek nedeni olduğunu düşündürüyor.

Kedilerle köpekleri karşılaştırınca köpeklerin pek çok rolü olduğunu, kedilerin ise iki şeye yaradığını görüyoruz: fare gibi hayvanları yakalamak ve ev hayvanı olmak. Birkaç günlüğüne evden gidip anahtarı ona baksın diye bir tanıdığa bıraktığımızda bu kişi kedimizi hiç göremez, çünkü yalnız hissedene kadar saklanır. Kediler evden olmayanlardan nefret eder. Çoğu kez saatlerce bir dolapta ya da bir mobilyanın altında saklanır. Görünüşe göre kediler sahiplerinin duygularını hissedebiliyor ve karanlıkta insandan 6 kat iyi görmelerini sağlayan çok güçlü bir görüşleri var. Bilim bize kedilerin sahiplerinin kalp ritmini, tansiyonunu ve olumsuz hallerini düşürmeye yardım ettiğini gösterdi.

Evde kedi beslemek istiyorsanız mutfağa dikkat edin, çünkü kedi iyi bir hırsızdır. Her şeyi tatmaktan korkmaz ve bu yüzden ailenin parçası olduğuna inanarak masaya oturur. Kaynak: Live Science

↑ İçindekiler

Doğanın Değişimleri

Şalom (Judeo-Espanyol), 24.5.2023 · orijinal

Bu yıl kışa yaz sıcaklığıyla başladık. Bu kadar güneşli ve sıcak bir Şubat ayı başlangıcı bize acayip geliyor, ama birden kar yağdı. Bugün pek çok makale bize değişen iklimden, kuraklık olduğundan, çok yağmur yağdığından ve oluşan sellerle pek çok sokağın su altında kaldığından ya da çok hasar olduğundan söz ediyor. Bu makaleler bana Yosef aTsadik'in 7 inek ve 7 başak rüyası yorumunu ve 'Kohelet'in dediğini hatırlatıyor: 'Güneşin altında yeni hiçbir şey yok.' Yani her zaman çok ya da az yağmurlu, kurak ya da bereketli, kışın sıcak ya da yazın soğuk yıllar oldu. Bir zamanlar İstanbul Boğazı'nın olmadığı gibi Bering Boğazı'nın da olmadığını unutmayalım.

Bugün var olmayan adalar olduğu gibi, denizde batmış antik çağ şehirleri de var. Bazı çöllerde ve dağlarda su hayatı kalıntıları ve hatta büyük miktarda polenle fil, timsah, zürafa fosilleri bulunuyor; bu, yeşil ve bereketli ormanların kaybolmuş varlığını doğruluyor. Hector Navarro 2019'da şöyle yazdı: 'Güneşin az ya da çok sıcaklık yaydığı döngüleri nedeniyle her on ya da on iki yılda bir sırayla gelen "El Niño" ve "La Niña" olgularına sahibiz. Yaklaşık beş yüz yıllık başka bir döngü var: 850 ile 1350 yılları arasında dünya, iklimbilimcilerin "Ortaçağ İklim Optimumu" dediği küresel bir sıcaklık yaşadı. Bu dönemde Danimarka Vikingleri, şimdi buzulların olduğu yerde buğday hasat edip hayvan (et için hayvanlar) yetiştirdikleri Grönland'ı kolonize etti. Yaklaşık 1350 ile 1850 yılları arasında süren "Küçük Buzul Çağı" denen soğuk döngü başlayınca Vikingler, ne yazık ki insan için yaşanmaz hale gelen Grönland'dan çıkmak zorunda kaldı. Bununla birlikte 1850'den beri insanlık, güneşin yol açtığı bir sıcaklık döngüsünden yeniden yararlanıyor; bu, bugün zevkini sürdüğümüz muazzam bilimsel, teknolojik, ekonomik, siyasi ve manevi gelişmeye yol açtı. Yüz yılda ortalama yaşam beklentisi ikiye katlandı.'

Bu değişimlerin nedenlerinden birinin dünyamızın güneşin etrafında yaptığı yol olduğunu biliyoruz. Yaptığı yuvarlak bir çizgi değil, eliptik bir çizgidir. Bir başka neden, dünyanın merkezinin enerjisindeki değişimler gibi, güneşin radyasyonundaki değişimler olabilir. Ekvator çizgisinin 2 metre kuzeyinde ya da 2 metre güneyinde olmamıza göre suyun sağdan sola ya da soldan sağa boşaldığını kendi gözlerimizle görmüştük. Maya uygarlığının yok oluşunun, yiyecek kıtlığı getiren bir kuraklığın sonucu olduğu ve bunun yok oluşuyla biten hayatta kalma mücadelesine yol açtığı varsayılıyor. Özellikle Amerika'da görülen fırtınalar, Hindistan'da ve yerkürenin o kısmında görülen 'Muson' yağmurları, dünyanın bazı şehirlerinde görülen aşırı seller, bütün bu kötü hava olayları yukarıda değindiğim koşullardan kaynaklanır. Bu iklim değişimlerinin çoğu binlerce yıl içinde oldu, ama bu değişimlerin aniden olduğu zamanlar da oldu. Tanrı'ya şükür ki insan, bu değişimlere uyum sağlayamadığı için yok olan bazı hayvan türleriyle karşılaştırıldığında, her türlü iklim ve yaşam koşulu değişimine uyum sağlamayı bildi...

Bu değişimler bizim elimizde değil. Elimizde olan, hava kirliliğine, toprak kirliliğine, su kirliliğine ve dünyaya zarar veren plastik ürünlerin yol açtığı kirliliğe karşı mücadeledir. Bütün dünyada yeni kuşakların, kötü muamele görmekten bu kadar yorgun düşmüş dünyamızı korumakta daha bilge olacağını umuyoruz.

↑ İçindekiler

Dünün ve Bugünün Şeyleri (diş fırçası ve başka icatlar)

El Amaneser no. 230, p. 20, 17.4.2024 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Bugün yıllardır, hatta yüzyıllardır var olduğunun farkına varmadan kullandığımız bazı şeyler var. Bu arada, bize Çin'den gelmiş bir yığın şey var. İpek. Çin'de keşfedilen en eski ipek parçası M.Ö. (Ortak Çağ'dan Önce) 2570 yılından kalmadır. Kozadan ipek üretiminin sırrının öteki uygarlıklara aktarılması yüzyıllar, binlerce yıl aldı; gerçi son yılların araştırmaları bize bugünkü Hindistan ve Pakistan'da da orada yaşayan nüfusun ipeği tanıdığını gösteriyor. İpek Çin'de, Çinlilerin icat ettiği bir başka şey olan kâğıda ek olarak kullanılan, banknot (kâğıt para) olarak kullanılan bir araçtı. İpek, Çin'den çıkıp Avrupa'ya kadar giden özel bir yolun oluşmasını sağladı ve buna 'İpek Yolu' dendi. Porselen. Çin'de M.Ö. 200 ile M.S. (Ortak Çağ) 200 yılları arasında doğdu. Avrupa'da başarısını 17., 18. yüzyıllardan sonra Fransa'da ve Almanya'da kazandı. Silahlar için kullanılan barut, yine kâğıtla aynı tarihlerde, Han hanedanı dönemi dediğimiz zamanda Çin'de doğdu.

Diş fırçası. Çin'de 7. yüzyılda doğdu. Fotoğraf Çin'in ilk fırçasının bir replikasını gösteriyor. Bundan önce kürdan olarak küçük tahta parçaları ya da küçük kemik parçaları kullanırlardı. Diş fırçası Avrupa'ya Rönesans'tan sonra girdi. Daha önce Türkiye'de insanlar dişlerini, özel bir ağacın dalından yapılan Misvak denen şeyle temizlerdi. Bir başka Çin icadı Uçurtma'dır (filandra). Bu filandra kelimesinin İtalyancadan geldiğini ve gemilere asılan bayrak anlamına geldiğini sanıyorum. Uçurtmadan söz eden en eski metin M.Ö. 4. yüzyıldandır. Ama bu metin ilk uçurtmanın icadından çok daha sonra yazıldı. Başlangıçta uçurtmanın kullanımı askeriydi. Sonra mesaj göndermek, bir şeye işaret etmek ya da mesafeleri ölçmek, düşmanı korkutmak için kullandılar. Uçurtma Avrupa'ya 12. yüzyıldan sonra ulaştı. İstanbul'un Asya yakasında, Üsküdar'da, tıpkı Çin ya da Japonya gibi başka ülkelerde yapıldığı gibi uçurtma yarışmaları düzenleyen bir uçurtma müzesi var.

Kâğıt Para. Çinliler kâğıt parayı 7. yüzyıldan itibaren kullanmaya başladı. Madeni paranın ağırlığı Çinlilerin, bir yerden bir yere giden tüccara aynı meblağın ödenmesi emrini kâğıda bastırmalarına yol açtı. Bu sistem İtalya'ya 14. yüzyılda geldi ve 17. yüzyılda herkes tarafından kabul edildi. Tuvalet kâğıdı. Çinliler M.Ö. 2. yüzyıldan beri biliyordu. Romalılar, Efes'te ve başka harabelerde gördüğümüz tuvaletlerdeki gibi, bir sopaya bağlı bir sünger kullanırdı. Orta Doğu'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda temizliğe yarayan suydu. Diş dolgusu. Çin'de M.S. 7. yüzyıldan beri biliniyordu. Çinli doktor Su Gong 659 yılında dişlerdeki delikleri doldurmak için kalay ve gümüşten bir dolgu hakkında yazar.

Çay. Çinlilerin M.Ö. 27. yüzyıldan beri kullandığı bir bitkidir. Çay Avrupa'ya 16. yüzyıldan sonra ulaştı. Çin'den Japonya'ya, Hindistan'a ve oradan Avrupa'ya geçti. Bu bitkiyi önce Portekiz misyonerleri getirdi. Sonra Hollandalılar, İngilizler, ve çay sandıklarını denize atarak İngilizleri protesto eden Amerikalılar geldi. Çay Osmanlı İmparatorluğu'na 19. yüzyılda girdi. Ama yerel üretim 1938 yılında Rize'de başlar. Bugün Türkiye'de çay sudan sonra gelen içecektir. Çatal. Arkeoloji Çin'de çatalı M.Ö. 24. yüzyıldan itibaren buldu. Bu çatalın yalnızca 2 dişi vardı. Avrupa bu mutfak gerecini Bizanslılar aracılığıyla tanıdı. Bizanslılardan İtalya'ya ve sonra öteki ülkelere geçti. Osmanlılar komşu oldukları için Avrupalılardan önce öğrendi. Bu yüzden İspanya'dan kovulan Yahudiler çatalı Osmanlı topraklarına geldikten sonra tanıdı.

↑ İçindekiler

Düşünceler, Aile ve Hayat

Refleksyones, Famiya i Vida · 10 makale

Bilim ile Dinin Birlikte Varoluşu · Olabilecekler · Sunay Akın'dan Bir Hikâye · Karanlıktan Sonra · Lviv, Lvov, Lemberg · İktidar · Hayatta Kalmayı Bilmek · Eğitim · Ruh · Önem

Bilim ile Dinin Birlikte Varoluşu

Şalom (Judeo-Espanyol), 15.1.2020 · orijinal

Bu çok su götürür bir konu, çünkü din ve bilim toplumsal hayatta olduğu gibi siyasette de iç içe. Işıklı ve gölgeli yanları var. Kimileri bilimle dinin birlikte yaşayamayacak iki şey olduğunu söyler. Kimileri ikisinin birlikte ve barış içinde yaşayabileceğini söyler. Elbette Rönesans'tan önce din, genel olarak eğitimsiz bütün halka hâkimdi ve krallar da kilisenin din adamlarının dediklerini kabul etmek zorundaydı.

Rönesans zamanında Galileo öldürülmemek için güneşin dünyanın etrafında döndüğünü söylemeyi kabul etti, ama yargılanmasından çıkarken şunu da der: 'Ne olursa olsun, güneşin etrafında dönen dünyadır.' Galileo gibi pek çok kişi yargılandı ve bazıları öldürüldü. Ama zamanla bilim insanları kutsal kitaplarda yazılı olmayan bazı şeyleri kabul ettirmekte hiç sorun yaşamadı.

1993 yılı Nobel fizik ödülü Joseph Taylor'a verildi. O şöyle der: 'Bilimsel bir keşif dinsel bir keşiftir. Dünyamız hakkında ne kadar çok şey keşfedersek, Tanrı'nın keşfi o kadar büyük olur.' Martin Luther King şöyle derdi: 'Bilim arar, din yorumlar. Bilim insana güç olan bilgiyi verir, din insana denetim olan hohmayı verir. Bilim olgularla, din değerlerle uğraşır ve böylece birbirlerini tamamlarlar.' Albert Einstein 'Dinsiz bilim topal bir insandır, bilimsiz din kör bir insandır' derdi. Bir bilge der ki: 'Çevremizdeki her şey bir saat gibi işler. Bu dünyayı yöneten bir zekâ olmalı. Kimileri ona doğa der, kimileri Darwin gibi evrim der. Ve ona Yaradan diyen başka pek çok kişi de var.'

Böylece pek çok insan için bilim ve din el eledir. İkisi de bize metafizikten gelir. Ama kabul etmeliyiz ki laboratuvarların çalışmaları ve insanların merakı olmasaydı ne bilgisayarımız, ne elektriğimiz olurdu, ne ayın üstünde yürürdük, ne de cep telefonumuz olurdu. Öte yandan bilim evrenin köklerini tartışmaya çalışmaz. Bilim insanları şimdi bile bu köklerin nerede saklı olduğunu bilmediğimizi kabul eder...

Bilim bize her gerçeğin aksi gösterilene kadar gerçek olduğunu söyler. Din bize kutsal kitaplarda yazılı olanın her zaman doğru olduğunu söyler. Dine inanmak bilim insanının yolunda devam etmesine engel olmaz. Bilim doğanın ve yasalarının incelenmesidir. Dinin temeli inanmak, imanlı olmaktır. Bu yüzden biri ötekini etkilemez. Pek çok insan için bilimin bilmecelerine ne kadar girerseniz maneviyatınız o kadar gelişir. Pek çoğu bilimin bir düşünce ve bilgelik okulu olduğunu ve dinle hiçbir alışverişi olmayan bir yöntem olduğunu düşünür. Kimileri ikisinin birbiriyle çeliştiğini söyler, çünkü bilim kanıttır, din imandır. Bilim yanılabilir, din asla. Bilim akla ve mantığa dayanır, din ise imana ve inanca dayanır. Bilim beyinle hareket eder, din duygularla. Bilim bize ne olduğunu söyler. Din bize ne olması gerektiğini söyler. Bilim bedenle uğraşır, din ruhla.

Aslında sağlıklı bir hayat için bedene ve ruha bakmak gerekir. Önemli olan tek şey, bilimle dinin su ile yağ gibi olduğunu unutmamaktır. İkisi bir kavanoza sığabilir ama asla karışmazlar.

↑ İçindekiler

Olabilecekler

Şalom (Judeo-Espanyol), 18.3.2020 · orijinal

Gelecek yıllarda cep telefonunun var olacağını sanmıyorum. Bugün bu telefonları üretenler bile geleceğine inanmıyor. Daha 4.5 nesilde değiliz, şimdiden 5. ve 6. nesilden söz ediliyor. Her uyandığımız gün dünya bize 30-40 yıl öncekiyle aynıymış gibi geliyor. Ama biliyoruz ki bu 30-40 yıl içinde pek çok şey değişecek ve bugün olduğu gibi olmayacak.

Teknoloji değişecek, müzik değişecek, yaşam biçimi değişecek ve yeni kuşağın bakış açısı tamamen değişecek. Demek istediğim, yaşama ve olayları görme biçimi değişecek. Bu bize bilimdeki her yeni şeyin bir mucize, hatta sihir gibi göründüğünü düşündürüyor. Bugün bize imkânsız geliyor, ama şoförsüz gidecek otomobillerin her günün normal şeyleri olacağını biliyoruz. Bugün 80 yaşın üstündeki bizlere araba kullanmayın diyorlar. Şoförsüz otomobillerle bu da çok normal olacak.

Arkadaşımız S. Aji hayvanı kesmeden kuzu ya da sığır etimiz olacağını söylüyor. Hücrelere ihtiyaç duydukları kası, yağı, kanı ve besini vererek, bu hücreler çoğalarak bize, hayvan yok olmadan en lezzetli pirzolayı ya da en yumuşak butu verecek. Ve böylece Sami bize protein dolu kuru baklaya dönmeyi hatırlatıyor. Gülmenin günde iki pirzola yemek gibi olduğu da söylenir. Herkes kendi zevkine... Şohetler de dinlenmek için daha çok zaman bulacak.

Elbette şimdiden araştırmacılar yapay zekâ üstünde, robotlar üstünde çalışıyor. 10-20 yıl içinde ne olacağını pek iyi bilmiyoruz ve belki bütün bunların başka yıldızlardan, başka bir dünyadan geldiğini söyletecek bize. Enerjinin değişmekte olduğunu unutmayalım. Güneş enerjisi, rüzgâr, su, deniz ve okyanus enerjisi çok daha yaygın hale geliyor. Bütün bunlar petrolün ve kömürün rolünü değiştirecek... Birkaç yıl önce tanımadığımız İnternet elbette sıradan bir şey olacak.

Dünyada görülmeye başlanan aletlerle, örneğin Japonca konuşup Ladino'da anlaşılmak isteyenlerin kelimeleri, zaten kullanılmakta olan hologramlarımız ya da cihazlarımız aracılığıyla Ladino'da gelecek... Ben Ladino konuşacağım, Alman onu Almanca duyacak. Bu zaten kullanılıyor ve dil sınırları olmadan bütün dünyaya uyarlamak için daha kolay yollar aranıyor. Böylece ne çevirmenlere ihtiyaç olacak, ne de yıllarca başka bir dil öğrenmeye. Belki düşündüklerimiz kalem ya da klavye olmadan yazıya geçecek. Mikrobiyoloji çalışmalarıyla insan bedeninin işlevleri değişebilir, yeni organlar düzenlenip onlara yeni işlevler verilebilir.

Yaşlılık sorunlarını önlemek ve hayatı uzatmak için çalışmalar, tıpta ilerlemek ve insanlığın hastalıklardan daha az çekmesine hizmet etmek için çalışmalar çok daha kolay olacak. Belki doktorlar unutmayı önlemek için ilaç bulacak; insanların çeşitli işlevlerini uzaktan denetlemek için bedenin içine çip koymaya zaten başladılar. Belki erkekler için gebe bırakmayı önleyecek haplar herkesin cebinde olacak. Ama çocuk sahibi olmanın başka pek çok kolay yolu da zaten pek çok insanın hizmetinde. Belki kablosuz ve prizsiz elektriğimiz olacak. Meslekler önümüzdeki yirmi yılda değişecek. Kodak'ın 20 yıl önce 170.000 çalışanı vardı. Bugün bu firma yok.

Sevgili okurlar, hayal kurmaktan vazgeçmeyeceğiz, ama Yaradan'ın bize bağışladığı günü barış içinde yaşamaya bakacağız. Geçmişi unutmamak, gelecek için kaygılanmamak ve bugünü doya doya yaşamak.

↑ İçindekiler

Sunay Akın'dan Bir Hikâye

Şalom (Judeo-Espanyol), 10.6.2020 · orijinal

1827 yılı. Almanya'nın Magdeburg şehri. Bu yıl Ludwig Carl Friedrich Dedloid doğdu. Büyürken annesiyle babası arasındaki kavgaların ne olduğunu öğrendi ve çok sıkıntılı bir çocukluk geçirdi. Carl'ı seven akrabalar onu bu acılardan uzaklaştırmak için bir yetimhaneye koydular. Carl orada 12 yaşına kadar kaldı. Burada da ona kötü davrandılar ve gerekli pedagojiyi hiçe sayarak dövdüler. Carl kaçmaya karar verdi ve bir gece kaçıp Hamburg'a vardı. Hamburg'da ticaret gemilerinden birinde iş bulur. Denizde 4 ay sonra gemi Boğaz'dan geçer... Carl denize bakarken uzaktan Kız Kulesi'ni görür. Gemi kuleye yaklaşınca Carl denize atlar ve bütün gücüyle kuleye yüzer. O zaman kule cüzzamlıları kapatmaya yarıyordu. Carl'ı yakalayıp Emin Ali Paşa'nın yanına götürürler. Paşa ona sorar: gemiden neden kaçtın? Carl cevap verir: beni dövüyor ve çok kötü davranıyorlardı. Paşa yine sorar: 4 aydır denizdesin, neden İstanbul? Çocuk kuleyi gösterir ve der ki: bu kule yüzünden. Bu kule çok hoşuma gitti.

Elbette çocuğun Boğaz'da kendini denize attığı haberi Almanya'ya ulaştı ve Emin Ali Paşa'dan Carl'ı geri göndermesini istediler. Ali Emin Paşa çocuğu teslim etmemeye karar verir ve Carl'ın koruyucusu olur... Paşa Carl'ın adını değiştirir ve ona Mehmet Ali der. Mehmet Ali okur ve Paşa rütbesine kadar asker olur. Cesaret dolu bir kariyeri vardır ve Osmanlı İmparatorluğu'nu pek çok önemli olayda temsil eder. Evlenir ve 4 kızı olur. Bunlardan birinin adı Leyla Hanım'dır. Leyla Hanım'ın Celile adında bir kızı oldu. Celile NÂZIM HİKMET'in annesidir. Bilmek gerekir ki Nâzım Hikmet, Ludwig Carl'ın, yani Mehmet Ali Paşa'nın torununun çocuğuydu. 3 Haziran Nâzım Hikmet'in ölümünün anma günüydü... Bu hikâyenin bir devamı daha var.

Nâzım Hikmet Selanik'te doğdu. Nâzım Hikmet'in 1938'de hapse girdiğini biliyoruz. Nedeni, askeri okuldan arkadaşlarından biri olan Ömer Deniz'in yazdığı bir şiiri okumaktı. Bir gün ikisi sinemaya gitti. Sinemadan çıkarken arkadaşı Ömer, Nâzım'dan yazdığı şiiri okumasını istedi. İkisinin hapse girmesinin nedeni buydu. 7 yıl sonra Ömer hapisten çıktı ve avukat olmak için hukuk okumaya karar verdi. Parası olmadığından Fatih'te tahta oyuncaklar yapmak için küçük bir dükkân açtı. Geliriyle okul masraflarını ödüyor ve bu şekilde yaşıyordu.

Bir gün 7-8 yaşında bir çocuk Ömer'in dükkânına girer ve onun yanında çalışıp çalışamayacağını sorar. Ömer çocuğa acır ve yanında çalışmasını kabul eder. Bir gün çocuk Ömer'den kendisine birkaç oyuncak ve kuklacık (kukla) yapmasını ister. Çocuk kuklaları okuluna götürür ve arkadaşlarına bir gösteri yapar. Bu çocuğun adı MÜJDAT GEZEN'dir. Hayat binlerce sayfalık bir roman ve yüreğimize derinden dokunan bitmez bir müziktir.

↑ İçindekiler

Karanlıktan Sonra

El Amaneser no. 189, p. 16, 11.11.2020 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Pek çok kişi Orta Çağ'ın aklın var olmadığı ve her şeyin yalnızca batıl inançla yönetildiği bir dönem olduğuna inanır. Böyle düşünenler yalnızca Avrupa bölgesi için konuştuklarının farkına varmadı. Ama bu bölgede insanlığa pek çok şey bırakan bir ülke vardı. Bu ülke, aslında 15. yüzyıla kadar yaşamış Doğu Roma İmparatorluğu olan Bizans İmparatorluğu'ydu. Her şeyden önce, insanların Yunanca konuştuğu Bizans İmparatorluğu, Antik Yunan'ın kültürünü ve felsefesini aktardı. İskenderiye kütüphanesinin kültürünün ve bilgeliğinin Araplar aracılığıyla tanındığını zaten biliyoruz. Elbette her şey Arapçaya çevrilmedi. Antik Yunan yazılarının çoğu, aynı dili konuştukları için Bizans İmparatorluğu'nun soferimleri tarafından kopyalandı. Bizanslılar Antik Yunan yazılarını anlamakta ve doğru anlamını vermekte hiç zorluk çekmedi. Ayrıca İskenderiye kütüphanesi Akdeniz dünyasındaki tek kütüphane değildi. Pergamon (Bergama) kütüphanesi çok büyük bir rakipti. Bu iki kütüphane arasındaki rekabet muazzamdı. Böylece Araplar, bu yazılar sonsuza dek kaybolmasın diye öteki kütüphanelerde kopyalanmamış olanları aktardı. O zamanın kütüphanelerinin bilimsel çalışmaları değil, yalnızca edebi çalışmaları koruduğunu unutmayalım.

Bu edebi metinlerin dışında Bizanslılar çağımızın 4. yüzyılından itibaren 'Çatal'ı günlük yemek alışkanlıklarına soktu. Persler bunu 9. yüzyılda, İtalyanlar 11. yüzyılda kopyaladı. Ve bu, öteki Avrupa ülkelerinden çok önceydi, çünkü İtalyanların makarnaya büyük sempatisi vardı ve üç dört dişli çatalla daha kolay, daha zarif ve hijyenik yenebiliyordu. Bizanslılar sanat âşığı ve 'Pandantif' dediğimiz köşelerle büyük kubbeler inşa eden iyi mimarlardı. İstanbul'da 6. yüzyılın dünyadaki en ünlü eseri 'Santa Sofia' ya da Ayasofya'ya sahibiz. Ayasofya'nın kubbesinin çapı 31-32 metredir. Bu, 6. yüzyılın mimarları için bir mucizeydi ve bugünün mimarlarını aydınlatmaya devam ediyor. Köprünün ağırlığını daha iyi taşıyabilmek için sivri kemerli köprüler de inşa ettiler. 'Grejuva Ateşi', yani Rum Ateşi dediğimiz şeyi icat ettiler. Oklarla neft emdirilmiş bir bez gönderirlerdi; bu, gemileri ya da savaşan askerleri yakardı. Uzağa alevli patlayıcılar ve taş güller gönderen 'Mancınık'ı icat ettiler. O dönemde Çin'deki uygarlığın bazı önemli hanedanlarla, Amerika'daki uygarlığın Mayalar, Aztekler ve İnkalarla Avrupa'dakilerden aşağı olmadığını unutmayalım.

Avrupa'da karanlık olan, yiyecek kıtlığı ve Veba salgınıydı. 14. yüzyılda Veba ve Cüzzam, salgının suçu onlara atılarak Yahudilere kötü muameleye de yol açtı. Bugün Orta Çağ'ın 'Cadıları' dediğimiz şeyin bir iftira olduğunu biliyoruz. Ve intikam almak için bazı kadınların cadı olduğunu ve büyü yaptığını uydurdular. Ne yazık ki bazı kadınlar diri diri yakıldı. Aynı dönemde dünyanın bakış açısını değiştiren filozof, yazar, bilim insanı adlarına sahibiz. Bunlardan birkaçı arasında dünyaya ışık veren ve insanlığın büyük bir kısmının ilerlemesine yardım eden Shakespeare, Galileo, Spinoza, Newton'ı hatırlayabiliriz. Pek çok kitapta Orta Çağ'da insanların yıkanmadığını ve çok pis, kir içinde olduğunu okuruz. Bugün gerek arkeolojik kazılarda, gerek o dönemden yeni bulunan el yazmalarında, o ünlü Roma hamamlarının Bizanslılar tarafından da kullanıldığını biliyoruz. Elbette 'Hijyen' ve yıkanma sıklığı bugünkü gibi değildi, ama kırsal köylerde bile yıkanıyorlardı. Dahası, Yahudiler Şabat'a yıkanarak hazırlanıyor ve böylece kutsal günü karşılamak için temiz oluyorlardı.

Söylenmeyen bir başka şey de hamamların, fırının sıcağından yararlanmak için her zaman ekmek fırınlarının yanında olmasıydı. Pek çok insan hamamdan yıkanmak ve sıcacık hamamda yemek yemek için yararlanırdı. Çocukluğumdan hatırlıyorum, annem beni hamama götürdüğünde, orada buluştuğu arkadaşlarıyla yemek için birkaç şeycik de götürürdü ve sanki piknikmiş gibi saatlerce kalırlardı. En tuhafı ayva da götürmeleriydi. Ayva hamamın kurnasında kırılırdı

(kesilmezdi) ve ayvanın böyle kırılınca başka bir tadı olduğu, daha sulu ve lezzetli çıktığı söylenirdi. Orta Çağ'da herkesin dünyanın düz olduğunu düşündüğüne inanırdık. O dönemin aydınları dünyanın yuvarlak olduğunu çok iyi biliyordu. Bu gerçek Antik Yunan'dan beri zaten biliniyordu. Bizans İmparatorlarının bütün tasvirlerinde İmparatorun elinde üstünde haç olan yerküreyi (dünyanın yuvarlak biçimi) tuttuğunu görürüz. Bu, Hristiyanlığın dünyaya hâkim olacağı anlamına geliyordu.

Orta Çağ'ın başka yenilikleri arasında kitap basma biçimi sayılabilir. Yahudiler bu işi İspanya'dan Türkiye'ye getirdi. Cam aynalar, gözlükler, tekne yelkenleri, su ve yel değirmenleri, ödemeye yarayan kâğıtlar (çekler) karanlık denen bu dönemde kullanılıyor ve bulunuyordu. Karanlık Çağ denmesine yol açan, en çok yöneticiler arasında güçlerini kaybetmemek ve eğitimsiz bir toplum üzerinde hüküm sürmek için yapılan mücadele ve entrikalardı. Bu karanlık unvanını verdiren bir başka şey de, bu dönemde parşömen ve papirüsün çok kıt hale gelmesiydi; çok az bulunuyordu, çünkü papirüs getirmek ve parşömen üretmek çok pahalıydı. Bu dönem hakkında az yazılı ayrıntımız olması bu yüzdendir. Bildiğimiz, her dönemin nitelikleri ve eksiklikleri olduğudur. Karanlık, yolları aydınlatan umut ışığıyla, bilimsel çalışmalarıyla, sanat eserleriyle ve felsefi fikirleriyle aydınlanır. Mayıs 2020

↑ İçindekiler

Lviv, Lvov, Lemberg

Şalom (Judeo-Espanyol), 13.4.2022 · orijinal

Geçen ay Rusya ile Ukrayna arasındaki savaşla damgalandı ve Ukrayna'nın Lviv ya da Lvov ya da Lemberg denen bir şehri hakkında okumadığımız ya da duymadığımız gün olmadı. Bu şehir, kayınpederim Herr Duvid Locker'in doğduğu şehirdir... Amerika'ya giderken İstanbul'da kayınvalidem Fräulein Rachel Berkovitz ile karşılaştı. Evlendiler ve eşim Anna doğdu. Fesi bırakıp şapka giyme kanununun uygulandığı ilk yıllardı. Devlet memurları ve askerler için çok ciddi bir görev. Şapka yapmakta çok becerikli olan kayınpederim bir süre burada kalmaya karar verdi ve ömrünün sonuna kadar kaldı. Şapkaları stil ve model bakımından çok ünlüydü; Atatürk bile müşterilerinden biriydi. Uzmanlığı gittikçe daha çok deniz kuvvetleri alanında, amiraller ve subaylar için görüldü.

Kayınpederim bana Lviv ya da Lvov ya da Lemberg hakkında pek çok şey anlattı. Şehir Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda kısa bir süre Ukrayna'ya geçti ve sonra yeniden Polonya'nın oldu. Sovyetler Birliği'nin parçası olması 1939'dan sonradır. Bugün Ruslar, Polonyalılar, Ermeniler, Yahudiler ve Kırım Tatarları gibi azınlıklarıyla neredeyse 700.000 nüfuslu bir Ukrayna şehridir. Kayınpederim Lviv'den çıktığında Yahudi nüfusu neredeyse 100.000 kişiydi ve sanayi ile ticaretin Yahudilerin elinde olduğu söylenir. Sovyet Rusya'nın işgalinde Ruslarla işbirliği yapmak istemeyen ve Rus uyruğuna geçmek istemeyen binlerce Lviv Yahudisi Sibirya'ya sürüldü. Bu sürgüne rağmen Almanya'dan kaçan Yahudilerle 160.000'den fazla oldular. Almanlar Lviv'i alınca Ukrayna halkı çok mutlu oldu ve bu işgali coşkuyla kutladı. Bu Yahudilerin sonu oldu. Ukrayna milliyetçilerinin pogromları Lviv gettosunda hafif olmadı. Simon Wiesenthal da 1989'da bu olaylardan söz etti.

Ne yazık ki savaştan önce Lvov Yahudiler için kültürel, dini ve siyasi bir merkezdi. Perestroyka sırasında Şalom Aleyhem Yahudi Kültür Derneği, Lviv'in ölen Yahudilerini anmak için bir anıt yaptırdı. Dua eden, başını ve kollarını göğe kaldıran yaşlı bir Yahudi'yi temsil eden bir anıt. 19. yüzyılın sonunda yaşamış Lviv'in ünlü Yahudi tarihçisi ve yazarı Meir Balaban'ın adı şehrin prestijli bir caddesine verildi. Şalom Aleyhem Amerika Birleşik Devletleri'ne giderken göç kâğıtlarını bekleyerek Lvov'da uzun süre kaldı ve bu şehrin temizliğini ve güzelliğini övdü. Şalom Aleyhem, bu dili resmi bir dil sayarak Yidiş'in şampiyonu oldu. Yidiş'te pek çok eser yazdı ve onu canlandırmaya çalıştı. Keşke Ladino'nun da aynı şansı olsa.

Kayınpederimin anlattıklarına göre Lemberg'in yanındaki küçük köyler tıpkı 'Sütçü Tevye'nin ve 'Damdaki Kemancı'nın ştetli gibiydi.

↑ İçindekiler

İktidar

Şalom (Judeo-Espanyol), 18.1.2023 · orijinal

Montesquieu ünlü kitabı 'Kanunların Ruhu Üzerine'de 'İktidarı elinde tutan herhangi bir kişinin kötüye kullanmaktan geri durmadığı bir gözlemdir' diyordu. Filozof Alain 'Denetimsiz her iktidar delilik getirir' der. Başka kişiler üzerinde bir otorite ya da iktidar tutan kişilerin kötüye kullanma örnekleri nadir değil: finans skandalları, adalet skandalları, cinsel, psikolojik ya da fiziksel istismar, siyasette, basında ya da benzer kanallarda, poliste, din dahil, kötüye kullanma. Sorun, iktidarı elinde tutan kişinin, bu davranış narsisizme (bir kişinin kendini ya da zekâsını sevme hali), psikopatiye (bir kişinin suç işleyebilme hali) ya da megalomaniye (bir kişinin büyüklük gösterme hali) dayandığı için mi kötüye kullandığını bilmektir.

Araştırmalar bize iktidarı elinde tutan herhangi bir kişinin olumsuz bir davranış benimsemesine elverişli bir eğilimi olabileceğini gösteriyor. Çoğu kez çok pahalı bir araba kullanan bir kişinin davranışının, trafik kurallarına uyma bakımından mütevazı bir araba kullanan bir kişinin davranışından daha kötü olduğunu gözlemleriz. Bir başka araştırma, üniversite için istedikleri kuralları yazan öğrenciler arasında yapıldı. Bu öğrencilerden biri denetlemek için ayrılır. Öğrencilere sonunda çok lezzetli bisküvilerle ödül verilecektir. Bisküviler sınırlıdır. Katılımcılardan yalnızca bir bisküvi fazladır. İki bisküviyi yiyenin denetleyici olduğu görüldü. Bu hareketi gizlice filme aldılar ve denetleyicinin bisküvileri ötekilerden daha az görgüyle yediğini fark ettiler. Bu araştırmayı farklı öğrencilerle tekrarladılar ve denetleyicilerin davranışının neredeyse aynı olduğunu gördüler.

Siyaset Bilimleri tarihinde iktidarı elinde tutarken kişiliklerini değiştiren yöneticilerin pek çok örneği var. 'Kötü sonlardan kaçınmak için bölünmüş ve paylaşılmış bir iktidar düşünmek daha iyidir' ya da 'Seni eleştirecek ve sana kusurları gösterecek bir muhalefete izin ver' diyen Montesquieu'ye hak vermek gerekir. Bu, Yasama (Yasa yapma), Yürütme (Yasaları uygulama) ve Yargı Güçlerinin Ayrılığı demektir. Pek çok kişinin, Şoa'nın sorumlularında gördüğümüz gibi, İktidara bir Hastalık dediğini unutmayalım. Kaynak: National Library

↑ İçindekiler

Hayatta Kalmayı Bilmek

El Amaneser no. 222, p. 14, 9.8.2023 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Kısa bir süre önce Kolombiya'da bir uçağın düştüğü ve aynı aileden 4 çocuğun Amazon yağmur ormanında 40 kadar gün hayatta kaldığı haberini okuduk. 1 Mayıs 2023'te düşen uçakta pilot ve yardımcısının dışında, anne ve dört çocuktan oluşan 5 kişilik bir aile vardı. Uçak Kolombiya'da Araracuara'dan Amazon'un derinliklerindeki San José del Guaviare'ye gitmek için havalandı ve Amazon'daki yağmur ormanının ortasına düştü. Bu kazada çocukların annesi, pilot ve yardımcısı öldü. Dört kardeşten en büyüğü Lesly 13 yaşında, Soleiny 9 yaşında, Tien Noriel 5 yaşında ve en küçüğü Cristin, yürümeye yeni başlamış, yalnızca 11 aylıktı. Uçak düşünce çocuklar kazanın yanında kaldı. Uçakta buldukları biraz un ekmeği yediler ve su içmek için bir ırmak aramaya koyuldular. Uzaklaşmadan önce uçaktan bir örtü, bir el feneri, birkaç giysi ve çok kısa sürede şarjı biten iki telefon aldılar.

Amazon'da kaldıkları bütün günler boyunca yenebilir saydıkları bazı meyveleri ve bazı bitkilerin köklerini yediler. Bu aile Amazon yerlileri Uitoto kabilesindendi. Çocuklar ormanı çok iyi tanıyor ve ne yemeleri, ne yememeleri gerektiğini çok iyi biliyorlardı. Arandıkları bu günlerde çocuklar bir ırmağın yakınında kaldılar, uçaktan aldıkları bir gazoz şişesinden su içtiler. En büyük mucize, anneleri kazadan dört gün sonra hayatını kaybetmiş olsa da, uçağın düşmesinden hiçbir zarar görmemeleriydi.

Bu olay üzerine araştırmalar yapan 'Kudüs İbrani Üniversitesi' ve 'Paris Sosyal Bilimler İleri Araştırmalar Okulu'ndan antropolog Eliran Arazi, bu kabilelerin çocuklarının daha ilkokula girmeden önce anne babalarına ormanda yürümek, tarım, balıkçılık, avcılık, bal toplamak ve ormanın yabani meyvelerini tanımak gibi pek çok etkinlikte eşlik ettiğini söylüyor. Çok küçük yaştan itibaren ormanda yol açmayı, içecek su bulmayı biliyorlar; korunabilmek için jaguar ve yılanlar gibi yabani hayvanları kokularından ve hayvanların bıraktığı izlerden tanımayı öğreniyorlar. Görünüşe göre çocukların halklarının şamanlarına duyduğu inanç da umutlarını kaybetmeden hayatta kalmalarına yardım etti. Yaşlıların anlattığı masallarla çocuklar hayvanlar, bitkiler ve insanlar arasındaki ilişkilere uyum sağlamayı çok iyi biliyor. Bu onlara doğayı hiç zarar vermeden koruma bilgeliğini veriyor; şehirlilerin yerine getirmediği ve yok olma tehlikesinde olan bir şey. Bu bilgelik, bu yerlerde yaşamış bu insanlarda binlerce yıl boyunca oluştu.

Dünyanın hayran kaldığı bir başka mucize, 13 yaşındaki abla Lesly'nin küçük kardeşlerine ve en çok da yalnızca 11 aylık olan en küçük Cristin'e bakmayı bilme kapasitesiydi. Bulunduklarında, helikopterlerle nerede olduklarını söyleyen anonsları duymakta olduğunu söylüyordu. Gerçekten de sesi bir buçuk kilometre yarıçapında duyuran hoparlörler koymuşlardı. Bilin ki bu kabilelerde abla, küçük kardeşlerine bakmak için anne olur. Eliran Arazi, büyük değeri olan ve mucizelere hayat veren bu bilgileri korumanın bir görev olduğunu söylüyor. Yok olmalarına seyirci kalamayız.

↑ İçindekiler

Eğitim

El Amaneser no. 225, p. 20, 8.11.2023 — rubrika “Saver es Bueno” · orijinal

Birbirini izleyen kuşaklar arasında görülen eğitim ve okul öğretimi biçimi farkını fark edip etmediğinizi bilmiyorum. Her kuşak kendi döneminde alınan eğitim ve okul öğretiminin yeni kuşaklara verilenden daha iyi olduğunu kabul eder. Her dor'un farklı bir giyinme biçimi, farklı bir toplumsal ilişki biçimi, en çok şarkı ya da dans alanında fark edilen farklı bir sanat zevki vardı. Dor'dan söz ederken, Covid 19 pandemisinin kuşağını düşünmemiz gerektiğine inanıyorum. Bu kuşak okul öğretimi kaybını telafi edecek mi, yoksa bu iki yılın mesleki kariyerlerinde hiçbir önemi olmayacak mı? Eğitim farkının dışında, kuşaklar arasında her zaman bir düşünce farkı olduğunu unutmayalım. Babamın dor'u ile benimki ve oğlumunki arasında hiçbir ortak ilişki yoktu. Bizim zamanımızda bugünkülerden daha iyi biliyorduk dendiğinde bunun her zaman çok doğru olduğuna inanmıyorum, çünkü bugün gençlerden pek çok şey öğreniyoruz. Ama 'Yaşlı yapabilseydi, genç bilseydi' diyen söz de saygı göstermemiz gereken bir gerçektir.

Geçmiş yüzyılların kuşaklarını karşılaştırınca ne kişisel ne de ailevi ilişkilerde büyük bir fark görmüyoruz. Aile üyelerinin davranışında da fark görmüyoruz. Bugünkü gibi, başka bir ülkeye okumaya gidip orada kalan ya da başka bir yere yaşamaya ve çalışmaya giden gençlerin özgürlüğü yoktu. O zamanın gençleri ilkokulu bitirir bitirmez aile mesleğini sürdürmek için babaları ya da amcalarıyla çalışmak zorundaydı. Bugün liseyi, üniversiteyi, yüksek lisansı, askerliği bitirip ciddi olarak çalışmaya başlamalıyız. 50 yıl önce kim her şeyin bir cep telefonuyla, 'Bilgisayar' denen ve hayatımızı ona emrettiğimize göre yöneten bir makineyle halledileceğini düşünürdü.

Kuşaklar arasındaki eğitim farkı, 'Eğitimde Kriz' üzerine bir kitap yazan ünlü Yahudi filozof Hannah Arendt için önemli bir konuydu. O, öğretmenlerin yeni kuşakların karşısında 'dünyanın temsilcileri' olarak görülmesi gerektiğini ve eğitimin gençlere bir gelecek vizyonu vermek olarak görülmemesi gerektiğini söyler. Ona göre eğitim, dünyayı olduğu gibi görme biçimi olmalıdır. Öte yandan Amerikalı psikolog ve pedagog Jerome Bruner, öğrencilerin okulun ilk sınıflarından itibaren, toplumsal olarak canlı sorunlar üzerinde çalışarak geleceğin belirsizliğine hazırlanması gerektiğini söyler. Hannah Arendt'in aksine Jerome Bruner okulun öğrenciye nedenini, niçinini, nasılını sorma ve soruya cevap bulma kapasitesini geliştirmekte yardım etmesinde ısrar eder. Öyle ki iki durumda da yetişkinlerin gençliğe güveni eğitimin merkezindedir. Hannah Arendt için güven, gençliğin yetişkin olacağı gün dünyanın sorunlarının karşısında durabilecek bilgi ve kapasiteye sahip olması gerektiği anlamına gelir. Bruner için güven, gençliğin eğitimle bu sorunların tartışmalarına katılması ve bir işbirliği oluşturması gerektiğidir. Bugün sorun, eğitim ve öğretimin bilgiyi aktarması mı, yoksa bu bilginin nasıl edinileceğini öğretmesi mi gerektiğini bilmektir.

Ünlü Amerikalı milyarder Elon Musk, bugüne kadar hayal edilemeyen bir programla eğitime yatırım yapmaya başladı. Los Angeles'ta 'Space X' kampüsünde Elon Musk ve Joshua Dahn, öğrencilere hayattakiler gibi sorunlarla mücadele etme anlamını ve becerisini öğrenme şansı vermek için bir okul kurdu. Elon Musk 'okullarda çocuklara öğrettiğimiz şeylerin büyük bir anlamı yok, çünkü onları hiç kullanmayacaklar' diyordu. Bu yüzden Musk ve Dahn deneyimlere dayalı eğitime yoğunlaştılar. Başlangıçta sınıflarda yalnızca Elon Musk'ın çocukları ve 'SpaceX' mühendislerinin çocukları vardı. Bugün okulun 5.500'den fazla aktif öğrencisi ve bekleme listesinde bekleyen binlercesi var. Bu program büyük başarı kazanırsa, bütün ülkelerin aynı sisteme uyum sağlamak isteyeceğine inanıyoruz. Kaynak: Prof. Philippe Forey

↑ İçindekiler

Ruh

Şalom (Judeo-Espanyol), 15.2.2024 · orijinal

Bazen eşim bana 'Sen benim ruhumsun. Sensiz kendimi ruhsuz sanıyorum' der. Gülmeye başlıyor ve kendime 'Ruh nedir?' diye sormaya koyuluyorum. Ruhun, canlı olan her şeye hayat veren şey olduğunu söyleyebiliriz. Bazı inançlar Ruhun insandan hayvana ve oradan bitkiye ya da tersine yolculuk ettiğini söyler. Ruhun bu tür yolculuklar yapıp yapmadığını bilmiyorum ama yaşayan her şeyin bir ruhu olduğuna inanıyorum. Beynimiz düşünmemizi, hayat işlevlerimizi yönetmemizi, hissetmemizi, sevmemizi, acı çekmemizi, uyum sağlamamızı, öğrenmemizi, yargılamamızı, karar vermemizi sağlar. Beynin bütün bu etkinliği Ruh dediğimiz şeyi oluşturur. Beynin fişini çekersek beden ölür ve Ruh denen şeyden hiçbir şey kalmaz.

Ruh her insanın farklı olmasını sağlar. Ayna gibi birbirine benzeyen ikizlerin bile her birinin onu ikizinden ayırt ettiren kendi Ruhu vardır. Ruhun hiç ölmediğini söyleyen bir inanç var. Bu, ölmeden önce bir eser bırakan kişi için doğrudur. Eserini her hatırladığımızda bu kişiyi, yani ruhunu hatırlarız. Bu, inanmanın da Ruhun bir işlevi olduğunu gösterir. İbranicede birbirine çok benzeyen üç kelimemiz var. Biri Ruah. Öteki Nefeş. Üçüncüsü Neşama. 'Nefeş Yeudi' deriz, 'Neşaması çıktı' deriz, neredeyse aynı şeyden söz ederek. Türkçede 'nefes' kelimesi 'Nefeş' ile aynı köktendir. Çok hoşumuza giden bir müzik duyduğumuzda ürperen Ruhtur. Çok hoşumuza giden bir şey okuduğumuzda titreyen Ruhtur. Nefeş'e dayanarak bizi yaşatanın nefes olduğunu ve biri nefes almayınca sonunda öldüğünü söyleyebiliriz. Tora'da Tanrı'nın Adem'e bir nefes üflediğini ve Adem'in yaşamaya başladığını okuruz. Bu kelime Latincede 'Anima'dır. Oradan 'Animasyon' ya da 'Animal' (Hayvan) kelimeleri çıkar. Yunancada Psişe'dir. Oradan Ruh bilimi olan Psikoloji kelimesi çıktı.

Dünyada rakı içen çok insan var mı bilmiyorum, ama şu şarkıyı söyleyen insanlar da var: 'Ruhumu rakı için veririm.'

↑ İçindekiler

Önem

Şalom (Judeo-Espanyol), 1.10.2025 · orijinal

Yaşlandıkça bize tamamen yararsız ya da önemsiz görünen pek çok şey var. Her şeyden önce, başkalarının davranışımız, giyimimiz, yargılama biçimimiz hakkındaki görüşüne daha genç olduğumuzda verdiğimiz değeri vermiyoruz. Bugünkü yaşımızda, gençliğimizde yaptığımız gibi etkilemek için yorulmaya değmeyeceğini düşünüyoruz. Kaygılardan bu kurtuluş, yaşımızın bize sunduğu armağanlardan biri olmalı. Araba kullanırken trafik yüzünden beklemek, komşunun eleştirisi gibi bizi sinirlendiren şeyler yaşlılıkta gençlikte göründüğü kadar önemli görünmüyor. Bugün bize yararsız görünen şeylere önem vermemek bizi çok daha bilge yapıyor.

Kesin olan bir şey, farkına varmadan yıllarla değişmekte olduğumuzdur. Verdiğimiz değerler değişiyor, anılar değişiyor, hayaller değişiyor, hırslar değişiyor. Ne kadar yaşlanırsak kendimizi o kadar tanıyoruz. Ne istediğimizi, ne sunabileceğimizi, bizi neyin hoşnutsuz edebileceğini daha iyi biliyoruz. Zamanla başarının önemini kaybettiğinin farkına varıyoruz. Gençlikte bir arabaya sahip olmak, prestijli bir mahallede bir apartman dairesine sahip olmak, markalı giysilere sahip olmak bize mutlu olmanın anahtarları gibi görünürdü. Yaşlılıkta önemli olan, yaşadığımız, uzun bir 'oooh' dediğimiz, insan ilişkilerinin değerini bildiğimiz anlardır. Önemli olan sağlıktır. Önemli olan yalnızlıktan kaçmaktır. Önemli olan, sıcağın değerini bilmek için soğuğu, ışığın değerini bilmek için karanlığı tanımamızdır. Önemli olan, az zamanımız kaldığı ve onu kaybetmememiz gerektiğidir.

30'larda, 40'larda doğmuş olan bizler... 2 bin yılı, 2 yüzyılı, telefonsuz hayatı tanıma şansına sahibiz. Eve telefon koyma sıramızın gelmesi için on yıl bekledik; ve varoluşumuzun bütün tarihinin bulunduğu bu kutucuğa bir şey olursa ter döktüğümüz cep telefonlu hayatı; günler önce başlamış hikâyenin sonunu, bu sonun birkaç gün sonra gelmesi gerektiğini bilerek beklediğimiz radyolu hayatı; ve lambalı, gebe karnı gibi karınlı siyah beyaz televizyonlu hayatı ve bir kâğıt yaprağı gibi ince televizyonu. Şimdi hayatımıza, bize insandan öte bir kişinin ahlakıyla, onurla ve kavodla davranan yapay zekâ da girdi. Kısa bir süre sonra olduğumuz gibi kalacak mıyız bilmiyorum. Yaşayıp göreceğiz. Eylül 2025

↑ İçindekiler

Mizah — Riir es Bueno

Riir es Bueno · 8 makale

Gülümsemek İçin Bir Fıkra · Yahudi Anneler · Banka Soygunu · Şarlo ile Einstein · Bizi Nereden Tanıdın? · Ay'daki Yahudi · Balina mı Deniz Kızı mı (bir Fantezi) · Kadın Üzerine Sözler

Gülümsemek İçin Bir Fıkra

Şalom (Judeo-Espanyol), 26.2.2020 · orijinal

Adam mahalle lokantasında garsonu çağırır. 'Garson, bak bakalım, iç şu çorbayı.' Şaşkın garson sorar: 'Ne oldu? Yeterince sıcak değil mi?' Adam ısrar eder: 'İç şu çorbayı.' Garson artık ne soracağını bilemez: 'Sinek mi düştü, kıl mı var, yoksa tadı mı hoşunuza gitmedi?' Adam ısrar eder: 'İç şu çorbadan, ne olduğunu göreceksin.' Sonunda garson kabul eder ve kaşığın nerede olduğuna bakar! 'Kaşık burada yok,' der... Müşteri sinirlenir: 'Gördün mü, kaşık yok, seni bu yüzden çağırdım'...

↑ İçindekiler

Yahudi Anneler

Şalom (Judeo-Espanyol), 11.5.2022 · orijinal

Bütün anneler kutsaldır; ama Yahudi annenin, başka hiçbir millette bulunmayan tatlı bir lezzet veren başka bir şeyi vardır. Büyükanne, kendisini ziyarete gelmek isteyen torununa yeni evinin adresini anlatıyor: '140 numaraya dirseğinle basacaksın. Asansör sağda; girince 14 düğmesine dirseğinle basacaksın. 14. katta in ve 140 numaralı kapının düğmesine dirseğinle bas.' 'Büyükanne, seni anladım, ama neden bana düğmelere dirseğimle basmamı söylüyorsun?' 'Ne yani, elin boş mu geleceksin?'

Londra'da yaşayan bir kızımız var. Geçen gün telefon edip annesine soruyor: 'Anne, nasılsın?' Anne cevap veriyor: 'Kızım, çok zayıfım.' 'Ne oluyor, neden zayıfladın?' 'On beş gündür yemek yemiyorum.' 'Ne oldu, neden yemiyorsun?' 'Çünkü beni arayacağın anda ağzımın dolu olmasını istemedim.'

Yahudi anne telefonda şu duyuruyu yapar: 'Şabat gecesi için tavuk istiyorsanız 2'ye basın, almodrote istiyorsanız 3'e basın, erikli tavuk istiyorsanız 4'e basın. Nasıl hissettiğimi öğrenmek istiyorsanız bu numara yanlış, çünkü şimdiye kadar bana nasıl olduğumu sormadınız.'

Yahudi anne küçük kızını okula götürürken ona der: 'Kıymetlim, sınıfta uslu dur. Hanımcığım, üstünü kirletme. Işığım, bahçede koşma.' Akşamüstü dönüşte anne sorar: 'Söyle bana yüreciğim, bugün ne öğrendin?' Küçük kız cevap verir: 'Adımın Sara olduğunu öğrendim.'

Bayan Levi, kız arkadaşı Rina ile aynı evde yaşayan oğlu Moris'i ziyarete gider ve oğlunun kız arkadaşının güzelden de öte olduğunun farkına varır. Kıza bakışından dolayı oğlu annesine der: 'Rina ile ilişkim olduğunu sanma, her birimiz ayrı odalarda yatıyoruz.' Birkaç gün sonra Rina Moris'e der: 'Annen geldiği günden beri bonbonyer kayboldu; aldığını sanmıyorum ama emin olmak için ona sorabiliriz.' Bunun üzerine Moris annesine yazar: 'Bonbonyeri almadın demiyorum, aldın da demiyorum; ama bizi görmeye geldiğin günden beri bonbonyer kayboldu. Öpücükler, Moris.' Madam Levi cevap verir: 'Rina ile yatmıyorsun demiyorum, yatıyorsun da demiyorum; ama Rina kendi yatağında yatıyor olsaydı, sizi ziyarete geldiğim günden beri bonbonyeri bulurdu. Öpücükler, Annenin paşası.' Demek ki bir Yahudi Anneye asla yalan söylememeli.

Madam Kohen oğluna iki kravat hediye eder. Birkaç gün sonra oğlu annesini görmeye gitmek için kravatlardan birini takar. Kapıyı açar açmaz oğluna sorar: 'Albertiko, öteki kravat hoşuna gitmedi mi?'

Bayan Behar iki torunuyla parka gider. Ona sorarlar: 'Torunların kaç yaşında?' O da cevap verir: 'Doktor 6 yaşında, avukat da yakında 4 olacak.'

'Söyle Roza, David ile Sara'nın düğünü hakkında ne düşünüyorsun?' 'Uzun süreceğini sanmıyorum, çünkü David'in annesini de Sara'nın annesini de tanıyorum. Birbirini sevmeyen iki Yahudi kadın.' Yahudi anne affeder ve unutur, ama affettiğini asla unutmaz.

↑ İçindekiler

Banka Soygunu

Şalom (Judeo-Espanyol), 27.7.2022 · orijinal

Bir fıkra okudum ve Ladino'ya çevirmeye çalıştım. Soyguncular bankaya girip bağırır: 'Para size ait değil. Ama her birinizin hayatı size aittir.' Herkes sessizlik içinde yavaş yavaş yere yattı. Buna şöyle denir: ZİHNİYETLERİ DEĞİŞTİRMEK İÇİN KAVRAMLAR. Dünyadaki alışılmış düşünme zihniyetini değiştirmek.

Bu sırada bir kadın masalardan birine kışkırtıcı bir biçimde uzandı. Soyguncu ona bağırdı: 'Kadın, bu bir soygun, tecavüz değil.' Buna şöyle denir: PROFESYONEL OLMAK. Bütün dikkati uzmanlaştığın işe vermek.

Bankanın bütün parasını aldıktan sonra, üniversiteden MBA'si (İşletme Yüksek Lisansı) ile mezun olmuş genç soyguncu, ilkokulu bile bitirmemiş öteki yaşlı soyguncuya dedi: 'Gel, aldıklarımızı sayalım.' Yaşlı soyguncu cevap verdi: 'Aptal olma, bu sayılamayacak kadar çok para. Bankanın ne kadar para kaybettiğini öğrenmek için yarınki haberleri bekleyelim.' Buna DENEYİM denir. Deneyim, bir akademik kurumun kâğıdından daha önemlidir.

Soyguncular gidince banka müdürü polisi aramalarını söyledi. Buna şef cevap verdi: 'Bir dakika, geçen aydan eksik olan 5 milyonu unutmayalım. Soyguncuların götürdüğüne ekleyebiliriz.' Müdür dedi: 'Haklısın.' Buna şöyle denir: STRATEJİYLE YÖNETMEK. Elverişli olmayan bir durumdan yararlanmak.

Soyguncular yine çaldıkları parayı saydılar ve 20 milyon çıktı, ama ertesi gün haberler 100 milyon çaldıklarını söylüyordu. Bu haberleri duyunca soyguncular düşünmeye başladı: 'Biz 20 milyon için hayatımızı tehlikeye attık, banka yöneticileri ise 80 milyon çaldı. Görünüşe göre soyguncu olmaktansa okuyup olup bitenlerin sistemini bilmek daha iyi.' Buna şöyle denir: BİLGİ ALTIN KADAR DEĞERLİDİR.

Banka müdürü Borsa'daki kaybının soygunla çözüldüğünü görmekten çok mutlu oldu. Buna şöyle denir: KOŞULLARDAN YARARLANMAK. Bu hikâyenin kıssası: Bir adama silah ver, banka soyabilir. Bir adama bilgi ver, dünyayı fethedebilir.

Düzeltme: 'Şalom'un son sayısında çıkan 'KURBAN' hakkındaki yazıda, 'SAISON', 'SEASON', 'MEVSİM' anlamına gelen 'ONA' kelimesi yanlışlıkla 'FAHİŞE' anlamına gelen 'ZONA' olarak basıldı. 'ONA' kelimesi İbraniceden gelir ama Ladino da onu kendi kelimesi gibi kullandı. Ben de anne babamdan böyle duyardım.

↑ İçindekiler

Şarlo ile Einstein

Şalom (Judeo-Espanyol), 24.8.2022 · orijinal

Albert Einstein, Charlie Chaplin'e (ki bizim için Şarlo'dur) der: 'Sanatında en hayran olduğum şey evrenselliği. Tek kelime söylemiyorsun ve herkes seni anlıyor.' Charlie Chaplin cevap verir: 'Doğru, ama senin şöhretin çok daha büyük. Bütün dünya sana hayran ve kimse seni anlamıyor!'

Çok zengin adamın bir İtalyan kadınla ilişkisi vardır. Buluştukları bir gece İtalyan kadın ona hamile olduğunu söyler. İtibarını ve aile hayatını yıkmamak için, İtalya'ya gidip bebeği orada doğurmayı kabul ederse, yeni doğanın 18 yaşına kadar masraflarını üstlenmesi koşuluyla ona büyük bir meblağ vermeye söz verir. İtalyan kadın kabul eder ve bebeğin doğumundan nasıl haber alacağını sorar. Adam cevap verir: 'Doğumda bana yalnızca "spagetti" yazdığın bir kart gönder.' Aylar geçti ve bir gün eve girince karısını biraz sersemlemiş bulur; karısı ona der: 'Bugün postayla sana biraz tuhaf bir kart geldi.' Adam kartı okur, bembeyaz olur ve bayılır. Karısı kartı okur: 'Spagetti, spagetti, spagetti. İkisi köfteli (yuvarlak köfte), biri köftesiz.'

Yıl 2032 ve Sara Goldstein, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olarak ilk Kadın ve her şeyden önce ilk Yahudi kişi seçildi. Birkaç hafta sonra annesini arayıp der: 'Anne, umarım yemin törenine gelirsin.' Anne cevap verir: 'Sanmıyorum kıymetlim, 10 saat araba yolu, baban artık eskisi kadar genç değil, ben de bacaklarımdan çekiyorum...' 'Merak etme anne, gidiş dönüş için sana Amerika Birleşik Devletleri başkanlık uçağını göndereceğim ve kapının önünde bir limuzin bekleyecek.' 'Bilmem, herkes çok şık olacak ve ben ne giyeceğimi bilmiyorum.' 'Oradaki en iyi modacının diktiği bir elbisen olacağına eminim.' 'Bu yemeklerde bulunan o ağır şeyleri yiyemediğimi biliyorsun.' 'Anne, yemeği buranın en iyi ikram servisi düzenleyecek ve her şey yüzde yüz Kaşer olacak. Senin de gelmeni istiyorum.' Böylece anne, 20 Ocak'ta Sara Goldstein'ın Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olarak yemin edeceği gün orada olmayı kabul etti. Ön sırada oturan anne yanındaki Senatöre yaklaşır ve der: 'Elini Tora'nın üstüne koymuş ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olacak bu kadını görüyor musun?' 'Evet,' der Senatör, 'görüyorum.' 'Kardeşi Doktor!!!' (Yahudi anne için kıymetli oğlun başka bir değeri vardır.)

↑ İçindekiler

Bizi Nereden Tanıdın?

Şalom (Judeo-Espanyol), 7.9.2022 · orijinal

İki papaz tatillerinde Hindistan'da Goa'ya gitmeye karar verdi ve papaz olarak tanınmamak için en modern mayoları, siyah gözlükleri, güneş şapkasını satın alıp plaja gitmeye karar verdiler. Şezlonga oturmuş etrafa bakarken, en küçüğünden bir bikinili bir kız önlerinden geçer ve selam verir: 'Günaydın Peder Pavlo, günaydın Peder Pedro!' Ertesi gün tanınmak istemeyen iki papaz mayoları, gözlükleri, şapkayı değiştirmeye karar verdi ve şezlonga uzanmışken aynı kızın daha da küçük bir bikiniyle önlerinden geçip 'Günaydın Peder Pavlo, günaydın Peder Pedro' dediğini gördüler. Papazlardan biri kıza sorar: 'Papaz olduğumuzu nereden biliyorsun?' Kız cevap verir: 'Nasıl? Beni tanımadınız mı? Ben Rahibe Maria'yım!'

Bir gün bir kadın dişçiye gider ve sorar: 'Yirmilik dişi çekmek kaç para?' Dişçi cevap verir: '500 lira.' 'Bu çok pahalı, daha ucuz bir yolu yok mu?' 'Var,' der dişçi, 'anestezi istemezseniz 300 liraya olur.' 'Yine çok pahalı, daha ucuzu?' 'Anestezisiz ve kerpetenle isterseniz 200 liraya olur.' 'Yine çok.' 'Üniversitenin birinci sınıfındaki öğrencim size 100 liraya yapar.' 'Bu iyi,' der kadın. 'Yarına Kaynanam için öğrencinizle bir randevu yazın!'

↑ İçindekiler

Ay'daki Yahudi

Şalom (Judeo-Espanyol), 28.9.2022 · orijinal

Yahudi Ay'a ya da Mars'a ya da başka bir gezegene yaşamaya ve yerleşmeye giderse ne olabilir? Alaha gelenekleriyle ne yapacak? İlk insan Ay'da yürüdüğünde büyükannem bana 'Hadi aptalcık, seni kandırıyorlar. Bir insanın Ay'da yürümesi nasıl mümkün olur?' derdi. Bugün bu kandırmacanın gerçekleştiğini biliyoruz ve bir gün Ay'da ya da Mars'ta ya da başka bir Gezegende insan kolonileri göreceğiz. Elbette yıllarım bunun gerçekleşebildiğini görmeme izin vermeyecek, ama torunlarım sanırım evet, görebilecekler. Bugün 'öteki dünyaya geçti' dediğimizde, yarın bu ölüm için değil, bizimkinden başka bir Gezegen için söylenecek.

Bunun gerçekleşeceğini düşünürsek, Yahudi, Alaha görevlerini yerine getirmek isterse nasıl yaşayacak? Yom Kipur ya da Tişa beAv günü oruç tutmak isterse takvimi nasıl kontrol edecek? Astronot Luca Parmitano, Uluslararası Uzay İstasyonu'nda (ISS) 24 saatlik bir günde güneşin 16 kez doğup battığını gördüklerini söylüyor. Kaşeruta göre yemek isterse, Yeryüzünde yaşayan tavuğu, balığı, kuzuyu, ineği nerede bulacak?

Londralı bir Haham olan Rabi David Lister, 'Intergalactic Judaism' adlı kitabında Bilim ile Yahudiliğin incelenmesi arasında hiçbir çatışma olmaması gerektiğini yazar. Haham Lister bize Bilimin bilgeliğin birikimi olduğunu söyler. Yahudilik Yaradan'ın sonsuz bilgeliğe sahip en güçlü bilge olduğunu kabul ettiğine göre, bilimin her yeniliği ve her keşfi kutsal yazılara karşı olmayacaktır. Ama pek çok düşünür için Yahudilik Dünyamızın dışında var olamaz, çünkü bu düşünürler için Yahudilik, Yaradan, İnsanlık ve Dünya arasındaki ilişkilerin biçimidir. Ve Alaha, Kutsal Topraklar için yazıldı, bizimkinin dışındaki dünyalar için değil. Öte yandan Yahudi, Alaha yüzünden uzay yolculuklarına katılmayacaksa, gelecekte öteki yıldızlarda Yahudi görmeyeceğiz demektir. İklim değişikliğinin insanlığı Dünyamızın dışında sığınak aramaya mecbur edeceğini unutmayalım.

Sonunda, Dünya Bet Din'inin Yahudilerin gelecekte bugünkü dünyamızdan başka bir Dünyada yaşamasına izin verme çözümünü bulacağına inanabiliriz.

↑ İçindekiler

Balina mı Deniz Kızı mı (bir Fantezi)

Şalom (Judeo-Espanyol), 14.12.2022 · orijinal

Einstein her şeyin göreli olduğunu söyler. O bilimden söz ediyor, ama ben hayatta, dünyada her şeyin göreli olduğuna inanıyorum. Her fikir farklı bir biçimde yorumlanır. Her şey bakış açısına, bakılan açıya bağlıdır. Bir fitness salonunun (forma girme) vitrininde bir ilan, bikinili, güneşlenen, neredeyse seni yüzmeye davet eden çok endamlı bir kadın gösteriyor. Metin şöyle diyor: 'Bu yaz deniz kızı mı olmak istiyorsun, balina mı?' Vücudu ilandakinden çok uzak bir kadın salona ilanın kendi yorumunu gönderir:

- Balinaların arkadaşları onları asla bir köşede bırakmaz. Yunuslar, foklar, hatta meraklı insanlar gibi hayranları vardır... - Aktif bir cinsel hayatları vardır, gebe kalırlar, çok tatlı balina bebekleri doğururlar. - Denizde yüzerler, oynarlar, hatta Polinezya adalarının mercanları gibi harika yerleri görme şansları vardır. - Neşeli şarkılar söylemeyi bilirler. Hatta kısa süre önce çıkardıkları bir CD'leri bile var. - Bazı insanlar dışında, onlara zarar vermek, kötü davranmak için yaklaşan hiçbir yaratık yoktur.

Deniz kızına gelince, başlangıç olarak deniz kızı hiç olmadı ve hiç olmayacak. - Var olduklarını kabul etsek, hangi kimliğe sahip olduklarını bilmek için büyük bir kargaşa yaşayacaklar, balık mı kadın mı olduklarını öğrenmek için psikoloğun önünde uzun kuyruklar oluşturacaklar. - Hiçbir cinsel hayatları yok. Ve cinsel bir hayat yaşamak için gerekli olana sahip değiller. - Çocukları olamaz. Hem hangi erkek balık gibi kokan bir kadına yaklaşır ki?

- Sonuç olarak ben balina olmayı tercih ederim. İlanlar yalnızca zayıf insanları güzel olarak gösteriyor. Ama ben çocuklarımla dondurma yalamayı, kocamla neşeli bir muhabbet etmeyi, arkadaşlarımla bir çikolata paylaşmayı tercih ederim. Zamanla kilo alıyoruz, çünkü kafamıza o kadar çok bilgelik koyuyoruz ki artık sığmıyor ve vücudumuzun öteki kısımlarına dağılıyor. Bu yüzden biz kültür doluyuz, iyi eğitimliyiz ve çok mutluyuz. - Einstein her şeyin göreli olduğunu söyledi. Bu kadın 'Bana yağ ver, sana güzellik vereyim' dedi.

↑ İçindekiler

Kadın Üzerine Sözler

Şalom (Judeo-Espanyol), 12.3.2025 · orijinal

Aşkta kadınlar profesyonel, erkekler amatördür. (François Truffaut)

Bir kadını anlatmaya kelimeler yetmez, bir kadını anlamaya hayat yetmez.

Kadın her şeyi affedebilir ama asla unutmaz. (Konfüçyüs)

Kadın erkeğe kılıçsız hükmeder ve onu ipsiz bağlar. (Tolstoy)

Kadın şiirdir ama şairi anonimdir. Kadın kokusunu solumaya kıyamadığın çiçektir. Kadın ürkekçe esen bir nefestir. Bir kez kırıldı mı fırtına gibi her şeyi yıkar.

Bir kadın senden soğuduysa, nedeni seni sevmemesi değil, nedeni senin seni sevmesi için çaba göstermemendir.

Kadın kendi başına ne güldür ne diken. Kokusunu solumayı bilirsen güldür, tutmayı bilmezsen dikendir. (Refik Halid Karay)

Kadın bütün isteklerini yerine getirecek tek bir erkek ister. Erkek tek ihtiyacını karşılayacak bütün kadınları ister. (Dostoyevski)

Sağır koca ile kör karısı en mutlu olanlardır.

Kalite, ateşin karşısında erimeyen altında, altının karşısında erimeyen kadında ve kadının karşısında erimeyen erkektedir.

Kadın gencin sevgilisi, olgunun arkadaşı ve yaşlının hastabakıcısıdır.

Bir erkek bir kadına tokat atarsa suç erkektedir. Bir kadın bir erkeğe tokat atarsa suç yine erkektedir.

↑ İçindekiler

İsak Hakkında

Başkalarının onun hakkında yazdıkları

- **La ruta sefardí de Turquía / Türkiye'nin Sefarad Yolları – coloquio con el director del Instituto Cervantes** — Instituto Cervantes de Estambul, 2021-03-17. Event page lists Isak Eskinazi and Anna Eskinazi (guías turísticos) as speakers. bağlantı
- **Newspaper brings hope for dying language of Sephardic Jewish community in Turkey (by Sümeyra Tansel)** — Media Diversity Institute (also republished by Get The Trolls Out), 2022-01-27. Isak Eskinazi (83) quoted at length about Ladino and El Amaneser. bağlantı
- **El atako de los Amerikanos kon los Israelyanos kontra los Iranianos – column by Silvyo Ovadya (opens with tribute to Izak Eskinazi)** — Şalom (salom.com.tr), 2026-03-04. Names him: 'eskrivano del Amaneser Izak Eskinazi, marido de Anna Eskinazi'; funeral at Kilyos. bağlantı
- **Golden Age dostlarının keyifli yaz gezisi** — Şalom (salom.com.tr) – archive, 2012-07-18. Mentions 'Golden Age dostlarından İsak Eskinazi'. bağlantı
- **Reviews from guests naming Isak as guide** — Eskinazi Tours & Events (eskinazi.com). Family company site; multiple testimonials addressed to Isak. bağlantı
- **Isak and Anna Eskinazi – forum thread** — TripAdvisor forum, 2011. Travellers describing tours with Isak. bağlantı

Kronolojik liste

Bütün makaleler yayım tarihine göre

Tarih	Başlık	Nerede	Konu
31.7.2019	Yeruşalayim'in Adı	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
28.8.2019	Aşkelon Pazarı — Ucuza Al, Pahalıya Sat	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
4.9.2019	Dünyanın Yaşı	Şalom	Bilim ve Doğa
2.10.2019	Roş Aşana Gelince	Şalom	Yahudi Bayramları ve Gelenekleri
30.10.2019	Babil Tufanı	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
6.11.2019	Antik Çağda Çocukların Eğitimi (1)	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
13.11.2019	Antik Çağda Çocukların Eğitimi (2)	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
20.11.2019	Antik Çağın Önemli Ürünleri (1)	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
27.11.2019	Antik Çağın Önemli Ürünleri (2)	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
18.12.2019	Antik Çağın Önemli Ürünleri (3)	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
8.1.2020	Bu Nes Gadol'dur: Struma Gemisinden Kurtulan Bir Kişi Daha	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
15.1.2020	Bilim ile Dinin Birlikte Varoluşu	Şalom	Düşünceler, Aile ve Hayat
22.1.2020	Antik Çağda Yeni Yıl	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
12.2.2020	Atalarımız Ne Yedi	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
26.2.2020	Gülümsemek İçin Bir Fıkra	Şalom	Mizah — Riir es Bueno
18.3.2020	Olabilecekler	Şalom	Düşünceler, Aile ve Hayat
8.4.2020	İlk Kez Yapılanlar	El Amaneser	Bilim ve Doğa
28.4.2020	Mavi Gözlü Göçmenler	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
6.5.2020	'Hindi'ye Ne Oldu?	Şalom	Âdetler ve Dil
6.5.2020	Gezintiler	El Amaneser	İstanbul ve Türkiye
20.5.2020	Ağaç Mucizesi: Jabuticaba	Şalom	Bilim ve Doğa
3.6.2020	Sinagogların Arkeolojik Kalıntıları Üzerine	El Amaneser	Antik Çağ ve Arkeoloji
10.6.2020	Sunay Akın'dan Bir Hikâye	Şalom	Düşünceler, Aile ve Hayat
24.6.2020	Yahudilerin Birası	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
1.7.2020	Aramiler ve Süryaniler	Şalom	İstanbul ve Türkiye

1.7.2020	Konstantinopolis'in Sarnıçları	El Amaneser	İstanbul ve Türkiye
28.7.2020	Masada'nın 'Vantuzu'	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
12.8.2020	İstanbul'un Fethinde Yahudiler	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
19.8.2020	Tarihte İsrail Adı	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
14.10.2020	İskenderiye Kütüphanesi	El Amaneser	Antik Çağ ve Arkeoloji
4.11.2020	Hayat Ağacı	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
11.11.2020	Karanlıktan Sonra	El Amaneser	Düşünceler, Aile ve Hayat
11.8.2021	Yahudi Gladyatör	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
8.9.2021	Güvercin	El Amaneser	Yahudi Bayramları ve Gelenekleri
1.12.2021	Negev Kayalarındaki Figürler	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
22.12.2021	Azınlıklar	Şalom	İstanbul ve Türkiye
29.12.2021	Noel Haftası	Şalom	Âdetler ve Dil
19.1.2022	Yeni Yılın Kökleri	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
26.1.2022	Holokost	Şalom	Yahudi Tarihi ve Şoa
9.2.2022	Hammurabi	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
16.2.2022	Küçük Asya'da Yahudiler	Şalom	Yahudi Tarihi ve Şoa
23.2.2022	Yahudi Çikolatası	Şalom	Yahudi Tarihi ve Şoa
16.3.2022	Purim	Şalom	Yahudi Bayramları ve Gelenekleri
23.3.2022	İstanbul'da Kar	Şalom	İstanbul ve Türkiye
13.4.2022	Lviv, Lvov, Lemberg	Şalom	Düşünceler, Aile ve Hayat
13.4.2022	Kadınlar Günü	El Amaneser	Âdetler ve Dil
20.4.2022	Pesah	Şalom	Yahudi Bayramları ve Gelenekleri
11.5.2022	Yahudi Anneler	Şalom	Mizah — Riir es Bueno
25.5.2022	İki Roma	Şalom	İstanbul ve Türkiye
8.6.2022	Osmanlı İmparatorluğu'nda Sefarad Kültürü	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
29.6.2022	Tenten Hayfa'da	Şalom	Yahudi Tarihi ve Şoa
20.7.2022	Kurban	Şalom	Âdetler ve Dil
20.7.2022	Yahudiler Hakkındaki Bizans Yasaları	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
27.7.2022	Nazilerden Binlerce Yahudi'yi Kurtaran Samuray	Şalom	Yahudi Tarihi ve Şoa
27.7.2022	Banka Soygunu	Şalom	Mizah — Riir es Bueno
10.8.2022	Baruch Spinoza'yı Affetmek	Şalom	Yahudi Tarihi ve Şoa

24.8.2022	Şarlo ile Einstein	Şalom	Mizah — Riir es Bueno
7.9.2022	Bizi Nereden Tanıdın?	Şalom	Mizah — Riir es Bueno
28.9.2022	Ay'daki Yahudi	Şalom	Mizah — Riir es Bueno
12.10.2022	Kem Göz	El Amaneser	Âdetler ve Dil
19.10.2022	Antik Çağda Giyim	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
9.11.2022	Antik Çağda Yemek	El Amaneser	Antik Çağ ve Arkeoloji
23.11.2022	Yahudi'nin Şapkası	Şalom	Yahudi Bayramları ve Gelenekleri
7.12.2022	Antik Çağda Çöp	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
14.12.2022	Balina mı Deniz Kızı mı (bir Fantezi)	Şalom	Mizah — Riir es Bueno
14.12.2022	Diwali	El Amaneser	Âdetler ve Dil
28.12.2022	Antik Çağda Güzellik	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
11.1.2023	Yılbaşı Çamı	El Amaneser	Âdetler ve Dil
18.1.2023	İktidar	Şalom	Düşünceler, Aile ve Hayat
25.1.2023	Adolf Eichmann	Şalom	Yahudi Tarihi ve Şoa
8.2.2023	Paris: Kamondo Evi	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
1.3.2023	Ağaçların İletişimi	Şalom	Bilim ve Doğa
8.3.2023	Hazarlar	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
22.3.2023	Kediler Üzerine	Şalom	Bilim ve Doğa
29.3.2023	Kaşlar	Şalom	Âdetler ve Dil
12.4.2023	Nisan Şakası	Şalom	Âdetler ve Dil
10.5.2023	Hazar Yazışması	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
17.5.2023	Anneler Günü	Şalom	Âdetler ve Dil
24.5.2023	Doğanın Değişimleri	Şalom	Bilim ve Doğa
21.6.2023	Babalar Günü	Şalom	Âdetler ve Dil
9.8.2023	Hayatta Kalmayı Bilmek	El Amaneser	Düşünceler, Aile ve Hayat
13.9.2023	Bayramlarda Neşe	El Amaneser	Yahudi Bayramları ve Gelenekleri
11.10.2023	Dünün Bazı Tuhaflıkları	El Amaneser	Antik Çağ ve Arkeoloji
8.11.2023	Eğitim	El Amaneser	Düşünceler, Aile ve Hayat
23.11.2023	İskenderiye Kütüphanesi	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
29.11.2023	Hanna ve Hanuka Üzerine	Şalom	

			Yahudi Bayramları ve Gelenekleri
13.12.2023	Moriya Dağı	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
10.1.2024	İstanbul'da Deniz	El Amaneser	İstanbul ve Türkiye
14.2.2024	Antik Çağda Bir Kadın Doktor	El Amaneser	Antik Çağ ve Arkeoloji
15.2.2024	Ruh	Şalom	Düşünceler, Aile ve Hayat
13.3.2024	Esperanto Üzerine	El Amaneser	Âdetler ve Dil
17.4.2024	Dünün ve Bugünün Şeyleri (diş fırçası ve başka icatlar)	El Amaneser	Bilim ve Doğa
8.5.2024	Nuremberg Mahkemesi	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
30.5.2024	Türkiye'de Yin Yang	Şalom	İstanbul ve Türkiye
12.6.2024	Anne	El Amaneser	Âdetler ve Dil
28.6.2024	Kumran Üzerine	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
10.7.2024	Antik Çağda Sağlık	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
10.7.2024	Yeruşalayim Üzerine	El Amaneser	Antik Çağ ve Arkeoloji
24.7.2024	Ivan Moscovich	Şalom	Yahudi Tarihi ve Şoa
14.8.2024	Hitler'i Öldürmek	Şalom	Yahudi Tarihi ve Şoa
28.8.2024	El Sıkışmak	Şalom	Âdetler ve Dil
23.10.2024	Abdiel ve Yosef aTsadik	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji
13.11.2024	Sinagog	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
11.12.2024	İstanbul'un En Eski Sinagogu	El Amaneser	İstanbul ve Türkiye
8.1.2025	Olimpiyatlar	El Amaneser	Antik Çağ ve Arkeoloji
12.3.2025	Kadın Üzerine Sözler	Şalom	Mizah — Riir es Bueno
16.4.2025	İspanya'da Yahudiler	El Amaneser	Yahudi Tarihi ve Şoa
1.10.2025	Önem	Şalom	Düşünceler, Aile ve Hayat
19.11.2025	Çöp	Şalom	Antik Çağ ve Arkeoloji